

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduskond
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Hella Suvi

Lapse subjektsuse ja objektsuse esitamine ajakirjanduses
Postimehe näitel

Magistritöö

Juhendaja: J. Strömpl PhD

Tartu 2009

Summary

Constructing children as subjects and objects in Estonian media, based on the articles of *Postimees*

Hella Suvi

Master thesis is focused on analysing how children's agency is expressed (children as subjects), restrained or forbidden (children as objects) in the newspaper articles of *Postimees*. Child and childhood and hence the child as subject and object are defined as social constructions based on the theoretical framing of childhood sociology. The aim of this research is to analyse constructing children as subjects and objects focusing on representations of child and childhood, ways of expressing activity or being restrained, children's agency in different life-fields, constructions of different people and temporal dynamics. The articles of *Postimees* written in 1996 and 2008 are analysed by grounded theory method.

- Children are predominantly seen in the future perspective (*becoming* child) but the oppositional construct of child "here and now" (*being* child) can also be seen.
- Child as subject is active as pupil, spends free time, has rights, is a consumer, behaves sexually, is an offender, etc. Dangerous activities gain more attention in *Postimees*. Child as object is a pupil, service client, punished child, victim, etc.
- Medicine (sexual health), traffic and peer group are more "active" life-fields, education, family are more restrictive fields for children. Free time and childhood activities allow children to be active but many activities are controlled by adults.
- Specialists represent children's activity related to their everyday work, e.g. psychologist sees children as victims, which explains their problematic behaviour.
- Temporal dynamics show contradictory trends: child as subject has been more noticed (e.g. in the context of rights, children's dangerous activities) but at the same the shift towards seeing children as objects can be brought out related to the educational field.
- Children speak about the fact that adults do not take them into account and ignore their real needs, well-being and happiness "here and now".

Keywords: childhood sociology, childhood, child agency, child as subject and object, media representations

Sisukord

Sissejuhatus	5
I PTK: TEOREETILINE RAAMISTIK	6
Traditsiooniline lähenemine lapsepõlvele	6
Lapsepõlvesotsioloogiline lähenemine	7
Lapsepõlve konstrueerimine	10
Meedia ja lapsepõlve konstrueerimine	11
Lapsepõlve erinevad konstruktid	12
Laps traditsioonilises käsitluses	12
Laps lapsepõlvesotsioloogilises käsitluses	13
Lapsepõlve teised kujundid: <i>ohklik</i> ja <i>süütu</i> lapsepõlv	14
Laps kui objekt ja subjekt	16
Lapse objektsus ja subjektsus lapse erinevate kujundite kontekstis	18
Lapse objektsuse ja subjektsuse väljendused igapäevaelus	21
Laps ja lapsepõlv Eesti kontekstis	23
II PTK: PROBEEMISEADE JA UURIMISEESMÄRK	26
III PTK: METOODIKA	29
Uurimismeetodi valik ja põhjendus	29
Uurimismaterjali kogumine	30
Artiklite valik	31
Analüüsi käik	32
IV PTK: ANALÜÜSI TULEMUSED	33
Lapsega seotud artiklid Postimehes 1996 ja 2008	33
Lapse ja lapsepõlve kujutamine artiklites	36
Lapse olemus, eripära	36
<i>“Saav” laps: laps kui tuleviku täiskasvanu</i>	36
<i>“Olev” laps: laps “siin ja praegu”</i>	39

Lapse vajadused	39
Lapse õigused ja kohustused	40
Lapse kohtlemine	41
Erinevad lapsed	43
“Tänapäeva lapsepõlv”	44
Vahekokkuvõte.....	46
Lapse subjektsuse ja objektsuse konstrueerimine ajakirjanduses	47
Subjektsuse ja objektsuse väljendumine erinevates eluvaldkondades	47
<i>Perekond</i>	48
<i>Haridus</i>	50
<i>Suhted eakaaslastega</i>	55
<i>Vaba aeg ja muud nn lapsepõlvetegevused</i>	56
<i>Liiklus</i>	59
<i>Meditiin</i>	60
<i>Erinevad lapsed – erinevad aktiivsuse väljendused</i>	61
Vahekokkuvõte.....	63
Muutused lapse subjektsuse ja objektsuse konstrueerimises	65
Laste hääl: lapsed lapsepõlve konstrueerijatena	69
V PTK: ARUTELU.....	73
KOKKUVÕTE.....	79
Viidatud allikad.....	81
Lisa 1	89
Lisa 2.....	91
Lisa 3.....	93

Sissejuhatus

Käesoleva magistritöö näol on tegemist lapsepõlveuurimusega, mille fookuses on lapse subjektsuse ja objektsuse konstrueerimine Eesti ajakirjanduses Postimehe näitel. Töö teoreetiliseks raamistikuks on lapsepõlvesotsioloogiline perspektiiv, mille järgi laps ja lapsepõlv ning sellest tulenevalt ka lapse subjektsus ja objektsus on mõistetud kui sotsiaalselt konstrueeritavad nähtused. Siinkohal muutub lapsepõlve käsitlemise puhul oluliseks, kuidas lapsepõlve *mõistetakse* ja *seletatakse*, milliseid kujundeid lapsepõlvest luuakse (Walkerdine 2005, Prout ja James 2005). Lapsepõlve kujundid on omakorda seotud lapse sotsiaalse aktiivsuse (*agency*) tähenduse ja väljendumise (subjektsus), piiratud või mitteväljendumisega (objektsus) (James ja James 2004).

Uurimuse erilisus ja olulisus on hästi põhjendatav asjaoluga, et kuigi mujal maailmas on seoses lapsepõlvesotsioloogilise perspektiivi esiletõusuga hakatud lähemalt uurima laste aktiivsuse väljendumist, siis Eesti kontekstis on see teema jäänud tähelepanuta. On ilmunud mitmeid lapsi puudutavaid uurimusi (nt Kikas 2006, Toomela jt 2006, Kõiv 2001, 2002, 2003; Tulviste ja Koor 2005, Kraav 2008, Taimalu ja Kraav 2006, Vaik 2003a, Vaik 2003b, Auväärt 2007, Kutsar jt 2004; Ilves 2006, Urbas 2007, Strömpl jt 2007, Järva 2007, Kalmus 2008, Kalmus 2007, Kalmus ja Keller 2008, Järve 2008), kuid need pole üldse mitte või ainult kaudselt seostatavad lapse subjektsuse ja objektsuse teemaga.

Uurimuse eesmärgiks on esitada analüüs lapse subjektsuse ja objektsuse konstrueerimisest laste kujutamisel Eesti ajakirjanduses. Siinkohal keskendun sellele, millisena kujutatakse ajakirjanduses last ja lapsepõlve, kuidas lapse subjektsus ja objektsus avalduvad, millistes eluvaldkondades ja kuidas väljenduvad, kuidas on esitatud erinevate sõna saanud isikute ütlustes ning milliseid ajalisi muutusi võib seejuures esile tuua. Uurimismaterjaliks on Postimehe artiklid aastatest 1996 ja 2008, mida on analüüsitud põhistatud teooria meetodil.

Töö koosneb viiest osast: *Teoreetiline raamistik*, *Probleemiseade*, *Metoodika*, *Analüüsi tulemused* ja *Arutelu*.

Olen eriliselt tänulik oma juhendaja Judit Strömplile julgustuse, abi ja nõuannete eest. Tänan ka Kadi Ilvest, kes leidis aega pühenduda töö lugemisele ja anda tagasisidet.

I PTK: TEOREETILINE RAAMISTIK

Käesoleva magistritöö teoreetiliseks raamistikuks on nn uus, lapsepõlvesotsioloogiline perspektiiv, mille kaudu on defineeritud see, kuidas töös on laps ja lapsepõlv ning sellest tulenevalt lapse subjektsus ja objektsus mõistetud – need on sotsiaalselt konstrueeritavad nähtused. Lapsepõlvesotsioloogilise käsitluse lähtepunkte tutvustades olen kasutanud sellele vastanduva traditsioonilise käsitluse aluseid, kuna need on omavahel tihedalt seotud ning mõlemad on olulised lapse subjektsuse ja objektsuse käsitlemiseks (Prout ja James 2005). Kuna olen töös uurimismaterjalina kasutanud ajaleheartikleid, siis aitab lapsepõlvesotsioloogiline perspektiiv mõista ka ajakirjanduslike ja laiemalt meedia tekstide rolli lapsepõlve kui sotsiaalse nähtuse loomises, kujundamises ja säilitamises.

Traditsiooniline lähenemine lapsepõlvele

Nn traditsioonilist lähenemist seostatakse kirjanduses eelkõige arengu(psühholoogiliste)- ja sotsialiseerimiskesksete teooriatega, millel on olnud oluline osa laste teaduslikus uurimises ja käsitlemises. Need teooriad on domineerinud pikka aega ning kujundanud lapsepõlve mõistmise viisi ka väljaspool teadusliku mõttemaailma piire (Prout ja James 2005: 58-59).

Lapsepõlv on traditsioonilise lähenemise järgi periood, mil inimolend ei ole veel küps ega ela täisväärtuslikku elu, vaid valmistub selleks alles ette. Oluline on siin lapse vaatlemine tema ebaküpsusele viitava *arengu* metafoori kaudu: lapsepõlv on seotud kasvamise, ettevalmistumise, sotsialiseerumise, küpsemisega, mida nähakse vältimatu ja loomulikuna. Laps teeb arengus läbi muutusi, mille käigus omandab täiskasvanule iseloomuliku kompetentsuse ja kogemused. Eelnevat arengutrajektoori esitatakse loomuliku ja universaalsena, väites, et see esindab kõiki lapsi kõikidel aegadel. Chris Jenksi (2005a: 3-4) järgi baseeruvadki traditsioonilised lapsepõlve käsitlused arusaamal, et lapsepõlv on loomulik, iseenesest mõistetav ja universaalne nähtus – alati ja igal pool ühesugune, suhteliselt stabiilne ja etteennustatava dünaamikaga fenomen.

Traditsioonilistes käsitlustes mängib eelnevaga seoses olulist rolli ka lapse arengu vaatlemine evolutsiooniprotsessi valguses: lapsed paigutuvad evolutsioonilises mõttes madalamale astmele ja on alles arenemas, kasvamas inimeseks – ratsionaalseks ja tsiviliseeritud täiskasvanuks, kes osaleb aktiivselt ühiskonna elus. Lapsepõlv on seeläbi mõistetud bioloogiliselt

determineeritud ettevalmistava staadiumina täiskasvanuks saamisel (Walkerdine 2005: 16). Siin peegeldab ühtlasi ka asjaolu, et lapsepõlv kui kategooria on traditsioonilisest perspektiivist vaadatuna eraldatud täiskasvanupõlvest (ühiskonnast) – lapsepõlv on faas, kus lapsed valmistuvad ette tuleviku täiskasvanueluks (ühiskonnas osalemiseks). Nagu on rõhutanud ka Chris Jenks (2005a: 4-5), siis traditsiooniliste käsitluste puhul nähakse lapsi *potentsiaalsete* täiskasvanutena, s.t. neid mõistetakse *saamise* protsessi kaudu (*child as 'human becoming', adult as 'human being'*). Eelnevaga seostub ka teine keskne arusaam: kuna lapsed on bioloogiliselt ebaküpsed, siis on nad ka täiskasvanutest sõltuvad. Nii on lapsepõlv mõistatud kui inimelu fakt, mille puhul laste sõltuvus täiskasvanutest (täiskasvanu võim lapse üle) on bioloogiliselt determineeritud, seega “loomulik” ja kaheldamatu (Goldson 1997: 2).

Lapsepõlve nähakse traditsioonilistes käsitlustes läbi bioloogilise ebaküpsuse ja arengu perspektiivi kui ettevalmistavat elufaasi täiskasvanueluks, kusjuures täiskasvanuks saamise protsessi käsitletakse inimolendile sisemiselt omase, “loomuliku” ja universaalsena. Sellest tulenevalt juhivad Walkerdine (2005: 17) ja Jenks (2005a: 3-4) tähelepanu asjaolule, et lapsepõlve tõlgendatakse igal pool ja ajal kehtiva muutumatu teadusliku faktina, objektiivse tõena reaalsusest. Traditsioonilised lapsepõlve käsitlused on kaasajal sattunud aga tugeva kriitika alla, luues teoreetilist ruumi alternatiivsetele ideedele.

Lapsepõlvesotsioloogiline lähenemine

Traditsioonilisi arengu- ja sotsialiseerimiskeskseid käsitlusi on kritiseerinud aina rohkem populaarsust koguva lapsepõlvesotsioloogilise paradigma esindajad, kes on aluse pannud lapsepõlve nn uuele käsitlusele. Uue käsitluse arenemine on seotud ka laiemate sotsiaalteaduslike teoreetiliste ja metodoloogiliste arengutega. Näiteks on interpreteeriva perspektiivi esiletõus (nt sümboliline interaktsionism ja fenomenoloogia) kaasa aidanud lapsepõlve käsitlemise ja uurimise suuna muutumisele (lähemalt käsitletud Prout ja James 2005: 63-69).

Võib välja tuua fundamentaalsed erinevused selles, kuidas lapsepõlvesotsioloogias ja traditsioonilises perspektiivis käsitletakse lapsepõlve. Esiteks pole lapsepõlv iseenesest mõisteta, muutumatu ja universaalne bioloogiliselt määratud ebaküpsuse faas nagu traditsioonilistes käsitlustes, vaid lapsepõlv on käsitletud sotsiaalse konstruktsioonina –

spetsiifilise kultuurilise ühiskonna komponendina. Selle aluseks on arusaam, et sotsiaalne reaalsus ei ole mitte fikseeritud, vaid kollektiivse inimtegevuse tulemus – pidevalt loodav sotsiaalsete tegutsejate tegevuse kaudu. Prout ja James (2005: 56) räägivad sellest tulenevalt, et *lapsepõlve institutsioon on aktiivselt kujundatav sotsiaalsete suhete võrgustik*. Nende sõnul on lapse bioloogiline ebaküpsus fakt, aga viisid, kuidas seda ebaküpsust *mõistetakse* ja *seletatakse*, on “kultuuriline fakt”. Need “kultuurilised faktid” võivad varieeruda ning need “teevadki” lapsepõlve. Tõepoolest, lapsepõlve bioloogiline baas on kultuurilises mõttes universaalne: lapsepõlv on kõikidele inimestele igal pool omane ning seda iseloomustab areng erinevates aspektides. Samal ajal on viis, kuidas arenguga seotud bioloogilisi fakte tõlgendatakse, eri kultuurides unikaalne. Näiteks teatud lapse vajadused on universaalsed (nt vajadus toidu järele), samal ajal kui teised (nt lapse toitmiskultuur) on sotsiaalselt konstrueeritud, seotud spetsiifilise kultuuriga (James ja James 2004: 18). Teiseks näiteks on universaalne bioloogiline side lapse ja täiskasvanu vahel (lapse sõltuvus täiskasvanust), mille pikkus ja olemus on erinevalt mõistetud (Gittins 1998: 74). Selles mõttes saabki rääkida lapsepõlve sotsiaalsest konstrueerimisest.

Eelnevast tulenevalt rõhutatakse, et pole olemas üht ja universaalset lapsepõlve nagu traditsioonilises lähenemises, vaid saab rääkida lapsepõlvede paljususest ning välja tuua erinevaid lapsepõlve käsitusi. Seostuvalt sellega, kuna lapsepõlve ei nähta bioloogilise ebaküpsuse fakti muutumatu väljendusena igal pool, igal ajal ja kõikide laste jaoks nagu traditsioonilises perspektiivis, on lapsepõlv kontekstuaalselt mõistetav. Nagu ütlevad James jt (2005: 139), siis *lapsepõlve konstruktsioonid on pidevalt muutuvad ning neid tuleb märgata ja mõista läbi pidevate kollektiivsete tajumiste, mis tulenevad poliitika, filosoofia, majanduse, sotsiaalelu, meediainstitutsiooni jms muutumisest*. Seega kuuluvad laps ja lapsepõlv alati laiemasse ajaloolisse ja kultuurilisse konteksti. Lisaks ajaloolisele ja kultuurilisele erinemisele on lapsepõlv läbi põimunud teiste kategooriatega nagu sugu, vanus, sotsiaalne klass, rass jms, mille puhul nende muutumine mõjutab ka lapsepõlve. Näiteks kirjutab Diana Gittins (1998: 32-38) lähemalt erinevate laste erinevatest eludest: laste elušansid, heaolu ja lapsepõlvekogemused on mõjutatud elukohamaast, sotsiaalsest klassist, rahvusest, rassist, religioonist, soost, perekonna vormist jms. Traditsiooniline lähenemine eirab selliseid erinevusi lapsepõlvedes.

Teiseks, nagu on sellele juhtinud tähelepanu Jenks (2005b: 36), ei ole traditsioonilises käsitluses lapsepõlve nähtud laste sotsiaalsete praktikate ja kogemustena.

Lapsepõlvesotsioloogide arvates on räägitud lapsepõlvest, teadmata, mis see tegelikult on: lapsepõlv kui laste kogemused ja tegevused on täiesti kõrvale jäetud ning lapsepõlv on seotud hoopis täiskasvanute ja nende lastele suunatud tegevustega. Lapsepõlv on muudetud siinkohal kontseptuaalselt autonoomseks kategooriaks, mille puhul suhted täiskasvanutega (nt perekonna ja kooli kontekstis) on vaid taustsüsteemiks. Lapsi mõistetakse ja uuritakse nende endi pärast, mitte teistest sõltuvana (Prout ja James 2005: 57). Erinevuseks on ka see, et traditsioonilises käsitluses on laps oma ebaküpsuse tõttu alles omandamas pädevust, et tulevikus ühiskonna osaks saada, kuid lapsepõlvesotsioloogilisest perspektiivist vaadatuna osalevad lapsed ühiskonnas juba sünnist alates. Traditsioonilises perspektiivis on lapsed tuleviku täiskasvanud, nii ei oma ka nende tegevused ja kogemused “siin ja praegu” erilist olulisust. Näiteks laste kõne, mängud ja interaktsioonid on tähenduslikud ainult selles osas, et peegeldavad laste täiskasvanuks arenemise kulgemist (Jenks 2005a: 4, Prout ja James 2005: 59, James ja James 2004: 23). Seevastu lapsepõlvesotsioloogilises käsitluses on need tegevused märgiks laste ümbritsevas elus aktiivsest osalemisest.

Kolmandaks seavad lapsepõlvesotsioloogid kahtluse alla lapse ja täiskasvanu suhte, nii nagu seda esitavad traditsiooniliste käsitluste esindajad. Lapse sõltuvus täiskasvanust on traditsioonilises käsitluses lapse bioloogilisest ebaküpsusest tulenev, seega “loomulik” ja kaheldamatu. Teisisõnu on täiskasvanul bioloogiliselt determineeritud õigus lapse üle võimu omada. Lapsepõlvesotsioloogid aga problematiseerivad niisuguse sõltuvusel põhineva suhte ja tõstatavad fundamentaalse küsimuse erinevatest õigustest, võimust ja osalemisest, mis on defineeritud vanuse alusel (Goldson 1997: 18). Ühiskonnaliikmete kategoriseerimine vanuse alusel ei ole käsitletud mitte “loomupärase erinevuse” väljendusena, vaid on sotsiaalselt konstrueeritud ja esitatud kui “loomulik tõde”. Sellest tulenevalt võib öelda, et lapsepõlvesotsioloogia pöörab tähelepanu lapse ja täiskasvanu vaheliste võimuhete sotsiaalsetele, majanduslikele ja poliitilistele aspektidele, mis traditsioonilistest käsitlustest välja on jäetud.

Lapsepõlve konstrueerimine

Eelnevalt oli juba juttu, et lapsepõlv sotsiaalse konstruktina on kollektiivse inimtegevuse tulemus ning kuulub alati laiemasse kultuurilisse konteksti. Siinkohal on omakorda oluline rääkida arvukatest *diskursustest* ja *sotsiaalsetest praktikatest*, mis konstrueerivad laste ja lapsepõlve olemust. Lapsepõlve konstrueerimisest rääkides tuuakse kõigepealt välja keele oluline roll: teadmised ning lapsepõlve erinevad kujundid väljenduvad, luuakse ja säilitatakse keele kaudu (Jenks 2005b, Prout ja James 2005, Gittins 1998). Lapsepõlve diskursused, mida võib mõista kui keele poolt “kantud” kontseptsioonide kogumeid, on kesksel kohal erinevate sotsiaalsete tegutsejate (nagu “laps”, “lapsevanem” jt) positsioonide loomises. Erica Burmani (2005: 26) järgi on need diskursused osa kultuurilistest narratiividest, mis defineerivad, kes me oleme, miks me oleme, kuidas me oleme, kuhu oleme teel ja millised on meie suhted teistega.

Diskursused on lahutamatud sotsiaalsetest praktikatest ja institutsioonidest. Lapsepõlve kujundid ei väljendu mitte ainult verbaalselt ega visuaalselt, vaid ka erinevate poliitikate ja sotsiaalsete reaktsioonide kaudu (James ja James 2004: 11). Võib rääkida loendamatutest võimalikest lapsepõlve kujunditest, mis hõlmavad ja välistavad erinevaid inimkäitumise mustreid. Need konstruktid määratlevad selle, mis on erinevatele inimestele lubatud ja mis mitte, kuidas üksteise suhtes käitutakse. Jenks (2005b: 39) ning Prout ja James (2005: 72-73) räägivad sellest, et suhtumine lastesse ja nende kohtlemine sõltub ühiskonnas domineerivatest arusaamadest lapse asendi kohta ja neile ettekirjutatud normidest. Ka Linda Pollock (2005) kirjeldab erinevate lapsepõlve käsitlestega seotud laste kasvatus- ja karistusmeetodeid. Seega ideed, teadmised, kõnelemise viisid jms väljendavad ja samas loovad lapsepõlve erinevalt ning samal ajal kodeerivad sotsiaalseid praktikaid ja institutsionaalseid vorme.

Eelnevast tulenevalt on oluline teadvustada erinevate sotsiaalsete institutsioonide nagu poliitika, filosoofia, majandus, meedia, perekond, haridus, sotsiaaltöö, meditsiin jms osalemist lapsepõlve konstrueerimises (James jt 2005: 139). Seejuures mõistetakse laste olemust nende institutsioonide lõikes erinevalt: nagu märgib Jenks (2005b: 39), siis lapsevanemate, õpetajate, lastearstide, sotsiaaltöötajate, psühholoogide, poliitikute jt arusaamad lapsepõlvest eksisteerivad harva egalitaarses harmoonias.

Diskursused ja praktikad ühest küljest vormivad lapsepõlve laste eest, teisest küljest rõhutavad lapsepõlvesotsioloogid, et ka lapsed ise konstrueerivad lapsepõlve. Lapsepõlve olemus

ei ole ainult nende tingimuste tulemus, milles lapsed elavad, samuti pole see pelgalt täiskasvanute diskursuste ja praktikate tulemus. Lapsepõlv on seotud ka *laste endi* kogemuste, arusaamade ja tegevustega. Nagu rõhutab Corsaro (1997: 4), siis *lapsed on aktiivsed, loomingulised sotsiaalsed tegutsejad, kes ühest küljest panustavad täiskasvanute ühiskonna loomisse, teisest küljest loovad oma unikaalseid lastekultuure*. Prout ja James (2005: 56, 63) lisavad siinkohal, et lapsepõlv on nii konstrueeritud kui rekonstrueeritud laste eest ja laste endi poolt.

James ja James (2004: 13) teevad lapsepõlvest kui sotsiaalsest konstruktist rääkides järgmise kokkuvõtte: lapsepõlve olemus ja piirid on väljendatud selles osas, kuidas ja millised kontseptsioonid lastest, nende vajadustest ja kompetentsusest on väljendatud vestlustes, praktikates ja igapäevastes sotsiaalsetes interaktsioonides, mis leiavad aset täiskasvanute ja laste seas ja vahel. See, milliseid tähendusi sotsiaalses elus osalejad omistavad kategooriatele “laps” ja “lapsepõlv” ning kuidas lapse ja lapsepõlve kujundid on säilitatud keeles ja sellega seotud praktikates, “teebki” lapsepõlve konkreetse kultuuri konkreetsel ajal. Nii tulebki lapsepõlvesotsioloogide sõnul lapsepõlve uurimisel keskenduda just diskursustele ja praktikatele, milles lapsepõlv luuakse ja säilitatakse, ning uurida nende poolt loodud tegutsejate positsioonide kogemist (Walkerline 2005: 22, Prout ja James 2005: 72-73).

Meedia ja lapsepõlve konstrueerimine

Eelnevast tulenevalt on mõisteta ka meediainstitutsiooni roll lapsepõlve konstrueerimisel: meedia teiste sotsiaalsete institutsioonide seas osaleb lapsepõlve staatuse ja piiride loomisel, säilitamisel ja muutmisel. Käesolevas magistritöös on uurimismaterjalina kasutatud just nimelt meedia tekste, täpsemalt ajaleheartikleid. Nende puhul on oluline teadvustada asjaolu, et kõigepealt on ajakirjanduslikud tekstid (ja meedia tekstid laiemalt) ise sotsiaalselt konstrueeritud. Dan Berkowitzi (1997: xii) käsitluse kohaselt on meedia tekstidele omased karakteristikud, mis tulenevad sellest sotsiaalsest maailmast, kus need on loodud. Siinkohal muutuvad oluliseks sotsiaalsed tingimused ja jõud, mis mõjutavad ajakirjaniku otsustusi selle osas, millised sündmused üldse saavad uudisteks ja kuidas “toormaterjali” lõpp-produkti loomiseks koguda ning organiseerida. Nii on uudised majandusest, poliitikast, õigusest, meediasüsteemist, aga ka laiematest ühiskonna kultuurilistest hoiakutest, uskumustest, ajakirjanike enda maailmapildist, tarbijate ootustest jms tulenevate tingimuste tulemused.

Lisaks eelnevale seostatakse uudislugusid kultuuriliste sümbolsüsteemidega – uudislood peegeldavad ja samas vormivad teatud laiemat sümbolilist konstrukti (Bird ja Dardenne 1997: 334-355). Ajakirjanduslikke tekste mõistetakse siinkohal kultuuriliste mudelitena, mis kodeerivad väärtusi ja käitumisjuhised, maailma nägemise ja elu elamise viise. Nimelt, Birdi ja Dardenne'i arusaama järgi paigutuvad üksikud uudislood laiemasse sümbolsüsteemi, mis "õpetab" lugejaid "õige" ja "vale", "normaalse" ja "ebanormaalse" jms osas. Teisisõnu representeerivad uudised laiemat kultuurilist narratiivi ning igapäevased uudislood panustavad "suurema loo" jutustamisse, püüdes ühiskonna "kehtivat sotsiaalset korda" ja selle sümbolilist baasi säilitada (Schudson 1997: 17). Samas aga toob Berkowitz (1997: 399) välja, et meedia mitte ainult ei peegelda seda, kuidas ühiskond mõtleb teatud teemadest ja neile reageerib, vaid meedial on võim ja võime oma tekstide kaudu mõtlemise ja reageerimise viise ka vormida.

Antud töö seisukohalt on oluline see, kuidas ajakirjanduse tekstid peegeldavad, säilitavad ja vormivad lapsepõlve kujundeid ja nendega seotud sotsiaalseid praktikaid. Käesolevas töös ongi tegemist just nimelt lapsepõlve kujundite teatud aspektide, lapse objektsuse ja subjektsuse esitamise uurimisega ajakirjandusliku materjali kaudu. Ajaleheartiklite analüüs võimaldab välja tuua lapsepõlve erinevaid tähendusi ning nende rakendusi, sellest tulenevalt ka lapse subjektsuse ja objektsuse väljendumise viise.

Lapsepõlve erinevad konstruktid

Nagu juba eelnevalt sai märgitud, siis lapsepõlve konstruktsionistlikust käsitlusest tulenevalt saab rääkida erinevatest lapsepõlve kujunditest ja sotsiaalsetest praktikatest. Järgnevalt on kirjeldatud mõningaid kirjanduses käsitletavaid lapsepõlve kujundeid, mille raames on vaadeldud ka lapse kohtlemist ühiskonnas.

Laps traditsioonilises käsitluses

Peatüki alguses sai lähemalt kirjeldatud traditsioonilist lähenemist lapsepõlvele, kus lapsepõlv on mõistatud täiskasvanupõlveks ettevalmistava eluperioodina. Nagu iseloomustab traditsioonilist lapse käsitlust William A. Corsaro (1997: 9), siis laps on "uustulnuk", kes asub esialgu ühiskonnast lahus ja veel ei osale selles. Eelnevast tulenevalt nähakse traditsioonilistes käsitlustes lapsepõlve funktsiooni arenemises ja sotsialiseerumises, mis tähendab, et lapsepõlv on periood,

kus indiviid nii füüsilises, emotsionaalses kui moraalses mõttes veel ei eksisteeri, vaid kus temast alles vormitakse ja arendatakse inimest. Teisisõnu esitletakse last kui sotsiaalset tegutsejat, kes alles *saab* kellekski (täiskasvanuks, inimeseks, *child as 'human-becoming', adult as 'being'*) (Jenks 2005a: 4-5).

Lapse käsitlemisel traditsioonilisest vaatepunktist on ka teatavad reaalsed tagajärjed. Laps oma loomupärase ebaküpsuse ja ebapädevuse tõttu on sõltuv täiskasvanust. Ta peab alles sobituma ühiskonda, kuid see on võimalik ainult täiskasvanu töö tulemusena. Järelikult vajab laps täiskasvanupoolset vormimist ja juhtimist, mille tulemusena toimub järk-järgult ühiskonda integreerimine ja täiel määral funktsioneerivaks liikmeks saamine. Näiteks märgib Chris Jenks (2005a: 10), et laps on siinkohal alluva positsioonil mitmesuguste piiravate, kontrollivate ja kasvatavate strateegiate tõttu, mille kaudu tema staatus muudetakse intelligentse ja täiskasvanulikult kompetentse inimese omaks. Eelnevast tulenevalt on laste vabadus piiratud ning täiskasvanud on nende esindajateks, heaolu ja arengu eest seisjateks, otsustajateks. Selline eristus ja suhe lapse ning täiskasvanu vahel on nähtud “loomupärase” ja seega kaheldamatuna.

Traditsioonilise käsitluse puhul viitavad Meyer (2007: 88) ja Devine (2002: 316) ka “laste vajaduste” diskursusele, mis on seotud täiskasvanute poolt lastele ja laste eest tehtavaga (paternalistlik, täiskasvanu hoolitseb lapse vajaduste eest, kaitseb lapse heaolu). Ruth Evans ja Neil Spicer (2008: 52, 59) lisavad veel lapse kui “sotsiaalse investeeringu” mõiste – lapsed on tuleviku “investeeringud”, mitte olendid, kelle elu ja heaolu “siin ja praegu” on oluline. Sellest tulenevalt ei taha nt poliitikate tegijad ja praktikud kaasata lapsi otsuste tegemise protsessi ning pööratakse vähe tähelepanu lapse õigustele iseseisvalt tegutseda.

Laps lapsepõlvesotsioloogilises käsitluses

Lapsepõlvesotsioloogilise paradigma esindajad juhivad tähelepanu sellele, et lapsi vaadeldakse traditsioonilises lähenemises seoses täiskasvanutega (laps kui tuleviku täiskasvanu, sõltuv täiskasvanust ühiskonda integreerimisel). Chris Jenksi (2005b: 36) arvates ongi traditsioonilised kontseptsioonid *täiskasvanukesksed*, sest lapse olemus ja areng on determineeritud ning mõistetud täiskasvanu kaudu. Lapsepõlvesotsioloogid kritiseerivad siinkohal laste vaatlemist ühiskonnast lahus olevatena, ainult potentsiaalsete (tulevikus) ühiskonda panustajatena. Nende arvates on lapsed ühiskonnas osalejad juba sünnist alates: lapsed on aktiivsed oma elu

konstrueerijad, kompetentsed tegutsejad ja aktiivsed osalejad, kes mõjutavad teisi enda ümber ja ühiskonda, kus elavad. Laps on aktiivne, sõltumatu isik, kellel on oma viis mõelda, tunda, näha; tal on oma õigused, huvid ja tegutsemisviisid.

Lapsepõlvesotsioloogiline arusaam lapsest on seotud ka teatud tagajärgedega: lapsi soovitakse aktiveerida ja kaasata, neile antakse suurem sõna- ja valikuõigus. Uus kujutlus lastest, kus neile omistatakse senisest suuremat kompetentsust ja vastutust, on toonud kaasa nt laste õiguste tunnustamise tõusu. Pöördepunktiks laste õiguste käsitlemisel võib Verhelleni (1996) järgi pidada ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni, mille kaudu on kujund pädevamast ja aktiivsemast lapsest kandunud üldisesse seadusandlusesse. Võib ka öelda, et lapsepõlvesotsioloogiline käsitlus keskendub *laste õigustele* “laste vajaduste” asemel. Fookuses on hoopis laste enda tegutsemisvabaduse nõudmine, mitte keskendumine lastele ja laste eest tehtavale (Meyer 2007: 88, Devine 2002: 316).

Lapsepõlve teised kujundid: *ohtlik* ja *süütu* lapsepõlv

Eelnevale lisaks saab välja tuua veel teisigi lapse ja lapsepõlvega seotud kujundeid (vt nt Coveney 2005, Pollock 2005, Hendrick 2005). Üheks näiteks on lapse konstrueerimine läbi *ohtliku* ja *süütu lapse* kujundi (*ohustaja* ja *potentsiaalne ohver*). Laps kui *ohustaja* on olemuselt distsipliinitu, reegleid rikkuv, agressiivne ja moraalitu olend, keda tuleb piirata ja karistada, samal ajal kui *süütu* laps on rikkumata, kogemusteta, haavatav olend, keda tuleb ohtude eest kaitsta.

Ohustaja kujundi aluseks peab Phil Scraton (2005: 70-74) levinud arusaama, et omapead jäetud lastel ei ole vastutusvõimet, nad “metsistuvad”. Arvatakse, et lapsed langevad ilma täiskasvanu juhtimise ja distsipliinita põhjatu kurjuse ja äärmusliku isekuse maailma. Selline lapse kui “sisemise kurjuse” metafoor on Scratoni sõnul juurdunud nii religioossetes, haridusalastes kui laste kasvatamise ja hooldamisega seotud praktikates, andes täiskasvanutele õiguse last kontrollida. Scraton kirjeldab ka ohtliku lapse kujundiga seotud müüti, mis samuti täiskasvanute distsiplinaarset võimu legitimeerib. Nimelt, sageli räägitakse “kuldsest lapsepõlve ajastust”, kus iga laps teadis “oma õiget kohta” ja allus täiskasvanu autoriteedile. On levinud arusaam, et laste probleemkäitumine, õigusrikkumised ja autoriteedivastane käitumine on varasema stabiilse ja konformse ühiskonna laiema moraalse allakäigu indikaatoriks. Minevikku

konstrueeritakse idealiseeritud “heade laste ajastuna”, kus lapsed olid süütud, rikkumata ja kuulekad, vastandatuna oleviku hukkaläinud noorusele, kes on “kadunud süütuse” sümboliks, “kurja võit headuse üle”. Eelnevast tulenevalt märgib Scraton (2005: 75-76), et lapse kui ohustaja domineeriv kujund on viinud nt Suurbritannias suurte muutusteni poliitilistel tasanditel, puudutades noortele suunatud õigus- ja karistuspoliitikate karmistumist ning üldises mõttes laialdast täiskasvanutepoolset kontrolliõigust laste elude ja tegevuste osas.

Süütu lapse puhul toob Barry Goldson (1997: 1) välja, et domineeriv ja püsiv läänelik representatsioon lapsepõlvest peegeldab probleemidevaba, süütuse, vabaduse, piiratud vastutuse ja minimaalsete kohustuste idealiseeritud maailma. Lapsi nähakse paiknemas “seintega ümbritsetud aias”, mis kaitseb neid “välise maailma karmuse” eest. Anneke Meyer (2007: 89-90) lisab siinkohal, et laste süütus teeb nad haavatavaks, abituks, nõrgaks, sõltuvaks ja väliste tingimuste poolt vormitavaks, mistõttu nad on ka pidevalt ohus olevad olendid. Lapsed on sügaval oma olemuses haavatavad, ei suuda end ise kaitsta ja vajavad seetõttu pädeva ja tugeva täiskasvanu abi. Nii Meyer (2007: 99-100) kui Goldson (1997: 1) tõdevad, et süütu lapse kujund õigustab ja legitimeerib täiskasvanute *igasugust* kontrolli ja tegevust laste “kaitsmise” eesmärgil. Selle “loomupärasena” näiva ja täiskasvanu tegevusi õigustava sõltuvussuhte lapse ja täiskasvanu vahel on lapsepõlvesotsioloogid problematiseerinud, kuna täiskasvanutel on põhimõtteliselt piiramatud õigused ja võim, mis “laste huvide kaitsmise” varjus eitavad ja suruvad alla lapse enda õigusi ja võimalusi tegutsemiseks. Tõstatatakse küsimus sellest, kuidas kaitsta last “kaitsja” eest.

Eelnevad kirjeldused lapsest ja lapsepõlvest on ainult mõned näited eksisteerivatest lapsepõlve kujunditest. Teatud kujutlused lapsest võivad domineerivad teiste üle, kuid erinevad kujundid võivad ühiskonnas ka üksteise kõrval samaaegselt eksisteerida. Näiteks Anneke Meyeri (2007: 87) järgi on laps ja lapsepõlv Suurbritannia kultuuriruumis kontseptualiseeritud läbi kolme suurema diskursuse: “lapse kurjuse”, “lapse süütuse” ja lapse õiguste diskursuse (ohtlik ja süütu laps, laps lapsepõlvesotsioloogilises käsitluses). Ühest küljest väidetakse, et täheldada võib ajaloolisi muutusi diskursuste osas, nt on toimunud nihe “lapse kurjuse” diskursuselt “lapse süütuse” diskursusele ning hiljuti lapse õiguste diskursusele. Teisest küljest aga ei ole sellised kontseptuaalsed nihked väga selged: endiselt on levinud “lapse kurjuse” diskursus ning “lapse

süütuse” diskursus pole lapse õiguste diskursuse üle domineerivat positsiooni saavutanud. Lisaks võivad erinevad ühiskonnas esile kerkivad sotsiaalsed teemad olla seotud ühe või teise diskursusega: nt lapsi kui kuriteo ohvreid esitatakse läbi “lapse süütuse” ja lapsi kui kurjategijaid läbi “lapse kurjuse” diskursuse, või korraga läbi mõlema (ohustaja, kuid ohvrikogemusega laps).

Laps kui objekt ja subjekt

Eespool käsitletust tulenevalt tõstatub ka lapse kui subjekti ja objekti küsimus, mis ongi antud töös lähema uurimise all. On selge, et lapsed elavad ja tegutsevad täiskasvanute poolt seatud piirangute raamides. Laste käitumine ja lapsepõlvkogemused on täiskasvanute poolt vormitud ja kontrollitud. Kontrolli eesmärgiks on laste heaolu kaitsmine ja vajaduste eest hoolitsemine, kuid võib rääkida ka selle kehtestamisest puhtalt *konformsuse* eesmärgil (James ja James 2004: 3). Nii pole täiskasvanute kontroll laste üle seotud mitte ainult konkreetsete personaalsete suhetega, vaid ka täiskasvanupõlve kui sotsiaalse kategooria põhimõttelise kontrolliga lapsepõlve kategooria üle.

Samas on selge, et ükskõik kui palju täiskasvanud ka ei rakendaks lastele ja lapsepõlvele kontrolli, igal lapsel on sünnihetkest alates võime väljendada teatud sotsiaalset aktiivsust (*agency*) (James ja James 2004: 6). Laste sotsiaalne aktiivsus omab tagajärgi ning mõju sotsiaalsetele suhetele, otsustele ja praktikatele ning just seetõttu püüavadki täiskasvanud aktiivsust piirata. James’i ja James’i (2004: 4) nägemuse järgi võib laste sünnipärast võimet aktiivsuseks järelikult juba iseenesest tõlgendada laste poolt esitatud väljakutsena “täiskasvanute sotsiaalsele korrale”.

Eelnevast tulenevalt saabki rääkida lapse objektsusest ja subjektsusest. James ja James (2004: 13) tõdevad, et lapse tegutsemisruum on piiratud: täiskasvanute nägemus lastest ja käitumine nende suhtes vormib laste kogemusi lapseks olemisest. Teisisõnu on lapsed nii täiskasvanute tegevuste kui laiemas mõttes sotsiaalsete struktuuride ja protsesside objektid. Samas käitub laps sageli nii, nagu tahab, isegi kui see tähendab täiskasvanu poolt seatud piiridest ülestumist. Sel juhul on lapsepõlv sotsiaalseks ruumiks, kus lapsed avastavad keskkonda ja eksperimenteerivad oma aktiivsusega, s.t. on iseseisvad tegutsejad, subjektid (James ja James 2004: 4).

Lapsepõlvesotsioloogia-alases kirjanduses räägitakse lapsest kui subjektist, kritiseerides traditsioonilisi käsitlusi, kus laps on täiskasvanute tegevuste objekt. Laste aktiivsuse väljendused kipuvad igapäevaelus küll nähtamatuks jääma, kuid pole kahtlust, et nad väljendavad oma mõttemaailma ja tegutsemise kaudu uusi ja erinevaid “lapseks olemise viise”. Selle üheks tõenduseks on laste ja vanemate vahelised konfliktid. Laste iseseisval tegutsemisel võivad aga olla ka sügavamad tagajärjed laiemal ühiskonna tasandil. Näiteks leiavad aset lastega seotud üksikjuhtumid, mis tekitavad ühiskonnas laiemat diskussiooni ning lõppkokkuvõttes muudavad avalikkuse arusaamu lapsepõlve osas (James ja James 2004: 24-25).

Lapsel objektina pole võimalust oma sotsiaalse aktiivsuse väljendamiseks, tema aktiivsus on piiratud, ta ei oma kontrolli teda mõjutavate protsesside üle (on sõltuv ümbritsevatest tingimustest, täiskasvanute tegevustele allutatud jne). Laps kui subjekt on seevastu oma sotsiaalset aktiivsust väljendav eneseteadlik indiviid, kelle tegudel on tagajärjed ja mõjud (James ja James 2004: 39-40). Samas ei saa last kui objekti ja subjekti vaadelda üksteisest eraldatuna: lapsepõlv on seotud üheltpoolt sotsiaalse staatusega, mis laste jaoks on määratletud, teisalt aga nende mõjudega, mida lapsed ise omavad oma positsioonidele (James ja James 2004: 6-7) – teisisõnu on laps ühtaegu nii objekt kui subjekt. Nagu rõhutavad James ja James (2004: 39-40), siis laps on nii konformne (laps kui objekt) kui loov (laps kui subjekt), kasutades reegleid ja ressursse, mis on talle kättesaadavad konkreetsetes kontekstides konkreetsetel viisidel.

Eelnevast tulenevalt muutubki subjektsuse-objektsuse puhul oluliseks avaldumise kontekst. Teatud tingimused ja protsessid on nimelt raamistikuks, milles laste aktiivsuse ilmingud omandavad teatud tähendusi ning väljenduvad või ei väljendu – ühed aktiivsuse väljendusviisid on lubatud ja teised piiratud või keelatud (James ja James 2004: 26). Siinkohal võivad erinevad lapsepõlve kujundid (diskursused) olla selleks kontekstiks, luues erinevaid võimalusi laste sotsiaalse aktiivsuse avaldumiseks. Näiteks Bronwyn Davies (2005: 171-172) kirjeldab, kuidas lapsepõlv ja seega ka lapse aktiivsuse väljendumine on ajaloospetsiifiline nähtus. Ta näitab ühe lastejutu kaht erinevat ajastuspetsiifilist versiooni analüüsides, et lapsepõlve diskursused õpetavad lastele erinevaid teadmisi sellest, mida tähendab lapseks olemine konkreetsel ajastul konkreetses kultuuris. Nii defineeritakse erinevalt laste ja täiskasvanute võimuvahekord, “lastele kohane ja mittekohane” käitumine jms.

Ka Dymna Devine (2002: 305-307) juhib tähelepanu sellele, kuidas laste aktiivsuse väljendumist tuleb vaadelda lähtuvalt lapsepõlve diskursustest, mis on seotud lapse-täiskasvanu võimusuhetega. Lapsepõlve diskursused on seotud kontrolli ja võimu rakendamise viiside ning määraga ning need defineerivad praktikaid ja laste kui tegutsejate positsioone koos nendele omaste õiguste, staatuse ja tegutsemise võimalustega. Näiteks koolis tuleb Devine'i sõnul väga selgelt esile laste allutamine täiskasvanute poolt defineeritud eesmärkidele ja ootustele, mille tõttu laste enda aktiivsuse väljendamine on piiratud.

Michael Forrester (2002: 257, 271) keskendub aga lapsepõlve diskursustele, mis on nähtavad igapäevastes vestlustes laste ja täiskasvanute vahel ja seas. Erinevad diskursused pakuvad lastele erinevaid võimalusi olemiseks, mõtlemiseks ja käitumiseks, hõlmates endas ideid, uskumusi ja ootusi lapse olemuse, pädevuse, talle kehtivate normide jms kohta. "Lapseks olemine" on sellest lähtuvalt seotud nende lapse kui tegutseja positsioonide kasutamisega, mis igapäevavestlustes on kättesaadavad. Forrester lisab, et need tegutseja positsioonid luuakse laste ja täiskasvanute poolt dünaamilisel viisil – jooksvalt igapäevasuhtluse käigus.

Kokkuvõtvalt võib lapsepõlve kujundeid pidada laste kui *tegutsejate positsioneerimise vormideks*, mille kaudu laste aktiivsus ja selle avaldumine on defineeritud. Igapäevases elus puutuvad lapsed kokku erinevate lapsepõlve konstruktidega, mis pakuvad erinevaid identiteete, käitumisviise, õigusi, kohustusi. Pakutud tegutsejate positsioonide vastuvõtmine või hoopiski vastuhakk nendele määratlebki lapse sotsiaalse aktiivsuse tähenduse ja väljendumise võimalused. Samal ajal on lapsepõlve konstruktid omakorda mõjutatud laiemast sotsiaalsest, poliitilisest ja majanduslikust taustast. Näiteks on lapse kui iseseisva ja pädeva osaleja kujund seotud demokraatliku, vabale turule ja indiviidi vastutusele orienteeritud ühiskonnaga, mis vajab autonoomseid ja aktiivseid kodanikke (Vandenbroeck ja Bouverne-De Bie 2006: 133-134, Davies 2005: 155-156).

Lapse objektsus ja subjektsus lapse erinevate kujundite kontekstis

Eelnevalt käsitletu põhjal on lapsepõlve erinevad kujundid lapse aktiivsuse väljendumise määratlejad. Traditsioonilise käsitluse valguses peab laps arenema ja sotsialiseeruma, et saada ühiskonna osaks, mis tähendab, et lapsepõlves indiviid täies oma olemuses veel ei eksisteeri. Laps on selles mõttes ainult potentsiaalne subjekt – alles saab subjektseks tulevikus. Et see

võimalik oleks, tuleb täiskasvanutel laps järk-järgult integreerida ühiskonda, edastada lastele täiskasvanute kultuuri (teadmised, oskused, reeglid jms). Toimub lapse kohandumine ühiskonnaga, mille puhul lapsed internaliseerivad täiskasvanute kultuuri (Corsaro 1997). Selles mõttes on laste aktiivsus seotud ainult täiskasvanuks saamisega, kusjuures puudub lapse enda innovatiivsus. Teisisõnu esitlevad traditsioonilised kontseptsioonid last *objektsena*, passiivse vastuvõtjana, väljastpoolt tuleneva suhtes konformsena, täiskasvanute tegevustele allutatuna. Täiskasvanud on andjad ja varustajad, lapsed on täiskasvanute poolt edastatava passiivsed vastuvõtjad ja “tarbijad”.

Traditsioonilise lähenemisega on vahetult seotud ka *ohtliku* ja *süütu* lapse kujund. Nende puhul on lapsed samuti defineeritud täiskasvanute kaudu ja poolt, seega ka täiskasvanu määratleb lapse lubatud või keelatud sotsiaalse aktiivsuse väljendused. Siinkohal on James ja James (2004: 26) märkinud, et traditsioonilised käsitlused ei jäta ruumi lapse individuaalsusele ja aktiivsusele, välja arvatud *deviantsuse* vormis.

Traditsiooniliste kontseptsioonide kaudu kehtestatakse lapse olemusele ja käitumisele teatud normid, mille täitmist rutiinselt hinnatakse ja mille põhjal last juhitakse “õigele” teele. Normidel ja nende täitmise kontrollimisel on Phil Scratoni (2005: 70, 73) arvates *konformsuse* praktikate funktsioon. Nimelt on igasugune kõrvalekalle täiskasvanute poolt determineeritud arengu- ja käitumistrajektoorist hukkamõistetav ehk teisisõnu on kõrvalekalduv või vastupanu osutav laps alati tõlgendatud negatiivselt – kui autoriteedi vastu mässaja. Laste mittekonformsus on seega tajutud ohuna “täiskasvanute korrale”, kusjuures James ja James (2004: 167-168) lisavad, et lapsed ei esita siinkohal väljakutset mitte ainult täiskasvanute võimule ja autoriteedile, vaid ka nende poolt defineeritud lapsepõlve olemusele. Laste allumine täiskasvanu poolt määratletud arenguteele ja “õigetele” käitumisviisidele (laps kui objekt) on eelnevast tulenevalt normiks, lapse subjektsus kui iseseisvus ja aktiivsus on normi mittejärgimine – *deviantsus*. Lapse kui ohustaja kujund õigustab seega ka täiskasvanupoolset kontrolli ja piiramist.

Süütu laps on samuti objektne. Goldson (1997: 1) räägib, et lapsed on oma olemusliku süütuse ja haavatavuse tõttu pidevalt ohustatud ja vajavad kaitset. Siinkohal pakub täiskasvanu ja lapse suhe kaitset “maailma kurjuse” eest. Täiskasvanu on hoolitseja, kaitsja ja valvur, kes teenib “lapse huvisid” ja hoolitseb “lapse vajaduste” täitmise eest. Laps on niisiis “lapse huvides” täiskasvanu tegevuste objektiks. Nagu lisab Meyer (2007: 89-90), siis lapse vajadused on

täiskasvanu poolt defineeritud ja laste sotsiaalne tegutsemisruum “laste kaitseks” piiratud. Veelgi enam – süütu lapse kujund on seotud *igasuguste* lastele suunatud tegevuste kaheldamatu aktsepteerimisega (Goldson 1997: 1, Meyer 2007: 99-100, James ja James 2004: 169). Näiteks Meyer leiab, et süütu lapse kujund õigustab ja legitimeerib täiskasvanute tegevust, nõudmata selleks isegi selget põhjendust: võib rääkida lapsepõlvest kui *moraalsest retoorikast*, kus lapsed ja lapsepõlv iseenesest ongi põhjenduseks täiskasvanute tegevustele laste suhtes. Nii on lastest rääkides alati võimalus esitleda end kui moraalset inimest, kes kaitseb “nõrgemaid”.

Mis puudutab kõrvalekallet sellest täiskasvanute poolt defineeritud lapse süütust olemusest, siis kinnitab Meyer (2007: 94), et lapsed, kes ei “sobitu” sellega kontseptsiooniga, mõistetakse hukka. Näiteks on süütu laps mõistatud ka aoseksuaalsena ning kui lapsed esitavad oma käitumisega sellele väljakutse (nt kannavad väljakutsuvaid riideid), on nad hälbivad.

Nii ohtliku kui süütu lapse kujund eitab ja surub alla laste sotsiaalset aktiivsust ning tugevdavad asümmeetrilist võimusuhet laste ja täiskasvanute vahel. Teisisõnu õigustavad mõlemad kujundid lapse sõltuvust ja täiskasvanu võimu lapse üle, jättes kõrvale laste õigused ja osalemise (James ja James 2004: 178).

Kui traditsioonilises käsitluses on lapse objektsus normiks, laste aktsepteeritavad tegevused on seotud täiskasvanuks saamisega ning nende enda iseseisvuse väljendumine on tõlgendatud negatiivsena, siis lapsepõlvesotsioloogiline perspektiiv jällegi keskendub lapse aktiivsusele “siin ja praegu”. Ehkki lapsed tegutsevad täiskasvanute poolt seatud piirangute raamides, on rõhutatult esile tõstetud laps *subjektsena* – kui aktiivne oma elu konstrueerija, kompetentne tegutseja ja aktiivne osaleja. Traditsioonilises perspektiivis laps lihtsalt internaliseerib täiskasvanute poolt loodud kultuuri (laps kui kultuuri “tarbija”, imiteerija), kuid lapsepõlvesotsioloogilises käsitluses laps pelgalt ei võta teda ümbritsevat passiivselt üle, vaid on ka loominguline ja innovatiivne. William A. Corsaro (1997: 18, 41) kirjeldab siinkohal laste aktiivsust ja ühiskonnas osalemisest, mis väljendub interpreteeriva reproduktsiooni (*interpretive reproduction*) kaudu. Lapsed on loovad, võttes täiskasvanute maailmast üle informatsiooni ja omistades sellele aktiivselt oma tähendusi. Tõlgendatud informatsiooni kasutavad lapsed omakorda unikaalsete lastekultuuride (*peer culture*) kollektiivseks loomiseks ja nendes osalemiseks (lastekultuurist lähemalt: Corsaro 1997, kolmas osa). Samal ajal panustavad lapsed ka aktiivselt täiskasvanute kultuuri taasloomisse ja laiendamisse. Selles mõttes osalevadki lapsed

korraga kahes kultuuris – täiskasvanute ja laste omas, kusjuures need on üksteisest läbi põimunud. Teisisõnu suhtub selline lähenemine laste subjektsusesse “siin ja praegu” tõsiselt ja hindab nende panustamist sotsiaalsesse taasloomisse ja muutustesse.

Lapse objektsuse ja subjektsuse väljendused igapäevaelus

Kaasajal tehtavates lapsepõlve-uuringutes huvitab paljusid teadlasi just laste sotsiaalse aktiivsuse väljendumine erinevatel viisidel ja erinevates eluvaldkondades. Laste subjektsuse ja objektsuse avaldumise kirjeldamisel kasutatakse väga erinevaid märksõnu: kontrolli omamine, ressursside omamine ja kasutamine, iseseisvus, vabadus tegevuseks, mõteteks, arvamusteks; väljendusvabadus, valikuvabadus, iseotsustus, kompetentsus, osalemine, initsiatiiv, loomingulisus, sisemise kontrolli tunnetamine, võimu omamine, kaasaráákimine jne. Eelneva väljendumist ja mitteväljendumist on uuritud samuti väga erinevates valdkondades: perekonnas (Fasulo jt 2007), eakaaslaste grupis (Devine 2002), haridusmaastikul (Wyness 1999, Devine 2002, Vandenbroeck ja Bouverne-De Bie 2006, Reay ja Lucey 2003); töö (Hungerland jt 2007, Fasulo jt 2007), mängimise (Jans 2004), tervise (James ja James 2004), tarbimise (Martens jt 2004, Langer 2005), poliitilise osaluse (Evans ja Spicer 2002, Mannion ja I’anson 2004, dev Griesel jt 2002) jm kontekstis. Järgnevalt ongi toodud mõned näited selles, kuidas erinevates uurimustes ja analüütilistes kirjutistes on käsitletud laste objektsuse ja subjektsuse avaldumise aspekte.

Palju räägitakse lapse subjektsusest ja objektsusest hariduse kontekstis. Näiteks Michael G. Wynessi (1999) järgi on kool keskkond, kus kõige selgemini väljendub lapse madal staatus. Näiteks räägitakse küll lapsekesksest lähenemisest hariduses, mille puhul lastele peaks looma ruumi autonoomiaks ja õppeprotsessi suunamiseks, kuid sellel “lapsekesksusel” on pigem n-ö ilukõneline kui reaalsuses toimiv võim. Tegelikult piiravad õpilasi nii õppekava kui käitumisreeglid, õpilastel puuduvad õigused avaldada arvamust ja esitada kaebusi õpetamise kvaliteedi või õpetatava sisu kohta. Lapsed ei ole kooli otsustusprotsessidesse kaasatud ning neil puudub kontroll tingimuste üle, mis otseselt mõjutavad nende elu ja kasvukeskkonda.

Ka Dympna Devine (2002) tõdeb, et lapsed asetuvad koolikeskkonnas selgelt madalamale positsioonile, millel on omakorda negatiivne mõju sellele, kuidas nad näevad end õppimisprotsessi panustajatena. Laste aktiivsusele on jäetud ruumi ainult “hoolsalt õppimise” ja

“korralikult käitumise” kontekstis, mis on kasulik laste tulevikuroollidele (kodanikud ja töötajad). Sellele vastukaaluks leiab Devine, et laste aktiivne osalemine koolielus väljendub laste omavahelistes suhetes (lastekultuur), mida täiskasvanud ei kontrolli.

Devine lisab veel, et “lastekeskse” koolikeskkonna ja õppe tähendus on seotud rohkem “lapse vajaduste” (täiskasvanu hoolitseb lapse vajaduste eest) kui laste õigustega. Laste õigustest räägitakse seoses õigusega haridusele, kuid ei midagi enam. Devine järeldeb kokkuvõttes seda, et koolikeskkonnas on endiselt märgatav hierarhiline organisatsioon, kus laste jõustamine, demokraatia ja õigused on tajutud pigem ohuna õpetaja autoriteedile (Devine 2002: 317).

Mis puudutab laste tervist, siis on James ja James (2004: 146, 149) kritiseerinud Suurbritannia lastele suunatud tervisepoliitika, mis on seotud laste kui tuleviku täiskasvanutega, mitte laste vajadustega “siin ja praegu” lapseks olles. Statistika kajastab laste halba tervist ja see näitab, et lastele suunatud tervisepoliitika ei ole efektiivsed, kuna nendes alles hakatakse märkama laste kui aktiivset tegutsejat – *laste enda* käitumise ja otsuste mõjusid tervisele. Näiteks seksuaalhariduse edastamisel ignoreeritakse fakti, et lapsed käituvad seksuaalselt juba enne täiskasvanuks saamist. Seksuaalharidus valmistab ette täiskasvanupõlveks, mitte ei paku infot ja nõuandeid seksuaalselt käituvatele lastele. Näiteks otsustavad täiskasvanud, milliseid seksuaalelu aspekte üldse käsitletakse ning seda edastatakse moraliseerivas, heteroseksuaalsete ja perekonna-abiellukesksete väärtuste kontekstis, mis ei vasta lapsepõlve seksuaalsuse reaalsele praktikalele (ibid 2004: 155-156).

Palju räägitakse kirjanduses ka laste kodanikuks olemisest (*citizenship*) ja poliitilisest osalusest. Näiteks Marc Jans (2004) problematiseerib klassikalise kodanikupõlve definitsiooni, mis on täiskasvanukeskne ning jätab lapsed kõrvale (kodanikuks olemine kui täielike õiguste, sh hääletamisõiguse omamine, täielik vastutusõigus ja osalus ühiskonna elus). Kodanikupõlv on siinkohal nähtud tulevikuroolina. Jansi arvates tuleb laste kodanikupõlve definitsiooni muuta: seda tuleb vaadelda läbi *mängimise* kui sotsiaalse osaluse vormi, milles lapsed eksperimenteerivad keskkonna ja suhetega ning omistavad ümbritsevale tähendusi.

Keskendutakse ka laste poliitilisele osalemisele kohaliku ja laiema kogukonna tasandil. Mitmed autorid (Evans ja Spicer 2002, Mannion ja I'anson 2004, dev Griesel jt 2002) toovad välja, et lapse kui aktiivse kodaniku kujundi ilmumine on viinud selleni, et lapsi on hakatud kodanikuks olemise osas harima ning otsustusprotsessidesse rohkem kaasama. Näiteks osalevad

lapsed erinevate organisatsioonide töös, kogukonnas toimuvate sündmuste organiseerimisel, oma elukeskkonna kujundamisel, teenuste arendamisel, teiste laste abistamisel jne.

Laps ja lapsepõlv Eesti kontekstis

Laiemas mõttes on lapsi Eestis uuritud palju, seda eelkõige psühholoogia, pedagoogika ja kasvatusteaduste valdkonnas. Olgu siinkohal välja toodud ainult mõned näited uurimisvaldkondadest: on uuritud laste mõtlemismehhanismide ja teadmiste arengut (Kikas 2006), õpiedukust (Toomela jt 2006), laste hälbekäitumisega seonduvat, probleemseid lapsi (Kõiv 2001, 2002, 2003, 2007, 1997), laste sotsiaalset arengut (Tulviste ja Koor 2005), last perekonna kontekstis (Kraav 2008), lapse kasvukeskkonda arengu mõjutajana (Taimalu ja Kraav 2006) jm. On iseloomulik, et nendes töodes on käsitletud lapse arengut ja sotsialiseerimist puudutavaid küsimusi, jättes kõrvale lapse subjektsuse ja objektsuse temaatika.

Mis puudutab aga just lapse aktiivsuse väljendumise küsimust, siis Eesti ametlikes dokumentides, nt lastekaitse seaduses (1992), noorsootöö seaduses (1999), noorsootöö kontseptsioonis (2001) ja Eesti noorsootöö strateegias aastateks 2006-2013 (2006) on rõhutatud laste ja noorte vajadustest ja huvidest lähtumist, laste individuaalsust, osalust ja kaasatust neid puudutavate otsuste tegemisse. Näiteks lastekaitse seadus sätestab lapse õigustena õiguse mõtte-, südametunnistuse-, usu- ja sõnavabadusele, õiguse organisatsioonides ja liikumistes osalemiseks, meelepäraseks tegevuseks ja mänguks, privaatsuseks, isiklikuks eluks, suhtlus- ja sõprusringiks; õiguse osa võtta lastekaitseprogrammide väljatöötamisest, tööks, oma arvamuse ja soovide väljendamiseks eraldamisel perekonnast jne. Eesti noorsootöö seadus sätestab muu hulgas laste ja noorte (7-26-aastased isikud) õiguse osaleda ühiskonnaelu otsustusprotsessides (nt valla või linna arengukava koostamisel), samal ajal kui Eesti noorsootöö kontseptsioonis on täpsemalt määratletud noorsootöö põhimõtted: noorsootööd tehakse noorte jaoks ja koos noortega; lähtutakse noorte tegelikest vajadustest, huvidest ja soovidest; oluline on noorte osalus ja omaalgatus jne. Sellest tulenevalt kavandatakse Eesti noorsootöö strateegiaga nt noorte aktiivsemat osalust noorteühingutes ning igasse maakonda ja suurematesse linnadesse noortekogude loomist.

Eelnev peegeldab seda, et Eesti kontekstis on riiklik-õiguslikul tasandil pööratud tähelepanu lapsele kui aktiivsele, iseseisvale ja pädevale sotsiaalsele tegutsejale, kellel on oma õigused ning

kelle osalus ühiskonnaelus on oluline (subjektne laps). Samas on Eestis tähelepanu juhitud asjaolule, et lapsed on siiski sageli täiskasvanute huvide ja tegevuste objektideks. Näiteks Kristin Vaik (2003a, 2003b) kirjutab, et meedia kasutab lapsi vahendina oma majanduslike eesmärkide täitmiseks, muutes lapse objektiks, kes pakub huvi juhul, kui temaga seonduv on kõmuline ja töötab müüginumbrite suurenemist. Probleemseks peetakse ka laste objektset käsitlemist lastega seotud institutsioonide erialadiskursustes. Karin Auväärt (2007) on uurinud lastekaitse erialadiskursust lastekaitse käsiraamatutes ning tõdeb, et laps, kelle nimel ja jaoks töö käima peaks, kipub jääma varju. Auväärt toob välja, et tegeledes lastekaitsetöötaja staatuse tugevdamisega, rõhutatakse süsteemi ja spetsialisti võimu ning kaotatakse silmist lapsekesksuse ja partnerluse idee. Näiteks jääb lapse arvamuse kuulamine sõltuvaks lastekaitsetöötaja subjektiivsest hinnangust või ei ole see tekstis üldse kajastatud.

Lisaks eelnevale on viidatud laste subjektsuse ohustatusele Eestis lapse õiguste osas. Kuigi Eesti siseriiklik lastekaitse seadus on koostatud ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni põhimõtteid arvestades, siis praktikas on lapse õiguste realiseerimine kitsaskohaks. Näiteks ülevaatest lapse heaolu kohta Eestis (Kutsar jt 2004) selgub, et Eesti on suhteliselt abitu laste õiguste rakendamisel – näiteks sooviksid lapsed suuremat hääleõigust. Jätkuvalt on Eestis probleemiks teadlikkus laste õigustest ja heaolu aspektidest. Ühiskonnas nähakse last täiskasvanu kui vahendaja kaudu ning laps on mõistetud kui ebaküps indiviid, kes pole võimeline vastutust võtma. Lapsed jäävad seega sagedamini objektidena mõistetuteks nii laiema ühiskonna kui perekondlike suhete kontekstis.

Kuigi on toodud esile laste objektsena käsitlemist, võib siiski kinnitada, et lapse kui aktiivse sotsiaalsele tegutseja kujund peegeldub nt Eestis tehtavates uuringutes ja üliõpilastöodes. Mõnede näidetena võib siinkohal tuua *laste hääle* kuuldavaks tegemise laste karistamise (Ilves 2006), isa kujundi (Urbas 2007) ja vägivallatõlgenduste uurimise osas (Strömpl jt 2007). Lisaks on lapsi käsitletud nt tarbimise ja meedia kasutuse kontekstis: on uuritud lapsi kui Interneti kasutajaid (nt Kalmus 2008, Kalmus 2007), laste tarbimist, tarbimiseelistusi- ja hoiakuid ning elustiili aspekte (nt Kalmus ja Keller 2008, Järve 2008).

Mis puudutab otseselt lapsele ja lapsepõlvele omistatavaid tähendusi, siis neid on uurinud Inna Järva (2007) Eestimaa vene perekondade näitel. Järva leidis, et lapse käsitletud vastanduvad. Ühelt poolt räägitakse lastest kui aktiivsetest ja iseseisvatest tegutsejatest, kellele

lähenetakse lapse-täiskasvanu suhetes kui võrdväärsele partnerile. Teisest küljest muretsevad lapsevanemad palju lapse arengu ja arendamise pärast. Veelgi enam – arendamine on muutunud keskseks mõtteks laste kasvatamisel: lapsepõlve nähakse perspektiivse perioodina laste arengus, mis saab tähtsaks investeeringuks ja sotsiaalseks garantiiks laste tulevasse heaollu. Kui seostada eelnevat lapsepõlve käsitlemistega, siis peegeldub siin *lapsepõlvesotsioloogilise ja traditsioonilise käsitle* vastandumine. Lisaks rääkisid intervjuueeritavad, et kuigi tänapäeva lapsed on iseseisvad ja aktiivsed, on kaasaegse lapse maailma kaotanud oma naiivsuse ja muinasjutulisuse. Lapsed on muutunud mitte ainult palju ratsionaalsemaks, vaid ka kalgimaks, julmemaks ja agressiivsemaks. See viitab *lapse kui ohustaja kujundile*, vastandatuna *lapsele kui süütule olendile*.

II PTK: PROBEEMISEADE JA UURIMISEESMÄRK

Käesoleva magistritöö näol on tegemist lapsepõlveuurimusega, mille fookuses on lapse subjektsuse ja objektsuse konstrueerimine Eesti ajakirjanduses Postimehe näitel. Töö teoreetiliseks raamistikuks on lapsepõlvesotsioloogiline perspektiiv, mille järgi laps ja lapsepõlv ning sellest tulenevalt ka lapse subjektsus ja objektsus on mõistetud kui sotsiaalselt konstrueeritavad nähtused. Lapsepõlv sotsiaalse konstruktina on mõistetud kui pidevalt sotsiaalsete tegutsejate poolt (taas)loodav sotsiaalsete suhete võrgustik, mis kuulub laiemasse ajaloolisse ja kultuurilisse konteksti. Siinkohal muutub lapsepõlve käsitlemise puhul oluliseks, kuidas lapsepõlve *mõistetakse* ja *seletatakse*, milliseid *tähendusi* sotsiaalses elus osalejad omistavad kategooriatele “laps” ja “lapsepõlv” ning kuidas lapse ja lapsepõlve kujundid on säilitatud keeles ja praktikates (Walkerdine 2005, Prout ja James 2005). Eelnevast tulenevalt võib kirjeldada erinevaid lapse ja lapsepõlve konstrukte. Lapsepõlvesotsioloogia-alases kirjanduses on selgelt nähtavad teineteisele vastanduvad nn traditsiooniline ja nn uus, lapsepõlvesotsioloogiline lähenemine lapsepõlvele, aga nende raames räägitakse ka nt “ohtlikust” ja “süütust” lapsepõlvest. Lapsepõlve erinevad käsitlused on omakorda seotud lapse sotsiaalse aktiivsuse (*agency*) väljendumisega, tõstatades lapse subjektsuse ja objektsuse küsimuse, mis ongi antud töös erilise tähelepanu all.

Nimelt võib lapsega seotud konstrukte vaadelda kui konteksti, milles lapse sotsiaalne aktiivsus omandab tähenduse ning milles teatud aktiivsuse ilmingud on lubatud, teised piiratud või keelatud (James ja James 2004). Teisisõnu toimub lapsepõlve kujundite kaudu laste kui sotsiaalsete tegutsejate positsioneerimine: lapsed on “tehtud” oma aktiivsust väljendavateks, iseseisvateks, oma tegutsemisega ümbritsevat maailma mõjutavateks (subjektseteks) või protsessidele ja struktuuridele alluvateks, kontrolli mitteomavateks, passiivseteks (objektseteks) sotsiaalseteks tegutsejateks. Töö keskmes ongi selle uurimine, kuidas lapse subjektsus ja objektsus väljenduvad ajakirjanduses esitatava kaudu.

Siinkohal olen aluseks võtnud teoreetilistest lähtepunktidest tuleneva teadmise, et laste sotsiaalse aktiivsuse konkreetsed väljendusviisid võivad olla väga erinevad ning avalduda eluvaldkondades erinevalt (James ja James 2004), lisaks konstrueerivad eri sotsiaalsete institutsioonide esindajad lapsega seonduvat erinevalt (Jenks 2005b). Kuna lapsepõlv on seotud

konkreetses ajaloolise ja kultuurilise taustaga, siis on võimalik vaadelda ka muutusi subjektsuse ja objektsuse konstrueerimises. Antud töös annab selleks võimaluse asjaolu, et analüüsivad artiklid pärinevad aastatest 1996 ja 2008.

Ajakirjanduslik uurimismaterjal on töö raames oluline ennekõike seetõttu, et meedia tekstid esitavad lapse kujundeid nii, nagu neid nähakse laiemas ühiskonnas, samas aga on meedial võim ja võimalus kujundada ühiskonna arusaamu lapse osas (Berkowitz 1997). Siinkohal teadvustan artiklite seotust konkreetsete esile kerkivate sündmuste ja teemadega, mis mõjutavad ka lapse subjektsuse ja objektsuse esitamist. Samas aga lähtun teoreetilisest eeldusest, mille järgi üksikud kajastatavad teemad peegeldavad üldisi arusaamu lapse ja lapsepõlve osas konkreetsetes ajalises ja kultuurilises kontekstis (Bird ja Dardenne 1997, Schudson 1997).

Meedia edastab infot sellest, kuidas lapsepõlve mõistetakse ja seletatakse, niisiis võimaldab ajaleheartiklites käsitletav uurida Eesti ühiskonnas eksisteerivaid lapse kujundeid. Teisisõnu muutub nähtavaks, millised tegutsejate positsioonid ja tegutsemise “juhised” lastele nende kujundite kaudu kättesaadavaks muutuvad – kuidas laps võib ja saab (ei või ja ei saa) väljendada oma sotsiaalset aktiivsust Eesti kultuuriruumis.

Uurimuse erilisus ja olulisus on hästi põhjendatav asjaoluga, et kuigi mujal maailmas on seoses lapse kui iseseisva, aktiivse ja pädeva indiviidi nägemisega hakatud lähemalt uurima laste aktiivsuse väljendumist ning see on viinud suure hulga vastavate uurimistööde ja analüütiliste kirjutiste ilmumiseni (nt Fasulo jt 2007, Devine 2002, Wyness 1999, Vandenbroeck ja Bouverne-De Bie 2006, Reay ja Lucey 2003, Hungerland jt 2007, Jans 2004, James ja James 2004, Martens jt 2004, Langer 2005, Evans ja Spicer 2002, Mannion ja I'anson 2004, dev Griesel jt 2002), siis Eestis on see teema jäänud erilise tähelepanuta. Laiemas mõttes on lapsi Eestis palju uuritud, eelkõige just psühholoogia, pedagoogika ja kasvatusteaduste vallas (nt Kikas 2006, Toomela jt 2006, Kõiv 2001, 2002, 2003; Tulviste ja Koor 2005, Kraav 2008, Taimalu ja Kraav 2006). Nendes uurimustes keskendutakse aga lapse arengu ja sotsialiseerimisega seotud küsimustele, mitte lapse aktiivsuse väljendumisele. Mis puudutab aga just lapse aktiivsuse avaldumist, siis on Eesti riiklik-õiguslikul tasandil (siseriiklikus lastekaitse seaduses, noorsootöö seaduses ja strateegiates) nähtav lapse subjektne käsitus ning on ilmunud uurimistöid, kus lapsed on konstrueeritud aktiivsetena laste hääle kuuldavaks tegemise kaudu ja tarbijatena (nt Ilves 2006, Urbas 2007, Strömpl jt 2007, Kalmus 2008, Kalmus 2007, Kalmus ja Keller 2008, Järve 2008).

Samal ajal on juhitud tähelepanu lapse objektina käsitlemise probleemile nt meedia kajastuse (Vaik 2003a, 2003b), lastekaitsetöö (Auväärt 2007) ja lapse õiguste realiseerumise (Kutsar jt 2004) osas. Sellele vaatamata pole eelnevad uurimused otseselt seostatud lapse subjektsuse-objektsuse teemaga. Ka Inna Järva (2007), kes on käsitlenud lapsepõlvele omistatavaid tähendusi, pole keskendunud lapse aktiivsuse väljendumise küsimustele.

Seega on senised uurimused üldse mitte või ainult kaudselt seostatavad lapse subjektsuse ja objektsuse teemaga ning ei võimalda midagi täpsemalt teada saada laste aktiivsuse väljendumise ja mitteväljendumise konkreetsete viiside, eripärade ega muu sellega seonduva kohta. Vandenbroeck ja Bouverne-De Bie (2006) ning Davies (2005) toovad esile, et demokraatlik ühiskond vajab iseseisvaid, aktiivseid ja vastutustundlikke kodanikke, mistõttu ka laps kui aktiivne sotsiaalne tegutseja on tõusnud tähelepanu keskmesse. Eesti demokraatliku ühiskonna arengu seisukohalt muutub seega eriliselt oluliseks laste kui praeguste ja tulevaste kodanike käsitlemise uurimine. Käesolev magistritöö võimaldabki täita teadmiste lünka selles osas.

Uurimuse eesmärgiks on eelnevast tulenevalt esitada analüüs lapse subjektsuse ja objektsuse konstrueerimisest laste kujutamisel Eesti ajakirjanduses. Uurimiseesmärki aitab eelnevast tulenevalt täita järgmistele uurimisküsimustele vastuse otsimine:

- Millisena kujutatakse ajakirjanduses last ja lapsepõlve?
- Kuidas lapse subjektsus ja objektsus ajakirjanduses kajastatava kaudu avalduvad?
- Milliste eluvaldkondadega seoses on lapsed ja lapsepõlv ajakirjanduses kajastatud ning kuidas laste subjektsus ja objektsus nendes valdkondades väljenduvad?
- Kuidas erinevad ajakirjanduses sõna saavad isikud esitavad lapsega seonduvat?
- Millised on muutused lapse subjektsuse ja objektsuse konstrueerimisel ajalises perspektiivis?

III PTK: METOODIKA

Uurimismeetodi valik ja põhjendus

Käesolevas töös on uurimismeetodiks valitud kvalitatiivne tekstianalüüs põhistatud teooria meetodi kaudu. Uurimismeetodi valikul lähtusin töö lapsepõlvesotsioloogilistest teoreetilistest alustest, mille järgi lapsepõlve käsitlemisel on oluline, kuidas seda *mõistetakse* ja *seletatakse*, milliseid *tähendusi* sotsiaalses elus osalejad omistavad kategooriatele “laps” ja “lapsepõlv” (Walkerdine 2005, Prout ja James 2005). Kvalitatiivse uurimismeetodi kaudu on just nimelt võimalik koguda teadmisi sotsiaalsetes protsessides osalejatelt ning uurida, kuidas nemad maailma nähtusi mõistavad ja tõlgendavad (Bryman, 2004: 266). Sellest lähtuvalt võimaldab kvalitatiivne analüüs uurida, kuidas Eesti ajakirjanduses osalejad lapse ja lapsepõlvega ning selle kaudu lapse subjektsuse ja objektsusega seonduvat esitavad ja interpreteerivad. Ajakirjanduslikud tekstid, mis on uurimismaterjaliks, esindavad siinkohal meedia olulist rolli lapsepõlvega seonduva konstrueerimisel (Berkowitz 1997): meedia tekstid peegeldavad, säilitavad ja vormivad lapse ja lapsepõlve kujundeid ning nendega seotud sotsiaalseid praktikaid. Analüüsimetodina on kasutatud põhistatud teooriat, mille valikul oli määravaks eelkõige uurimiseesmärk ja lähtumine lapsepõlvesotsioloogia konstruktsionistlikest põhimõtetest.

Põhistatud teooria on kvalitatiivse analüüsi meetod, mis keskendub kontseptuaalse raamistiku või teooria loomisele induktiivse andmete analüüsi kaudu (Charmaz 2006: 187). Meetodi keskmes on andmete uurimine ja nendele võimalike teoreetiliste seletuste või hüpoteeside pakkumine, mille paikapidavust kontrollitakse andmete kaudu seni, kuni jõutakse kõige sobivama tõlgenduseni. Seejuures võimaldab meetod uurijal “kuulata” mida andmed “räägivad”, mitte ei piiritle teda juba eksisteerivate kategooriate või ettekirjutustega (Charmaz 2006: 135). Teoreetilised üldistused saavutatakse pideva võrdleva analüüsiprotsessi kaudu: toimub edasi-tagasi liikumine empiiriliste andmete ja teoreetiliste üldistuste vahel ja nii pakuvad andmed otsest tõendust nendele üldistustele. Sellest tulenevalt on teooria “põhistatud” andmetes.

Töös olen lähtunud Kathy Charmazi põhistatud teooria konstrueerivast käsitlusest, mis sobib hästi töö teoreetilise raamistiku ja uurimiseesmärgiga. Konstruktsionistliku lähenemise puhul keskendutakse sellele, kuidas, millal ja mil määral uuritav nähtus asetseb, on säilitatud ja

muutub nähtavaks sotsiaalsete võrgustike, tingimuste ja suhete raamistikus (Charmaz 2006: 130). Rohke ja mitmekesise materjali põhjal on uurijal võimalik nende suhete ja võrgustike kohta teadmisi saada. Põhistatud teooria võimaldab sellest lähtuvalt koguda piisavaid ja laialdasi teadmisi lapsepõlve ja lapse subjektsuse-objektsuse konstrueerimise kohta rikkaliku ajakirjandusliku materjali kaudu. Artiklite tekstides esitatava analüüsimisel muutub põhistava teooria kaudu võimalikuks nendes peituvate ideede ja seoste kohta kontseptuaalsete üldistuste tegemine.

Charmaz (2006: 131) rõhutab, et konstruksionistlik põhistatud teooria ise on sotsiaalne konstrukt. Uurimus on uurija *tõlgendus*, mis tähendab, et uurija on osa uurimusest: ta on uurimisprotsessis *sees*, mõjutades ja suunates seda. Sellest tulenevalt olen kogu uurimisprotsessi vältel teadvustanud oma rolli uurimuses, nt pööranud tähelepanu isiklikule kriitilisele hoiakule selle suhtes, kuidas meedia lapse ja lapsepõlve teemasid kajastab. Olen olnud teadlik oma eelarvamustest ja keskendunud andmete hoolikale “kuulamisele”.

Uurimismaterjali kogumine

Analüüsitav materjal on pärit eestikeelsest Postimehest, mis on üleriiklik ja suure lugejaskonnaga päevaleht. Uurimismaterjaliks on 1996. ja 2008. aastal (ajavahemikus 1. jaanuar kuni 31. detsember) ilmunud artiklid, mille otsimiseks kasutasin Postimehe elektroonset arhiivi (www.postimees.ee). Erinevad aastakäigud on esiteks seotud sooviga uurida muutusi lastega seonduva kajastamisel. Teiseks sai aastakäikude valikul otsustavaks asjaolu, et aastad 1996 ja 2008 on Postimehe esimene ja viimane terviklikult veebiversioonis esitatud artiklitega aastad. Siinkohal eeldasin, et artiklid, mis on ajalises mõttes ilmunud suure ajavahega, on seotud erineva ajaloolise ja kultuurilise kontekstiga, mida rõhutatakse lapsepõlvesotsioloogilise lapsepõlve käsitlemise puhul. Selle kaudu on niisiis võimalik uurida muutusi lapsega seonduva esitamises. Lähtusin ka teoreetilisest eeldusest, mille järgi uudislööd on seotud küll konkreetsete teemade ja sündmustega, kuid peegeldavad samal ajal üldisi arusaamu lapse ja lapsepõlve osas konkreetsetes ajalises ja kultuurilises situatsioonis (Bird ja Dardenne 1997, Schudson 1997).

Postimehe arhiiv võimaldab otsinguga juurdepääsu Postimehes ja selle lisades (nt nädalalõpulisa Arter) ilmunud artiklitele, 2008. aasta puhul ka *online*-artiklitele ja nt portaali tarbija24.ee artiklitele. Vaatluse alla said võetud kõik artiklid peale tarbijaportaali omade, kuna

need ei ole Postimehega seotud. Otsingusõnadeks olid siinkohal *laps* ja *lapsepõlv*. Ehkki vanuse mõttes võib laps olla erinevalt käsitletud (erinevused nt lastekaitseaduse, noorsooseaduse, karistusseadustiku võrdluses), siis artiklite ülevaatamisel ja arvestamisel lähtusin põhimõttest, et laps on alla 18 aastane isik. Siinkohal teadvustan seda, et kasutatud märksõnad ei võimaldanud kindlasti juurdepääsu kõikidele lastega seotud artiklitele, kuna ma ei pööranud eraldi tähelepanu vanematele lastele (nt otsingusõnad *noor* või *teismeline*). Põhjenduseks on huvi just *lapsepõlve* vastu, millele soovisin töös keskenduda. Seega ei pidanud ma vajalikuks täpsemalt eristada ja eraldi välja tuua muid lapsega seotud määratlusi. Eelneva lähenemise sobivust otsingus toetas ka asjaolu, et kasutatud otsingusõnad tõid automaatselt esile vanemate lastega seotud artikleid.

Artiklite valik

Kõigepealt võtsin vaatluse alla kõik lapsega seotud artiklid. Artiklitest laiema kirjeldava ülevaate andmiseks määrasin esmasel analüüsil uudislugude žanrilise formaadi, peamise temaatilise fookuse ja märkisin eraldi ära info sõna saanud isikute kohta (kes ja mitu korda on sõna saanud). Ülevaade tulemustest on esitatud analüüsi osa esimeses peatükis.

Edasi liikusin juba nende artiklite selekteerimise juurde, mida detailsemalt analüüsida põhistatud teooria meetodiga. Siinkohal lähtusin valiku tegemisel järgmistest põhimõtetest: esiteks võtsin vaatluse alla pikemad ja sisukamad artiklid (nt olemuslood, arvamused, pikemad juhtumite käsitletused jm), kus oli kirjeldatud lähemalt lapse või lapsepõlve olemust, laste käitumist jms. Näiteks jäid siinkohal välja artiklid, kus oli küll juttu lapsest, kuid tema kohta ei esitatud täpsemaid kirjeldusi (nt ohvrilugude juhtumid, kus räägitakse juhtunust, mitte lapsest). Samuti jäid esialgu välja uudised, kus teemad on lühemalt ja pinnapealsemalt kajastatud. Teiseks jälgisin seda, et võimalikult rikkaliku uurimismaterjali saamiseks oleks lähema vaatluse alla võetud artiklid erinevatest teemavaldkondadest, vaadates siinkohal uudislugude temaatilist fookust. Samas ei pidanud ma siinkohal oluliseks, et erinevad teemad oleks artiklite arvulise esindatuse mõttes võrdsed, samuti ei järginud ma seda aastakäikude osas. Kuna sooviks oli uurida ka laste enda hääle kuuldavust ja nende kui lapsepõlve konstrueerijate kohta ajakirjanduses, said valimisse automaatselt sisse arvatud artiklid, kus lapsed on sõna saanud. Tulenevalt põhistatud teooria analüüsiprotsessi eripärast jätsin siiski pärast esmast valikut alles võimaluse vajadusel pöörduda detailsema info kogumiseks ka nende artiklite juurde, mis algul välja jäid. Analüüsi

käigus tekkiski vajadus lisada valimisse uusi artikleid (nt olin alguses välja jätnud uudised, kuid analüüsi käigus sai neid valimisse kaasatud). Lõplikku valimisse kuulus 102 artiklit: 1996. aastast 49 ja 2008. aastast 53 artiklit. Artiklite kirjeldus žanrilise formaadi ja temaatilise fookuse põhjal on esitatud Lisas 1.

Analüüsi käik

Detailsema analüüsimise alla kuulus kogu artikli tekst, s.t. ka artiklite pealkirjad, alapealkirjad ja lisad (nt erinevate inimeste kommentaarid artikli lõpus). Välja jäi uudislugusid illustreerivate fotode all esitatud tekst. Artiklite analüüsimisel töötasin nende paberversioonidega. Analüüsi läbiviimisel lähtusin Kathy Charmazi praktilistest juhistest põhistatud teooria konstrueerimise kohta (Charmaz 2006). Esmalt määratlesin artiklites need tekstiosad, mis otseselt kirjeldasid lapse või lapsepõlvega seonduvat. Seejärel viisin läbi avatud kodeerimise, pakkudes andmetes esitatava info kirjeldamiseks märksõnu. Tekstide mitmekordsel läbilugemisel sai koode täiendatud. Seejärel hakkasin märksõnu grupeerima ja koondama aina laiematesse kategooriatesse. Tekkinud kategooriate moodustumisel toimus pidev liikumine andmete ja kategooriate vahel, et kategooriate sisu ja alakategooriaid täpsemini kirjeldada. Nii moodustusid kesksamad kategooriad (ülevaade on esitatud Lisas 2). Seejärel keskendusin detailsemalt seostele peamiste kategooriate endi vahel. Kategooriatega töötamisega paralleelselt toimus memode kirjutamine: märkisin üles analüüsi käigus tekkinud ideed, tähelepanekud, oletused, küsimused kategooriate sisu ja võimalike seoste kohta andmetes jms. Nende analüütiliste märkmete põhjal otsisin andmetest juurde infot ja kontrollisin selle kaudu tekkinud oletuste (hüpoteeside) paikapidamist. Toimus pidev liikumine sihipärase andmekogumise ja kategooriate kohta käivate analüütiliste ideede vahel. Selle kaudu aitasid memod kaasa kategooriate täpsemale kirjeldamisele: võimaldasid võrrelda andmeid koodidega, koode teiste koodidega, koode ja kategooriaid, kategooriaid omavahel, kontrollida andmete juurdeotsimisega võimalikke seoseid kategooriate vahel. Protsess toimus seni, kuni kategooriate sisu ja seosed olid kirjeldatud sel määral, et andmed enam midagi uut juurde ei pakkunud. Seejärel pöördusin tagasi memode juurde, mida olin analüüsi käigus pidevalt täiendanud ja mis sisaldasid kokkuvõtet kategooria sisu, seoste jm kohta. Sorteerisin ja integreerisin memosid kõige olulisemate teoreetiliste kategooriate väljatoomiseks.

IV PTK: ANALÜÜSI TULEMUSED

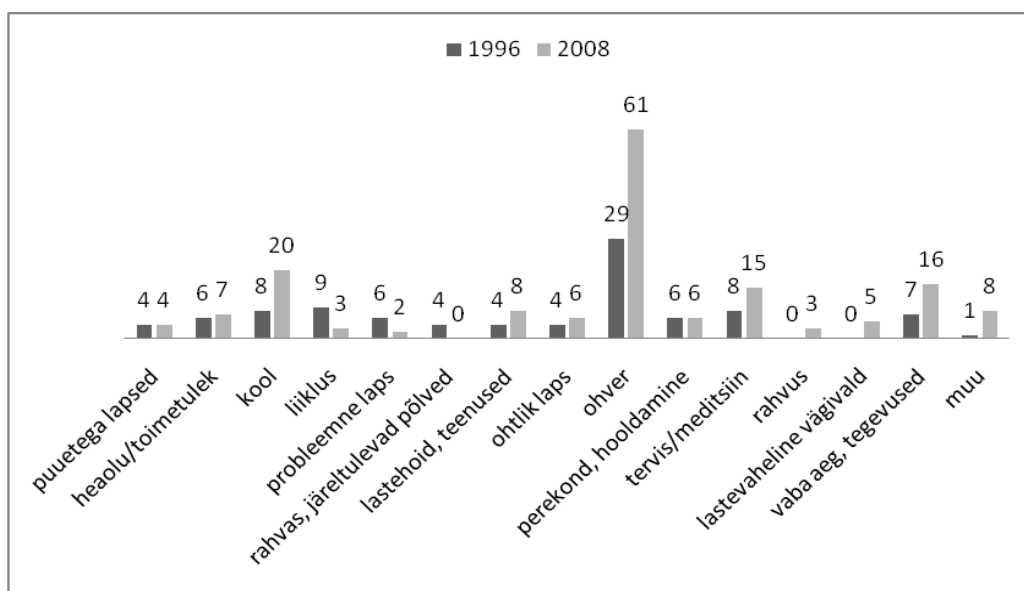
Käesolevas peatükis esitan analüüsi tulemused. Esmalt annan ülevaate lastega seonduvate artiklite üldisest kirjeldusest, luues laiema raamistiku edasise detailsema analüüsi jaoks. Detailsem analüüs on omakorda esitatud eraldi osadena, keskendudes esmalt lapse ja lapsepõlve kujutamisele ja seejärel lapse subjektsuse-objektsuse konstrueerimise aspektidele.

Lapsega seotud artiklid Postimehes 1996 ja 2008

Postimehe arhiivi otsingutulemuste põhjal on 1996. aastal ilmunud 96 last otsesemalt või kaudsemalt puudutavat artiklit, 2008. aastal on artiklite arv 164. Võib öelda, et ajalisest perspektiivist vaadatuna on kasvanud ajakirjanduslik huvi lastega seonduva kajastamise vastu. Järgnevalt on artikleid kirjeldatud lähtuvalt žanrilisest formaadist, peamisest temaatilisest fookusest ja uudislugudes sõna saanud isikutest.

Artiklite žanriline formaat. On ilmunud uudiseid (lühem ja informeeriv lugu sündmuse kohta, uurimistulemuste või statistika esitamine, lühijuhtumid, informatsioon teenusest, üritusest jms), arvamusalugusid, intervjuusid, juhtkirju, pikemaid juhtumite kirjeldusi (juhtumi detailsem kirjeldus, tagamaade avamine, juhtumiga seotud isikute kaasamine), lugejakirju, kolumnistide kirjutisi (kindla autori regulaarselt ilmuvad artiklid). On ilmunud ka nn olemusalugusid, milles käsitletakse pikemalt ja sügavamalt mõne asutuse või spetsialisti tööd, teenusega seonduvat, või keskendutakse mingile kindlale teemale või probleemile, et avada selle olemust, ka esitada kriitikat. 1996. aastal on ilmunud üks lastefilmi ja -etenduse arvustus. Kõige rohkem on mõlema aasta võrdluses ilmunud uudiseid ja olemusalugusid, kusjuures 2008. aastal on uudis kõige populaarsem žanr (seotud ohvrilugudega). Olemusalugude kasv aga viitab sellele, et lastega seotud teemade käsitlemine on põhjalikumaks ja sügavamaks muutunud. Populaarsuselt kolmas žanr on arvamusalugu, mille ilmumine on 2008. aastal samuti sagenenud. Ajalisest perspektiivist vaadatuna torkab silma, et 2008. aastal on ilmunud märgatavalt vähem lugejakirju ning žanrina on nähtav kolumnisti kirjutis, mis 1996. aastal puudus.

Artiklite temaatiline fookus. Ilmunud artiklid jagunevad 15 erineva teemavaldkonna vahel (Joonis 1). Nii 1996. kui 2008. aasta lõikes on kõige populaarsem olnud **lapse kui ohvri teema**, kusjuures ohvri lugusid on 2008. aastal märgatavalt rohkem ilmunud (seotud eelkõige lühiauudiste, sh *online*-uudiste sagedase ilmumisega). Kirjutatakse sageli hüljatud, ohtu sattunud, õnnetustes, tulekahjudes surnud ja vigi saanud, röövitud, kuriteo ja vägivalla ohvriks langenud, tapetud ja uppunud lastest. Kõik teised teemad on ohvriteemaga võrreldes harvemini kajastatud, kuid nende seas on omakorda sagedamini kajastatud kooli, meditsiini ning vaba aja seotud teemasid.

Joonis 1. Lapsega seotud artiklite temaatiline fookus, Postimees 1996 ja 2008

Kooliga seonduvalt kirjutatakse tavakoolist, alternatiivpedagoogikast ja erikoolist. Näiteks on ilmunud artikleid koolihariduse reformimisest, koolikatsetest, kooliküpsusest, Waldorfkoolist, Puiatu erikoolist, õpetajat ohustavatest õpilastest jms. Kooliteematika kajastamine on 2008. aastal sagenenud, seda just teatud uute teemade ilmumisega (nt ohtlik õpilane, Puiatu erikooli väärkohtlemise juhtum, koolikatsed jm).

Tervise ja meditsiini teema puhul on alateemade valik lai, nt kirjutatakse laste ravist, noortekabinettide tööst, kunstlikust viljastamisest, vastsündinud ja enneaegsetest lastest jms, kusjuures palju on ilmunud olemuslugusid asutuste (nt haiglate, haigla osakondade) ja erialaarstide tööst. **Vaba aja ja laste tegevuste** kategooriasse kuuluvad uudislood, kus käsitletakse nt lastele korraldatavate ürituste, laagrite, võistluste, projektide jm teemasid. Siia

kategooriasse kuuluvad ka artiklid, mis käsitlevad last seoses teabe ja meedia tarbimisega (sh televisioon ja internet).

Vähem kajastatud teemade seas on käsitlemist leidnud **puuetega laste** temaatika, mille puhul on juttu nt erinevatest teenustest ja puuetega laste asutustest. **Heaolu ja toimetuleku** kategooriasse kuuluvad artiklid, mille keskmes on laste materiaalse toetamisega seonduvad küsimused. Eraldi teemana käsitletakse **liiklusega** seonduvat, kus räägitakse laste turvalisusest ja liiklusharidusest. On märgatav, et liikluse teema on sagedamini kajastamist leidnud 1996. aastal.

Probleemse lapse kategooria puhul käsitletakse võrdlemisi erinevaid teemasid (nt probleemne laps koolis, laste hooletusse jätmine jms), kuid neid ühendab keskne joon – probleemset käitumist vaadeldakse seoses lapse probleemidega (ohvrikogemusega). Siinkohal on ilmunud palju olemuslugusid, tugevalt esindatud on spetsialistide hääl (nt psühholoog, lastepsühhiaater). On märgatav, kuidas 1996. aastal on see kategooria tugevamalt esindatud.

On huvitav, et 1996. aastal tõuseb esile **rahva ja järeltuleva põlve** teema, mis ei ole nähtav 2008. aastal. Arutletakse sündimuse ja rahvakultuuri edasikandmise probleemi, kusjuures kõik artiklid on ilmunud arvamusalusel. **Lastehoiu ja laste teenustega** seotud teemad on 2008. aastal populaarsemad, seostudes eelkõige lastehoiu ja lasteaiakohtade probleemiga. **Lapse kui ohustaja** puhul käsitletakse last õigusrikkujana, nt on ilmunud juhtumite kirjeldusi, kirjutatakse laste kuritegevusest kui nähtusest. **Perekonna ja hooldamise** teema raames kajastatakse nt lapsendamise seonduvat, alimentide teemat, suurpere eluolu jms. 2008. aastal on nähtavad ka kaks uut teemat, mis puuduvad 1996. aastal: **rahvuse** ning **lastevahelise vägivallaga** seonduv. Esimese puhul keskendutakse keeleõppele vene lasteaedades, lastevahelise vägivalla puhul käsitletakse koolivägivalla ja küberkiusamise probleemi. Lisaks on ilmunud muid artikleid, mille fookuses on laps, kuid mis puudutavad erinevaid teemasid (nt lapse väärtustamist, kohtlemist jms).

Kes saavad sõna? Kõige rohkem on kuuldav erinevate **spetsialistide** hääl, mis peegeldab ekspertarvamuse väga olulist positsiooni ajakirjanduses. Spetsialistide rühm jaguneb omakorda erinevate elualade esindajate vahel: sõna saavad õigusorganite (politsei, kohus, noortevangla), liiklus- ja maanteeameti, meditsiinivaldkonna (arst, hambaarst, laborant, noortenõustaja jt), päästeameti (nt vetelpääste, tuletõrje), kooliga seotud isikud (direktor, õppealajuhataja, õpetaja

jt); erinevate organisatsioonide esindajad (nt vähiliit, UNICEF, Lastekaitse Liit jms), ülikoolidega seotud isikud (ülikoolide rektorid, professorid, teadlased), teiste erialade spetsialistid (rohkem esindatud nt lastekaitsetöötaja, psühholoog, lastepsühhiaater, lastega seotud teenustega seotud isikud, rehabilitoloog, logopeed, teenuse projektijuht, lasteringi juhendaja jt). **Lapsevanemad** või täiskasvanud perekonnaliikmed (nt ema, isa, vanaema) on spetsialistide järel teine kõige sagedamini kaasatav grupp. Eraldi grupina võiks välja tuua veel **riigi ja kohaliku omavalitsusega** seotud isikud (nt minister, ministeeriumide ametnikud, õiguskantsler, linnapea, vallavanem), **ajakirjanikud** ja **muud isikud** (nt avaliku elu tegelased, juhtumitega seotud kõrvalisemad isikud, lugejakirjade autorid jt). Viimaks saavad sõna ka **lapsed** ise.

Spetsialistide rühma lõikes on omakorda kaasatud uudislugudesse kõige rohkem õigusorganite ja meditsiinitöötajate esindajaid (seotud ka paljude ohvrilugude ilmumisega), samuti kooliga seotud isikuid, keda eriti sageli on kaasatud 2008. aastal. 2008. aasta artiklites on rohkem kuuldav ka ülikoolide, laste teenuste, riigi ja kohaliku omavalitsusega seotud isikute häääl, mis on seotud teatud teemade kajastamise kasvuga (nt haridusteema, vaba aeg ja laste tegevused, lastehoid jm). On positiivne tõdeda, et laste enda häääl on 2008. aastal palju kuuldavam kui 1996.

Lapse ja lapsepõlve kujutamine artiklites

Järgnevalt olen lähemalt kirjeldanud põhistatud teooria meetodil leitud keskseid lapse ja lapsepõlvega seotud kategooriad ning nende seoseid. Artiklitest pärit illustreerivad tsitaadid, fraasid ja sõnad on esitatud kaldkirjas ja viidatud ilmumiskuupäevaga.

Lapse olemus, eripära

Artiklites leiab viiteid omadustele, millega kirjeldatakse lapse sügavamat olemust. On iseloomulik, et last esitatakse siinkohal opositsioonis täiskasvanu kujundiga, leides, et laps erineb täiskasvanust. Võib kirjeldada kaht kujundit, mille olen nimetanud “saavaks” ja “olevaks” lapseks.

“Saav” laps: laps kui tuleviku täiskasvanu

Kerkib esile lapse käsitlemine sellest vaatepunktist, kes ta veel ei ole, aga kelleks saab tulevikus. Laps on “saav” selles mõttes, et ta on ebaküps, ebapädev, nõrk, ohustatud, ei suuda end ise

juhtida ja kaitsta. Laps pole veel täisväärtuslik ühiskonna liige, vaid on alles arenemas, kujunemas, omandamas vajalikke teadmisi ja oskusi oluliste tuleviku rollide jaoks. Laps oma olemuse tõttu pole täiskasvanuga võrdne, vaid madalamal positsioonil asetsev – mitte-veel-täiskasvanu. Sellest tulenevalt on lapse kirjeldustes pidevalt rõhutatud täiskasvanu roll: vastandina lapsele on täiskasvanu see, kes suudab last ette valmistada, juhendada ja kaitsta.

Siinkohal räägitakse sellest, et laps on *elluastuja* (PM 96/03/09b), ühiskonda astuja (*klass viib õpilase ühiskonda*, PM 96/07/23), *homne otsustaja* (PM 26.04.2008), mis tähendab, et ta pole veel täisväärtuslikku elu elav ja asub ühiskonnast (täiskasvanutest) väljaspool. Leiab veel sagedasi viiteid lapse ebaküpsuse ja väljakujunemata isiksuse kohta: laps on *pidevalt arenev*, *ennast ja maailma tundma õppiv*, *kõike küsiv*, *otsiv*, *eksiv* (PM 96/07/23), lapsel puudub enesedistsiplineerimise ja enesemotiveerimise võime, tahe ja tööharjumus enne kõrgkooli (kõrgkool kui täiskasvanuea märk), selle tõttu tuleb täiskasvanul teda sundida ja distsiplineerida (PM 96/07/23), laps *ei tea*, *mida tal elus vaja läheb*, *ei tunne oma võimeid* (PM 96/06/15), lapsed käivad koolis, *et nad ükskord sealt väljudes suudaks ise enda eest seista ja oleksid võimelised konkureerima teistega*, *minnes siis juba ise vabalt edasi* (PM 96/09/02), lapsi tuleb *eluks ühiskonnas ette valmistada* (PM 22.01.2008) jne. Last konstrueeritakse ka *pisema* (*väiksema*) ja *nõrgemana*, samal ajal kui täiskasvanu on *suur* ja *tugev*. Need omadused ei viita mitte ainult n-ö füüsilisele, vaid ka sümboolsele tähendusele: *suurem ja tugevam* on targem, teab ja oskab asju, hoolitseb lapse eest, on eeskujuks ja kaitsjaks (nt PM 96/04/09a, PM 96/05/09b, PM 96/09/02).

“Saavat” last käsitletakse ka “lapsele mittesobiva” kaudu, mis peegeldab lapse olemust. Näiteks nähakse last süütu ja rikkumata olendina, kes pole *erootiline* ja *vägivaldne*. Laste kokkupuudet erootika ja vägivallaga nähakse probleemina (nt televisioonis, ajakirjades, mänguasjade jms näol, PM 96/11/23a, PM 96/07/27a, PM 96/07/27b), sest laps pole sellisteks asjadeks arenguliselt veel valmis. Täiskasvanul tuleb last siinkohal “lapsele mittesobiva” eest kaitsta:

Teleri ees üles kasvav laps saab ootamatult teada asju, milleks ta veel valmis ei ole. Ta tunneb häbi, kuid ei suuda oma tundeid verbaalselt väljendada. Ja vanemad ei mõista, miks laps käitub rabedalt. Häbi mõiste rajaneb ju osaliselt saladustel: täiskasvanu teab asju, mida lapse eest varjatakse (elu väärtused, riiud, konfliktid, vägivald, traagika). Mõtlematult neid lapsele paljastada ei tohi. (PM 96/07/27b)

Laps on oma ebaküpsuse tõttu mõistetud ka kui loomupäraselt haavatav ja ohustatav olend, kes ei suuda end ise kaitsta. Lapsega võib tema olemuse (ebaküpsus, teadmatus, oskamatus) tõttu igal hetkel midagi halba juhtuda (PM 23.05.2008, PM 06.11.2008). Siin rõhutatakse jällegi täiskasvanu kaitsja rolli:

Lapsevanem: *Ma ei jäta teda hetkekski üksi. Isegi mitte liivakastis. Kes teab, millise väikese jubina on ta suuteline sealt leidma ja endale suhu pistma. /.../ Ma ei oska kirjeldada seda võimalikku valu, kui sinu «liha ja verega» miskit juhtub, kuid tean, et selle vältimiseks tuleb väikesel ilmakodanikul kui takjas sabas rippuda.* (PM 23.05.2008)

Samaaegselt on laps konstrueeritud loomupäraselt probleemse või ohtliku olendina. Näiteks on laps loomult *pahandusi tegev* (PM 96/07/23), samuti spontaanne, aktiivne ja impulsiivne, mille tõttu ta nt põhjustab liiklusõnnetusi (PM 96/08/27). Põhjuseks on lapse ebaküpsus, mille tõttu lapsed ei suuda ise veel oma ohtlikku aktiivsust piirata, seda peab tegema täiskasvanu (õpetama, kasvatama, kontrollima). Lisaks räägitakse, et probleemne käitumine on loomulik lapsepõlve osa: normide ja reeglite rikkumine lapsepõlves on *nooruse rumalus*. Selle kaudu on lapsepõlve olemuslik deviantsus esitatud ka mööduva nähtusena (küps täiskasvanupõlv on seaduskuulekas) (PM 19.06.2008a). Seoses õigusrikkumistega tuleb esile ka lapse eriline õiguslik staatus – laps on vastutuslikus mõttes veel ebaküps ja pääseb õiguslikest karistustest (nt PM 96/06/03, PM 02.04.2008).

“Saav” laps on nähtud ka “meie tulevikuna” – tal on oluline roll riigi ja rahva tulevikus püsimajäämise seisukohalt. Lastest räägitakse siinkohal kui *järeltulevast põlvest* (PM 96/02/16), rahvuskultuuri edasikandjatest ja säilitajatest (PM 96/07/13c), tuleviku ja järjekestvuse tagajatest, rahva kui terviku tulevikust (PM 96/02/16), riigi eksistentsi ja arengu tagajatest *ka pärast meid* (PM 96/04/04), *kestmajäämise esimesest tagatisest* (PM 96/02/16) jne. Laps on oma tuleviku rolli tõttu seega kogu rahva ja riigi omand:

Pensionäride Liidu ja Lapsevanemate Liidu esindaja: *Esiteks rõhutan, et meie järeltuleva põlve arvulise suurendamise, kasvatamise-koolitamise, toitmise-katmise ja kõige muugi eest hoolitsemisel peab osalema kogu rahvas /.../ Mitte koer või kass ei pea olema meie pere üks tähtsamaid liikmeid, vaid nendeks peavad olema lapsed. Lapsed ei ole üksnes iga pere, vaid ka rahva kui terviku tulevik.* (PM 96/02/16)

“Olev” laps: laps “siin ja praegu”

“Saava” lapse kõrval tuuakse esile, et laps erineb täiskasvanust, kuna ta on autonoomne isiksus, sõltumatu olend, kel on *oma viis* mõelda, tunda, näha (PM 96/06/22, PM 31.01.2008). Siinkohal puudub lapse vaatlemine tuleviku perspektiivis ning märgatakse lapse eksistentsi ja olemust “siin ja praegu”. Samuti ei räägita lapse ebaküpsusest, vaid laps asetseb täiskasvanuga võrdsel tasemel. Näiteks kirjeldatakse, kuidas täiskasvanu ja laps näevad samu asju täiesti erineva pilguga, kuid seda ei hinnata negatiivselt:

Arvustaja: *Nii Dvinjaninovi «Mowgli» kui ka Walt Disney Pictures'i «Lõvikuningas» on mõeldud lastele, ja kui suur inimene neid vaatama juhtub, on ta muidugi ise süüdi. Ta peab siis vähemalt lapse moodi vaadata püüdma, et mitte olla ebaõiglane. Et mitte hakata virisema kohtades, kus laps pingsalt vahib. Või naerab. Et jätta hiiudmata Tore! Nii tehkegi! kohas, kus laps ainult haigutab. /.../ Üks kole asi, millega «Lõvikuningas» küll kokku pole hoitud, on pateetika. /.../ Mitte et nii ei võiks olla. Aga seda on piinlik vaadata. Arvustajal on piinlik. Lapsel ei ole. Laps just sellesse haakubki. Ilusasse looduspilti. Actionisse, kus lahendus saabub siis, kui enam midagi lahendada ei ole.* (PM 96/06/22)

Viited sellele lapse kujundile jäävad siiski ähmaseks ja pigem juhuslikuks. Näiteks peegelduvad teatud lapse omadused lapse vajadustest ja kohtlemisest rääkides (nt laps on piisavalt pädev, et olla kaasatud täiskasvanu-lapse suhtesse ja kasvatusprotsessi juba “siin ja praegu”).

Lapse vajadused

Lapsega seonduva käsitlemisel on oluline ka *lapse vajaduste* konstrueerimine, mida tehakse lapse loomupärase olemuse käsitlemise kaudu. Tuuakse esile erinevaid lapse vajadusi, millest osad nimetaksin siinkohal lapsekeskseteks (lapse enda olemist ja tegevust silmas pidades): nt vajavad lapsed vabadust, iseseisvust, iseolemist, loomist ja loomingulisust, katsetamist, mängimist jms (nt PM 96/07/23, PM 96/06/20, PM 96/04/06). Nende vajaduste väljatoomine esineb seoses “oleva” lapse kujundiga. Siinkohal ei rõhutata täiskasvanu rolli, vaid keskendutakse lapsele endale.

Selle kõrval, ja hoopis rohkem, räägitakse vajadustest, mille eest keegi teine saab hoolt kanda. Nimetaksin selle vajaduste grupi täiskasvanu rolliga seotud vajadusteks, sest siin peegeldub täiskasvanu oluline roll lapse vajaduste täitmisel. Laps vajab nt huvitundmist, mõistmist, kannatlikku suhtumist, tähelepanu ja abi (PM 96/07/13b, PM 96/09/02, PM 06.11.2008), hoolimist, hoolitsust (PM 96/05/30a, PM 06.05.2008, PM 05.03.2008), tunnustust (PM 17.04.2008, PM 96/07/13b), distsipliini, sundi, motiveerimist, juhendamist, kontrollimist,

käskimist, keelamist, sajandeid kogutud tarkuse edasiandmist, nõudlikkust, selget korda, kindlaid reegleid (PM 22.01.2008, PM 96/07/23, PM 17.04.2008, PM 23.05.2008, PM 07.02.2008), turvalisust (PM 96/07/23), vanemate eeskuju soorolli õppimisel (PM 96/05/11), head haridust (PM 96/09/02, PM 07.02.2008), konkurentsi kogemist (PM 07.02.2008, PM 17.04.2008) jms. Iseloomulik on seejuures, et neid lapse vajadusi konstrueeritakse läbi lapse ebaküpsuse, arengu ja tuleviku perspektiivi ("saav" laps). Arutletakse palju selle üle, mida laps vajab, et areneda tubliks ja täisväärtuslikuks inimeseks. Kui laps on ebaküps, siis vajab ta õpetamist, kasvatamist, ettevalmistust tulevikuks. Kui laps on süütu ja haavatav olend, vajab ta kaitset ja turvalisust. Kui laps on loomupäraselt ohtlik, siis vajab ta piiranguid ja kontrollimist. Kui laps on rahva ja riigi tulevik, siis tuleb teda tuleviku rolliks ette valmistada. Teisisõnu on täiskasvanul hoolitseja, kaitsja ja õpetaja roll, mis on määratud lapse ebaküpsuse ja tuleviku eksistentsi poolt.

Lapse õigused ja kohustused

Teine kategooria, mis andmetes seostub lapse olemusega, käsitleb lapse õigusi ja kohustusi. Õiguste puhul räägitakse lapse õigusest olla toidetud, areneda (PM 96/04/04), õigusest turvalisusele, arstiabile, elementaarsete elutingimuste tagatusele, võimetekohasele haridusele (PM 96/08/31, PM 14.05.2008a, PM 14.05.2008b, PM 13.05.2008). Võib ka öelda, et neid lapse õigusi esitatakse *lapse vajaduste* kaudu, mida tagab täiskasvanu. Eelnev nägemus lapse õigustest esineb seoses "saava" lapse kujundiga, mille puhul vaadeldakse last tuleviku perspektiivist. Siin on ainult üks näide sellesisest esitusest:

Lugeja: Ka laps on riigile vajalik ühiskonna liige, kellele on seadusega tagatud õigus saada süüa iga päev ja kasvada ning areneda positiivselt mõtlevaks, ausaks kodanikuks. Kasvõi selleks, et tagada riigi eksistents ja areng ka pärast meid. (PM 96/04/04)

Samas räägitakse lapse õigusest eraelu puutumatusse (PM 24.09.2008, PM 31.03.2008), mille puhul last on käsitletud kui autonoomset indiviidi, kelle elu ei ole totaalselt sõltuv täiskasvanu suvast. Nimetaksin seda lapse *autonoomsusega* seotud õiguseks, mida esitatakse koos "oleva" lapse kujundiga. On huvitav, kuidas nii lapse vajaduste kui autonoomsusega seotud õigusi esitatakse artiklites ainult läbi nende *rikkumise*, teisisõnu on laps siin esitatud ohvrina.

Õigustel võib aga olla ka hoopis teistsugune tähendus. Nimelt, lapse õigusi seostatakse lapse *piiramata vabadusega* käituda oma tahtmise järgi ning see on selgelt negatiivse

tähendusega. On iseloomulik, et lapse õigused kui vabadus on esitatud koos *kohustustega*, mille all mõeldakse üldistatult lapse vabaduse piiratust täiskasvanute poolt seatud reeglitega. Räägitakse nt lapse koolikohustusest, kohustusest alluda kooli sisekorra reeglitele ja täiskasvanule (õpetajale) (nt PM 16.02.2008b, PM 29.10.2008). Siinkohal on nähtav “saava” lapse kujund, mille puhul lapsel on teatud arengust ja tuleviku rollidest tulenevad kohustused (haridus, küpsele ja pädevale täiskasvanule allumine). Samas on lapse kohustusi esitatud eranditult nende mittetäitmise kaudu, s.t. lapsed ei täida kohustusi, sest neil on liiga palju õigusi. Kui lapsel on liiga palju õigusi (vabadused piiramata), siis ta muutub ohtlikuks (laps kui ohustaja):

Kooli sotsiaalpedagoog: *«Tavaliselt saab siiski ilma politseita hakkama, aga nii ropp ei ole keegi varem ka olnud. Lisaks veel ülbe suhtumine, et mis te meile ikka teha saate, teie ei tohi meid karistada,» rääkis Piir. Pärast juhtunut käisid politseinikud koolis selgitamas, et õpilastel on peale õiguste ka kohustused. «Õpetajatele soovitati julgemalt politseist abi otsida,» ütles Piir. (PM 16.02.2008b)*

Lapse kohtlemine

Lapse kohtlemine on tihedalt seotud lapse olemuse, vajaduste ning lapse õiguste ja kohustustega. Siin on nähtav opositsioon kahe kohtlemise viisi vahel. Ühest küljest räägitakse sellest, et last tuleks aktiveerida, kaasata, rõhutada tema iseseisvust, vabadust, loovust tegutsemisel ja mõtlemises (nimetaksin last arvestavaks kohtlemisviisiks, nt PM 96/06/20, PM 96/07/23, PM 96/04/30, PM 96/02/29, PM 96/07/25, PM 22.01.2008), teisest küljest räägitakse lapse täiskasvanule allutatusest, kontrollist, välisest sunnist ja distsiplineerimisest (nimetaksin täiskasvanu tegevusele keskenduvaks kohtlemisviisiks, nt PM 07.02.2008, PM 96/07/13a, PM 96/07/23, PM 96/06/15, PM 17.04.2008, PM 16.02.2008b, PM 29.10.2008, PM 96/06/03). Kumbki pool esitab ka kriitikat vastandpoole suhtes. Veel kerkib siinkohal esile täiskasvanupoolse võimu ja kontrolli vastandamine kokkulepete ja koostööga (PM 22.05.2008, PM 07.02.2008).

Eelnevalt kirjeldatud kohtlemisviiside põrkuv ja vaenulik vastandus on omakorda seotud lapse olemuse ja vajaduste kontseptsiooniga: andmete analüüsimisel muutus selgelt nähtavaks, kuidas last arvestav kohtlemine on seotud “oleva” lapse ja lapsekesksete vajadustega, täiskasvanu tegevusele keskenduv kohtlemisviis “saava” lapse ja täiskasvanu rolliga seotud vajadustega.

Esimesel juhul arvestatakse lapse ja täiskasvanute suhtes lapsega “siin ja praegu”: laps on piisavalt pädev, et ise suunata oma elu, teha otsuseid ja olla kaasatud lapse ja täiskasvanu suhtesse. Teisel juhul ei ole laps veel piisavalt küps ja pädev osalema, otsustama ja tegutsema – seda saab ta teha alles tulevikus ja täiskasvanu abiga.

On huvitav, kuidas lapse olemus, vajadused, õigused ja kohustused toimivad lapse kohtlemise seletuste ja õigustustena. Esiteks tõuseb lapse kohtlemise puhul esile täitmata jäänud vajadustega seonduva käsitlemine. Näiteks räägitakse sellest, miks teatud vajaduste täitmine lapsele hea on või ümberpööratult – kuidas vajaduste eest mittehoolitsemine tekitab probleeme. Viimase rõhutamine on eriti nähtav. Täiskasvanul on lapse vajaduste eest hoolitseja roll, kuid samas võib täiskasvanu oma rolli ka mitte täita, s.t. seada lapse ohtu, jätta lapse vajadused täitmata. Täitmata jäänud vajaduste puhul on lapse arengulised vajadused ohtu sattunud, laps pole saanud õigel ajal ja õigel viisil abi, vajalikku õpetust ja kasvatust. Näiteks räägitakse ebapädevatest täiskasvanutest, kes jätaavad lapse hoolitsuseta (artiklites ka *vaimsalt või emotsionaalselt väärkoheldud* laps, nt PM 96/07/13b, PM 96/05/30a, PM 96/05/25b, PM 96/09/28), väärkohtlevad last füüsiliselt ja seksuaalselt (nt PM 96/05/25b, PM 96/05/09, PM 96/03/18), rikuvad lapse õigusi (nt PM 96/08/31, PM 14.05.2008a, PM 14.05.2008b, PM 13.05.2008); on ebapädevad spetsialistid, nt ei oska vastava väljaõppeta politseinikud seksuaalselt väärkoheldud lapsega suhelda ja karmide küsimustega võivad *lapsele psühhotrauma põhjustada*, või *juhuslikud, spetsiaalse hariduseta* sotsiaaltöötajad ei pea lapsega tegeldes kinni konfidentsiaalsuse nõudest (PM 96/03/18).

Täitmata jäänud vajaduste puhul on eriti iseloomulik põhjusliku seose korduv ja väga selge esitamine: laps jääb vajalikust ilma ning selle tõttu tema areng kaldub “normaalsest” teest kõrvale, tekivad probleemid, tema tulevikurollid (täisväärtuslik kodanik, töötaja, seaduskuulekas ühiskonna liige jm) satuvad ohtu. Teisisõnu muutub täitmata jäänud vajadustega (ohvrikogemusega) laps probleemseks (ohtlikuks) lapseks, tuleviku perspektiivis ka probleemseks täiskasvanuks. Siin on ainult üks näide põhjusliku seose väljatoomisest:

Lastepsühhiaater: Raha, mille riik jätab praegu investeerimata laste normaalse kasvukeskkonna ja võimetekohase arengu tagamiseks, on ta sunnitud kulutama mõnekümne aasta pärast kurjategijate vanglakulude katteks, elus mittetoimetulevatele inimestele toetuste maksmiseks ja krooniliste haiguste raviks. (PM 96/05/25b)

Seos toimib ka teistpidi – probleemseid lapsi esitatakse ohvritena:

Psühholoog koolivägivallast: *Kiusajateks on enamasti lapsed, kellel on mingi mure, kes on enda ja maailmaga rahulolematud ja ei oska nende tunnetega muul moel enam toime tulla. Näiteks ei lähe neil koolis hästi, kodus kogevad nad vägivalda vanemate või õdede-vendade poolt või on kodus muid pingeid.* (PM 20.03.2008a)

On nähtav, kuidas seose väljatoomine eksisteerib ainult täiskasvanu rolliga seotud vajaduste puhul (“saav” laps), mis omakorda õigustab täiskasvanu aktiivset tegevust lapse suhtes lapse “normaalse” arengu ja heaolu eesmärgil.

Teiseks õigustatakse lapse karmi kohtlemist, nt muutub oluliseks karistamise teema. Karistamine on samuti seotud ainult “saava” lapse kujundi ja sellega seotud lapse õiguste ning kohustustega. Eespool oli juba juttu käsitlesest, mille kohaselt liiga paljude õigustega (vabadustega) laps muutub ohtlikuks (laps kui ohustaja). Sellest tulenevalt on *kohustused* (piiramine, reeglid) vajalikud ja nende kehtestamisel on lubatud ka karistamine. Vastasel juhul tekib lapsel *karistamatuse tunne*, s.t. ta ei allu enam reeglitele (nt PM 16.02.2008b, PM 29.10.2008).

Erinevad lapsed

Artikleid analüüsid selgus, et nähtavaks muutuvad erinevused laste endi seas. Näiteks kirjutatakse noorematest ja vanematest lastest (nt PM 96/10/26), ka teismelistest lastest (nt PM 96/03/09b, PM 96/09/28, PM 19.06.2008a, PM 96/05/30a); lapsed erinevad võimetelt ja oskustelt, on *andekaid* ja *õpiraskustega* lapsi (nt PM 96/05/25a, PM 96/02/29, PM 17.04.2008), samuti *terveid* ja *puude või erivajadustega* lapsi (PM 96/02/29, PM 96/07/25, PM 29.01.2008). Viidatakse ka erineva sotsiaalse taustaga (*asotsiaalsest* või *kesk- ja kõrgklassi, intelligentide* pere laps, nt PM 96/05/30a, PM 96/05/09), erinevast soost (nt PM 19.06.2008a, PM 20.03.2008b, PM 16.02.2008b, PM 96/04/09a, PM 96/10/14, PM 96/03/09a, PM 29.10.2008), kunstliku viljastamise teel ja loomulikult sündinud (PM 04.06.2008, PM 02.06.2008), erinevast rahvusest (nt PM 14.05.2008, PM 06.02.2008, PM 22.01.2008), erinevate koolide (tavakooli ja Waldorfkooli õpilane, PM 07.02.2008, PM 96/05/30b, PM 07.02.2008; erikooli õpilane, nt PM 14.05.2008a, PM 14.05.2008b, PM 13.05.2008), erineva peretaustaga (paljulapseline ja üksikvanema pere, lahutatud või lahus elavate vanemate pere, nt PM 96/05/30a, PM 96/11/23b, PM 02.07.2008; orb või vanemliku hoolitsuseta laps lastekodus, PM 96/02/10), erinevas

piirkonnas elavatele lastele (*maapiirkond* või *ääreala* ja linn, nt PM 96/03/18, PM 96/05/25a, PM 96/07/13b, PM 96/09/02).

Lastevaheliste erinevuste kirjeldamisel on omakorda huvitav, kuidas viidatakse teatud hierarhiale, positsioonide ebavõrdsusele laste seas. Näiteks on puuetega lapsed Eesti ühiskonnas alaväärsed tavalise lapsega võrreldes, tekitavad nt vanemates häbi, on *kõige nõrgemad* ning neid ei soovita tavaliselt lapsendada (nt PM 96/02/29, PM 96/07/13a, PM 14.05.2008, PM 29.01.2008). Samuti peetakse paljulapseliste perede lapsi *debiilikuteks, joodikuteks ja tööpõlguriteks* (PM 96/11/23b) ning lastekodulapsed tunnevad alaväärsust oma staatuse tõttu (PM 96/02/10). Huvitav on viide kunstliku viljastamise teel sündinud laste madalamale väärtusele, võrreldes loomulikult sündinud lastega (vähem terved, *looduse ümberkujundamise teel* saadud laps, PM 04.06.2008, PM 02.06.2008), samuti Waldorfkoolis õppiva lapse madalam positsioon tavakooli õpilasega võrreldes (tavakoolis mittetoimetulev, “korralikku haridust” mittesaav laps, nt PM 07.02.2008)

“Tänapäeva lapsepõlv”

Eraldi puudutatakse ka “tänapäeva lapsepõlve” teemat, kusjuures domineerib negatiivne käsitlus. Ainult üksikutel juhtudel kirjutatakse sellest, mis on muutunud paremaks. Näiteks tuntakse rõõmu selle üle, et lastele on rajatud mänguväljakuid, millest *pikalt kirjutud nõukaajal ju puudu oli* (PM 08.01.2008), ning oluliselt on paranenud puudespetsiifilise hariduse ja toe kättesaadavus erivajadustega lastele (PM 29.01.2008).

Negatiivses mõttes aga räägitakse “tänapäeva lastest” kui “hukkaläinud noorusest”. “Tänapäeva lapsed” on nt ebakultuursed *jõnglased*, s.t. neil puudub austus eesti kultuuri vastu. Lapsed peaksid olema eesti kultuuri edasikandjad, kuid on mõjutatud hoopis *vaibakloppimise* muusikast ja *rokilärmist*, välismaistest teleseriaalidest, kinost, filmidest jms, mis ei kuulu eestikeelse ja eestimeelse kultuuri juurde (PM 96/07/13).

“Tänapäeva lastel” on ka valed väärtused: *lapselikkus ja selle juurde kuuluv siirus ja puhtus* ei ole enam hinnatud, *elusuundumusi määravad müüdavus, tarbitavus, action, power, cool ja in.* (PM 96/11/23a). Tuntakse muret selle üle, et */.../ meie laste väärtushinnangud on paigast ära. Enam ei osata tunda rõõmu lihtsatest asjadest, mida saab rahatagi. Tähtis on, millise autoga keegi sõidab, milliseid riideid kannab, kus ja kellega käib* (PM 25.08.2008).

Sellele lisaks on “tänapäeva lastel” tekkinud *karistamatuse tunne*, millega varem probleeme polnud. Karistamatuse tundest räägitakse just seoses õpetajaid ohustavate õpilastega (PM 01.02.2008). “Tänapäeva lapsed” rikuvad oma täiskasvanute reeglitele allumise kohustust. Siinkohal kerkibki esile ohtliku lapse kujund, mis on andmetes seostatud liigsete õiguste (vabaduste), väheste kohustuste (piirangute) ja karistamise teemaga.

Negatiivsena nähakse ka lapse ja täiskasvanu suhte muutumist: on toimunud põlvkondadevaheline võõrandumine, mis omakorda on seotud igasuguste probleemidega. Räägitakse emotsionaalsest võõrandumisest, mis on tingitud lapse hooletusse jätmisest: lapsed on vanemate hõivatuse, karjäärile pühendumise ja kiire elutempo tõttu vajaliku järelvalve ja hoolitsuseta – tegemist on justkui äraunustatud lapsepõlvega. See tähendab, et “tänapäeva lapsed” ei saa vanematelt vajalikku emotsionaalset tuge, puudub usaldus laste ja vanemate vahel, lastel on küll *kõht täis ja küllaldaselt taskuraha*, kuid mitte vanemate tähelepanu (PM 96/07/27a), lapsevanem on *kõva tööinimene, kelle roll lapse elus taandub “tänu” ajapuudusele või isiklike suhete klattimisele vaid vinguja, taskurahaallika ning külmkapi täitja omaks* (PM 16.02.2008a). “Tänapäeva last” kasvatab hoopis meedia (televisioon, internet), mis on asendanud vanema rolli:

Laste telemaanlust peavad kasvatusteadlased hilisemat võõrandumist ennustavaks teguriks ning loevad lapsepõlve kuldajaks perioodi enne televisiooni võidukäiku. Televisioon lahutab reipalt meelt, erinevalt tööpäevast väsinud vanematest. Paljud täiskasvanud kahtlevad oma pedagoogilistes võimetes ega üritagi vähendada televisiooni mõju. Kaob lapse ja vanemate vahelise suhte intiimsus, usaldus ja lojaalsus /.../ (PM 96/07/27b).

Eelnevast tulenevalt käsitletakse eraldi põlvkondadevahelise digitaalse lõhe probleemi: arvutit kasutatakse “lapsehoidjana”, kuid erinevus arvutialases pädevuses *ei lase vanematel päris täpselt aru saada, millega laps arvutis tegeleb*, vanemad ei mõista ka teatud probleeme, millega lapsed kokku puutuvad, nt küberkiusamist (PM 22.05.2008).

Lisaks on lapsepõlv võõrandunud täiskasvanute ühiskonnast: kui varasemalt oli lapsepõlv terve ühiskonna mureks, siis “tänapäeva lapsepõlv” on ainult lapsevanema vormida:

Lapsevanemate liidu esindaja: *Tegelikult tuleb rõhutada seda, mille poolest kaasaegne ühiskond erineb varasemast, ning see ei ole enam ainult kooli, õpilase ja lapsevanema mure. Ennevanasti osales lapse kasvatamises terve ühiskond. Oli täiesti normaalne, et külamees sekkus, kui nägi laste omavahelist vägivalda, samuti aitasid sugulased last kasvatada. Nüüd on lapsevanem üks.* (PM 17.04.2008)

Eraldi viidatakse ühiskondlike orientatsioonide muutumisele. Võrreldes varasemaga oodatakse inimestelt pidevat edukust ja konkureerimist, mis on peale surutud ka lastele: *maailm on muutunud ja tänapäeval ei oodata inimeselt enam lihtsalt hakkama saamist, vaid et ta areneks pidevalt edasi, et ta homme oleks parem kui täna* (PM 17.04.2008). Edukust ja konkureerimist omakorda seostatakse nt *rünnakuõhustiku* valitsemise ja suurenenud vägivaldsusega (PM 17.04.2008).

Üldistatud mõttes ei ole “tänapäeva lapsepõlv” enam seotud täiskasvanuga nii nagu enne: “tänapäeva laps” erineb täiskasvanute arusaamast lapse ja lapsepõlve olemuse kohta ning lapsed ei ole enam seotud täiskasvanutega nii nagu varem. “Tänapäeva lapsepõlv” temaatika esineb andmetes koos “saava” lapse kujundiga: “tänapäeva lapsepõlv” oma omadustega seab nimelt ohtu “saava” lapse kujundi kaudu defineeritud lapse olemuse (laps kui rahvuskultuuri edasikandja tulevikus, siiras ja lapselikult puhas, täiskasvanuga tihedalt seotud, alluv ja “oma kohta” teadev laps, turvaline ja muretu lapsepõlv). Selgelt domineerib negatiivse väljatoomine, mis peegeldab “kunagise lapsepõlve” kujundi lõhutust “tänapäeva lapsepõlve” kaudu. Võiks seega ka öelda, et viidatakse kunagise “helge ja kuldse lapsepõlve” ajastu möödumisele.

Vahekokkuvõte

Nägemus lapse olemusest on tihedalt seotud lapse vajaduste, õiguste ja kohustuste ning lapse kohtlemise viisidega. Võib kirjeldada kaht lapse kujundit: “saavat” ja “olevat” last, kusjuures ajakirjanduses domineerib “saava” lapse kujundi esitamine.

“Saav” laps on kontseptualiseeritud täiskasvanust madalamal positsioonil asetsevana (mitte-veel-täiskasvanu). Tegemist on täiskasvanukeskse kujundiga, mis rõhutab lapse vajadusi ja õigusi, mida saab täiskasvanu täita, ning lapse kohustusi, mis on seotud täiskasvanu poolt seatud reeglite järgimisega. Lapse olemus ja vajadused on siinkohal täiskasvanu tegevuste õigustuseks. Näiteks on lapse piiramine ja karistamine vajalik, sest liigne vabadus muudab lapse ohtlikuks. Samuti õigustatakse täiskasvanu tegevusi hoolitseja, õpetaja ja kaitsja rolli kaudu, mille mittetäitmisel (lapse ohvrikogemus) muutub laps probleemseks. “Saava” lapse kujundiga on seotud ka negatiivse “tänapäeva lapsepõlve” esitamine, mille puhul “tänapäeva lapsepõlv” esitab oma olemusega väljakutse “saavale” lapsepõlvele.

“Olev” laps aga on autonoomne isiksus, kellel on oma viis mõelda, tunda ja asju näha. Sellest tulenevalt on lapsel ka teatud vajadused, milles arvestatakse lapse iseolemist ja tegevust, ning lapsega arvestatakse lapse kohtlemisel. Siin on fookuses see, mida laps ise teeb ja kuidas on, mitte kuidas ja mida talle tehakse. “Oleva” lapse puhul pole nt nähtav täiskasvanu rolli rõhutamine ega õigustuste esitamine, nt puudub viitamine täitmata jäänud vajaduste ohtlikkusele või karistamise vajalikkusele.

Käesoleva töö üheks teoreetiliseks lähtepunktiks on see, et lapsepõlve kujundid on kontekstiks, milles määratletakse lapse subjektsuse ja objektsuse tähendus ja väljendumise võimalused. “Saava” lapse kujundi puhul on laps oma olemuse, vajaduste, õiguste ja kohustuste kaudu konstrueeritud sõltuva, alluva ja allutatuna. “Saava” lapse tegutsemisruum on piiratud, tema tegevused on määratletud täiskasvanute poolt. “Oleva” lapse kujundi puhul märgatakse ja arvestatakse lapse aktiivsust, milleks luuakse ka rohkem võimalusi. Järgnevalt liigungi edasi lapse subjektsuse ja objektsuse konstrueerimise detailsema analüüsi juurde.

Lapse subjektsuse ja objektsuse konstrueerimine ajakirjanduses

Lapse subjektsuse ja objektsuse uurimisel lähtusin põhimõttest, et subjektsus avaldub siis, kui laps ise midagi teeb, on nähtav see, kuidas laps mõtleb ja näeb asju, mõjutab oma käitumisega midagi või kedagi enda ümber (aktiivsus väljendub); lapse objektsus avaldub siis, kui lapse suhtes midagi tehakse, keegi või miski mõjutab last (aktiivsus on piiratud või ei esine). Juba eelnevalt esitatud lapse kujundite analüüsi alusel keskendun nüüd konkreetsemalt lapse subjektsuse ja objektsuse väljendumisele.

Subjektsuse ja objektsuse väljendumine erinevates eluvaldkondades

Artiklite analüüsimisel selgus, et lastega seonduvat kajastatakse laias laastus seoses kuue kesksema eluvaldkonnaga, milles muutuvad nähtavaks ka laste subjektsuse ja objektsuse väljendused. Nendeks eluvaldkondadeks on perekond, haridus, suhted eakaaslastega, vaba aeg ja muud nn lapsepõlvetevõimed, liiklus ning meditsiin. Esineb ka teatud kattuvusi nende osas. Eraldi olen tähelepanu pööranud aktiivsuse väljendumise aspektidele lähtuvalt sellistest sotsiaalsetest kategooriatest nagu sugu, vanus, sotsiaalne klass, rahvus, võimekus, pere- ja

koolitüüp, elukoht ja puue, mis tõid esile erinevused aktiivsuse väljendumises erinevate laste võrdluses.

Perekond

Perekonna küsimustes saavad sõna lapsevanemad ja spetsialistid (nt psühholoogid, psühhiaatrid), kusjuures nende osas on nähtav erinevus lapsega seonduva kirjeldamisel. Spetsialistid konstrueerivad last objektseks – lapse ohvrikogemuse kaudu. Näiteks on juttu lapsest kui seksuaalse väärkohtlemise ohvril perekonnas (PM 96/05/30a, PM 96/03/18), palju rohkem aga viidatakse *emotsionaalsele või vaimsele väärkohtlemisele*, s.t. laste hooletusse jätmisele. Last hooletusse jätmise tähendab, et vanematel pole last jaoks aega, lapsed on järelvalveta, jäävad ilma vajalikust abist, nende vajadused pole täidetud (nt PM 96/07/13b, PM 96/09/28, PM 96/05/30a, PM 96/07/13c). Ühtlasi tuleb siin selgelt esile põhjusliku seose esitamine: lapse ohvrikogemus tingib lapse ohtliku aktiivsuse avaldumise, nt tekivad lapsel õpi- ja käitumisraskused, ta on agressiivne, sooritab õigusrikkumisi jms. Andmetes esineb see koos “saava” lapse kujundi ja täiskasvanu rolli rõhutavate vajadustega. Eelnevaga seoses on artiklites korduvalt juhitud tähelepanu täiskasvanule kui lapse tegevusruumi kontrollijale (nt tuleb lapsele suuremat tähelepanu pöörata, hoolitseda vajaduste eest, järelvalvet teostada, õpetada, kasvatada). Vastutus lapse probleemse eest jääb siinkohal lapsevanemale, kelle olemuslik roll on olla hoolitseja ja kaitsja. Lapse suurem objektus täiskasvanu tegevuste kaudu on niisiis hinnatud positiivselt, kuna hoiab ära ohtliku aktiivsuse avaldumise. See omakorda on seotud täiskasvanu tegevuste rõhutamisega ja oma rolli mittetäitvate vanemate hukkamõistmisega.

Lapsevanemad ise lapse ohvrikogemust esile ei too. Last aktiivsus perekonnas on siin suures osas seotud täiskasvanu poolt seatud raamidega (nt abistamine perekonna töödete tegemistes, pere ühistegevused jms, nt PM 96/11/23b) ning on ühtlasi lapsevanemate poolt positiivselt hinnatud. Selle kõrval aga avaldub last aktiivsus väljaspool neid raame, olles tõlgendatud probleemseks. Näiteks on nähtav, kuidas perekonnas esineb pingeid vanemate ja laste poolt määratletud “lapse vajaduste” vahel:

PM ajakirjanik: *Mõte näidata rohkem lastesaateid, loodetavasti ainult häid, pole iseenesest paha. Ehkki ma näen juba vaimusilmas vanemate ja laste tülisid tegemata koolitükkide või jagamist vajava kaugnägemisaparaadi pärast. /.../ Kuidas teeb lapsevanem kell kuus teleka ette istuvale järeltulijale selgeks, et kell seitse või pool kaheksa on aeg asuda matemaatikaülesande või*

loodusõpetuse töövihiku tüki kallale? Vajutades resoluutselt telekapulti ja ignoreerides lapse puiklemist, et «ähh, sa oled vastik, lastekas läheb ju edasi»? Ju vist. (PM 28.07.2008)

Eelnevas näites peegeldub asjaolu, et laste käitumine ei vasta alati täiskasvanu defineeringule sellest, mis on lapsele hea, kasuliku, õige ja vajalik. Lapse õppimine on siin *soovitud* aktiivsus ja lastesaadete vaatamine tõlgendatud probleemseks.

On huvitav, kuidas perekonna kontekstis vastanduvad lapse kohtlemise viisid. Ühelt poolt räägitakse *makarovlikust kasvatuses*, täiskasvanupoolsest kontrollist, rangusest ja nõudlikkusest (nt PM 96/07/13a, PM 22.05.2008), lapse sõltuvuse rõhutamisest (*titana* kohtlemine, PM 96/02/29) ja pidevast järelvalvest (PM 23.05.2008). Eelnev seostub “saava” lapsega, kes oma ebaküpsuse ja ebapädevuse tõttu vajab täiskasvanu hoolitsust, kaitset, piiramist, õpetamist ja järelvalvet. Teiselt poolt tunnustatakse kokkuleppeid ja koostööd lapsega (PM 22.05.2008), soodustatakse laste iseseisvat hakkamasaamist, loomingulisust ja vabadust (nt PM 96/02/29, PM 96/04/06, PM 07.02.2008). Laps on juba “siin ja praegu” piisavalt pädev tegutsemiseks ja kaasatud olemiseks, seostudes andmetes “oleva” lapse kujundiga. Järelikult võib laps perekonnas sõltuvalt vanemate kasvatusviisist olla kas objektsem või omada rohkem võimalusi aktiivsuse väljendamiseks.

Siiski on selgelt märgatav, kuidas last esitatakse vanemate poolt domineerivalt objektseks – kui tuleviku täiskasvanut (“saav” laps), keda peab hoolega eluks ette valmistama. Kõige ilmekamalt väljendub see hariduse käsitlemisel. Näiteks nähakse haridust üldse kõige olulisemana, mida lapsele saab anda, sest haridus aitab last tulevikus:

Kõlab küll paatoslikult, ent hea hariduse andmine on olulisim, mis lapsele anda saab. Ei tule te poisile meelde 6000-kroonine jalgratas ja kogu see aastate jooksul ostetud kuhi hilpe ja videomänge, kui ta oma nõrga võõrkeele pärast ülikooli konkursist välja libiseb. (PM 96/09/02)

Samuti alustavad vanemad lapse tuleviku nimel juba väga varakult lapse arendamise ja ettevalmistamisega kooliks (nt PM 21.05.2008a, PM 20.03.2008b, PM 14.05.2008, PM 06.02.2008), kusjuures need tegevused on positiivselt hinnatud, kuna arendavad lapse edukust võimaldavaid oskusi. Lapse tulevik on niivõrd oluline, et mitte igasugune haridus pole vanemate poolt nähtud “hea” haridusena. Näiteks ei ole Waldorfkooli haridus piisav lapse edukuse tagamiseks tulevikus:

Lapsevanem Kaie Mølter võttis oma lapse waldorfkooli viiendast klassist ära ja pani tavalisse põhikooli. Talle tundus, et tütar ei saa waldorfkoolis vajalikku mahvi. «Mu laps võib elu karmis konkurentsisis oma pehme elukäsitlusega lihtsalt jänni jääda. Kaua ta seal niimoodi õilmitseb?» küsis ta. (PM 07.02.2008)

Veelgi enam – vanemad pooldavad lapse tuleviku nimel ka karmi kohtlemist, isegi kui ohtu satub lapse õnnelikkus ja heaolu “siin ja praegu”. Näiteks soositakse rangust, nõudlikkust ning konkurentsi tekitamist laste vahel, kuigi see lõpetab *õnneliku lapsepõlve*:

Lapsevanemate Liidu esindaja: *Ma teeksin ikkagi selget vahet õpetaja nõudlikkusel ja õpetaja kiuslikkusel. Need on erinevad asjad ja õpilased ka tajuvad seda erinevalt. On ju aru saada, milline õpetaja on raske sellepärast, et ta on väga nõudlik. Sellise õpetaja vastu ei saa lapsevanemal küll midagi olla. (PM 17.04.2008)*

Lapsevanem: *Mulle tundub, et päris võistlusmomendita ikkagi ei saa. Rootsis oli vahepeal periood, kus vähemalt põhikoolis hindeid üldse ei pandud. Et kõik lapsed oleksid võrdsed ja õnnelik lapsepõlv kestaks võimalikult kaua. Kui need lapsed keskkooliastmesse jõudsid, siis avastasid lapsevanemad ja õpetajad, et hinded on halvad ja lapsed rumalad. /.../ Ma järelmaksin sellest, et kuna võistlusmomenti polnud, siis toimus õppetöö kogu aeg nõrgemate järgi ja see viis taseme alla. (PM 17.04.2008)*

Selles mõttes on laps “siin ja praegu” täiskasvanute tegevuste objektiks ning tema aktiivsus väljendub ainult “saava” lapse kujundiga seotud raamides (arendavad, tulevikuks ettevalmistavad tegevused). See piiratud aktiivsus on lastele hinnatud sobivaks, heaks ja õigeks.

Laste aktiivsuse väljendumise võimalused võivad olla piiratud ka teisel moel. Nimelt muutus andmetes nähtavaks peretüüp kui kategooria, mille alusel lapsed üksteisest erinevad. Räägitakse paljulapseliste perede lastest ja vanemliku hoolitsuseta lastest või orbudest, kes elavad lastekodus. Siin on lapsed mõlemal juhul olude ohvrid: paljulapselise pere lapsed on rahaliste piirangute tõttu *pidanud paljustki loobuma* (PM 96/11/23b) ja lastekodulapsed ei saa tegelda huvialadega, neil puudub isiklik raha ning nende iseseisvus on piiratud kasvatajate poolt (PM 96/02/10). Eelneva puhul tuleb esile asjaolu, et erinevate laste elud ja võimalused tegutsemiseks võivad sõltuvalt perekondlikust taustast erineda.

Haridus

Hariduse osas on kõigepealt märgatavad selged erinevused laste konstrueerimises erinevate koolide lõikes (tavakool, alternatiivpedagoogika, erikool). Hariduse valdkonnas saavad sõna eelkõige kooliga seotud isikud (nt direktorid, õppeala juhatajad, õpetajad), aga erikooli puhul ka

nt õiguskantsler ja spetsialistid (psühholoog, psühhiaater). Erikooli temaatika esiletõus on seotud õpilaste väärtkohtlemise juhtumiga, mis määrab ära ka lapse subjektsuse ja objektsuse esitamise eripära.

Alternatiivpedagoogikast on juttu seoses Steiner-pedagoogika ja Waldorfkooliga (PM 96/05/30b, PM 96/04/06, PM 07.02.2008). Lapsed on siin õpilased, keda õpetajad ja kasvatajad suunavad, kuid rõhutatakse just lapse enda aktiivsuse olulisust: räägitakse lapse kui isiksusega arvestamisest, keskendutakse lapses peituva potentsiaali arendamisele, tähtsal kohal on lapse iseseisvust ja loomingulisust soosivad tegevused (loovtegevused, mäng jms) (PM 96/05/30b), valitseb õhkkond, mis *lubab lastel end vabalt tunda*, pole tegevuste pealesundimist, üleorganiseerimist, lapse *isikupära ei suruta maha, vaid püütakse seda arendada* (PM 96/04/06). Sellest tulenevalt võib öelda, et alternatiivpedagoogika valmistab last ette tuleviku eluks, aga arvestab selle juures lapsega “siin ja praegu”, luues lapsele võimalusi iseseisvuseks ja aktiivsuse väljendamiseks (“olev” laps). On oluline märkida, et alternatiivpedagoogika kontekstis ei ole nähtav täiskasvanu rolli rõhutamine ja tegevuste õigustamine.

Tavakooli keskkond on laste jaoks seevastu märksa piiravam. Siin vastandatakse kõigepealt lapse kohtlemise viise. Ühest küljest toetatakse lapse aktiveerimist ja iseseisvust, soovitakse julgustada õpilaste algatusvõimet, iseseisvat tööd ja seisukohtade avaldamist (PM 96/07/23), võimaldada loomingulisust ja vabadust (PM 22.01.2008). Leitakse, et koolis peab lastele iseseisvuseks rohkem võimalusi looma, nt võiks õpilastele anda võimaluse koostada ise oma õppekava (PM 96/06/20) (“olev” laps). Räägitakse ka sellest, et täiskasvanupoolse võimu ja kontrolli asemel peaks last õppeprotsessi kaasama: *õppimine ei pea olema ainult infoühikute õpetajalt õpilasele ülekandmine. Õppimine peaks olema igas mõttes koostöö ja protsess* (PM 07.02.2008). Laps on siinkohal nähtud õpetaja koostööpartnerina.

Teisest küljest rõhutatakse, et laps pole veel pädev, küps ja iseseisev nagu täiskasvanu, seetõttu peab ta olema täiskasvanu tegevuste objektiks. Õpetaja peab kasutama traditsioonilist distsiplineerimist ja sunnitööd, kehtestama lapsele selge korra, kindlad reeglid ja käsud (PM 07.02.2008), olema lapse suhtes nõudlik (PM 17.04.2008). Last nähakse siinkohal loomult *laisana*, ta ei suuda end ise distsiplineerida ega motiveerida enne kui tulevikus, samuti *ei tea, mida tal elus vaja läheb, ta ei tunne oma võimeid* (PM 96/07/23, PM 96/06/15). Lapse allutatus

täiskasvanute tegevustele on niisiis lausa hädavajalik selleks, et laps tulevikus üldse saaks olla täisväärtuslik inimene (“saav” laps):

Õpetaja: *Ma kardan, et ei ole palju neid 15-aastasi, kes võtaksid endale vabatahtlikult peale igapäevase tõsise õppe- ja töökoorma. Ainult vanemate- ning õpetajatepoolne vastik sunnitöö on see, mille tulemusena kasvab isiksus, kes tunneb rõõmu vaimsetest ja füüsilistest pingutustest ja kel jätkub energiat ka teiste aitamiseks.* (PM 96/06/15)

Õpetaja: *Teadmiste omandamine oma algstaadiumis on tuim ja raske töö, mida väiksem laps, seda enam peab olema välist sundi, vanem õpilane suudab juba end ise mingil määral distsiplineerida, kuid täiel määral alles kõrgkoolis. Me teame, et mida rangem on koolis õpetaja, seda tänulikumad on talle hiljem tema õpilased.* (PM 96/07/23)

Veelgi enam – lapse iseseisvus koolis on tõlgendatud ohtlikuna. Näiteks kui anda õpilasele vabadus ise oma õppekava koostada, siis tuleb sellest ainult probleeme. Üks õpetaja räägib sellest järgmist: *Näen ette, et paljud õpilased lükkavad ebameeldivad ained pärastiseks ja lõpuklassis ollakse olukorra ees, et osa aineid ei jõuagi õppida ja gümnaasiumi põhikiri keelab klassikursust korrata* (PM 96/06/15). Eelnevas näites seab lapse tegevus “siin ja praegu” ohtu “saava” lapse kujundi, mille puhul tark täiskasvanu teeb lapse eest ise otsuseid.

Järelikult võib laps sõltuvalt kohtlemise viisist koolis olla kas objektne olend, kellele on suunatud targa õpetaja teadmised ja tegevus ning kelle aktiivsus avaldub väga piiratud raamides, või on tal rohkem võimalusi oma aktiivsuse väljendamiseks. Samas on tavakooli puhul ikkagi selgelt märgatav, kuidas lapse iseseisvus ja aktiivsus, kui see ka avaldub, jääb õpetaja poolt määratletuks. Näiteks räägitakse lapse enda valikutest ja otsustest, aga seda õpetaja nõustamisel ja kooli võimaluste piires (PM 96/06/20); kuidas võiks suurendada õppeainete valikuvabadust, kuid see sõltub sellest, kas *aineõpetaja (mitte õpilane) peab seda otstarbekaks* (PM 96/07/23); võiks küll ergutada õpilaste iseseisvust, kuid *see oleneb eelkõige õpetajast* (PM 96/07/23). Seega saab tavakooli puhul rääkida lapse piiratud aktiivsuse väljendumisest. Tavakooli puhul jääbki domineerivaks “saava” lapse kujundi esinemine, nii nähakse ka lapse aktiivsust “siin ja praegu” “saava” lapse kujundi raamides.

Lapse tugevalt tuleviku perspektiivis konstrueerimist tavakoolis iseloomustab ka õigustuste toomine täiskasvanu tegevustele. Näiteks lapse tuleviku-subjektsus edukuse näol on niivõrd oluline, et õigustab õpetajapoolset karmi kohtlemist. Siinkohal räägitakse palju sellest, et

laps vajab konkurentsivõistlust ja võistlusmomendi tunnetamist koolis – mis sellest, et nt lapse vaimne tervis võib kannatada:

TÜ haridusteaduskonna dekaan: *Waldorfkooli õpilane tuleb koolisüsteemist välja aga terve närvikavaga, sest ta ei ole konkurentsitingimustes olnud. Ta on endaga enamasti rahulolev, ta usub endasse ja teab oma piire. Aga teisest küljest – see konkurentsi kogemine on teinekord väga vajalik.* (PM 07.02.2008)

Koolikeskkonnas pakutakse konkurentsi tekitamise kaudu justkui võimalusi lapsele olla aktiivne, kuid tegelikkuses on see aktiivsus täiskasvanute poolt peale surutud. Selle kaudu on laps näiliselt subjektne, kuid tegelikkuses ikkagi objektne.

Kogu eelnevalt kirjeldatu peegeldab lapse subjektsuse käsitlemist skaalal oleviku-subjektsus (“olev” laps) – tuleviku-subjektsus (“saav” laps). Ühest küljest on laps subjektne juba “siin ja praegu”, arvestatakse ja toetatakse lapse aktiivsust (alternatiivpedagoogikas, tavakoolis jääb piiratuks); teisalt saab laps subjektseks täiel määral alles tulevikus (tavakoolis). Viimase puhul on lapse objektsus hädavajalik, et ta saaks tulevikus subjektne olla, kusjuures kool kannab selle ettevalmistuse juures eriti olulist rolli. Näiteks räägitakse, et *klass viib õpilase ühiskonda* (PM 96/07/23), kooli olulisele rollile viidatakse veel mujalgi (nt PM 96/09/02, PM 96/07/23, PM 20.03.2008b).

Kui alternatiivpedagoogika on seotud lapse suurema aktiivsusega ning tavakool vastupidiselt on märksa piiravam keskkond, siis 2008. aasta artiklites muutub seoses koolitüüpide – tavakooli ja Waldorfkooli – erinevusega nähtavaks teatav võistlus nende kahe vahel. Näiteks toimub õpilaste vastandamine, mille puhul Waldorfkooli lapsi esitatakse subjektsematena, kuid seda erinevas tähenduses. Ühest küljest on nad probleemsemad, nt kirjutatakse sellest, et *neil tekib sagedasti probleeme kodukorra ja reeglitega*. Teisest küljest on nad aga hoopis loomingulisemad kui tavakooli õpilased (PM 07.02.2008). Samal ajal toimub ka tavakooli lapse esitamine objektsena, ohvrina:

Lapsevanem: *«Ma olen pannud oma lapsed õppima waldorfkooli sellepärast, et ma ei taha, et neist tuleksid nohikud,» ütleb Stockholmi Tehnikaülikooli doktorikraadiga mees. «Ja ma olen absoluutselt kindel, et selles koolis on igasugune vägivald välistatud.» Erik Puura on veendunud, et waldorfkoolis omandavad lapsed oskused, mis neid kunagi elus hätta ei jäta. Nad ei seisa häbelikult nurgas, kui on vaja teha otsuseid. Neid ei ole äratüümitatud suhtumisega, et need, kes halbu hindeid saavad, on elus luuserid.* (PM 07.02.2008)

Eelnevalt oli juttu lapse aktiivsusest, mis on suuremal või vähemal määral piiritletud täiskasvanute poolt. Selle kõrval muutuvad nähtavaks ka täiskasvanust sõltumatud aktiivsuse ilmingud. Seoses tavakooli keskkonnaga on näiteks juttu lastevahelisest koolivägivallast. Koolivägivalda nähakse selgelt negatiivses valguses, kuid seda põhjendatakse ka lapse ebaküpsuse (nt võtab kiusamist mänguna) või ohvrikogemusega (täitmata jäänud vajadused, kiusajal endal on probleemid) (PM 01.02.2008, PM 22.05.2008, PM 20.03.2008a). Eelnevaid põhjendusi toovad just psühholoogid. Selles mõttes on vastutus lapse probleemsuse eest täiskasvanul ja rõhutatud on tema roll lapse tegevusruumi kontrollimisel (nt õpetamise, abistamise, järelvalve jm kaudu).

Lapse subjektsus ja objektsus väljenduvad tavakoolis ka õpetaja ohustamise ja selle eest karistada saamise kaudu. Ohtlikust õpilasest räägivad kooliga seotud isikud, kusjuures tuuakse esile õpilaste *karistamatuse tunne*, mis tuleneb liiga paljudest õigustest (vabadus) ja liiga vähestest kohustustest (piirangud, karistus) (nt PM 16.02.2008b, PM 29.10.2008). Lapse aktiivsus on siin selgelt hukka mõistetud. Ohtliku õpilase kujund on omakorda seostatud “tänapäeva lapsepõlvega”, mille puhul laps rikub olemusest tulenevat kohustust alluda täiskasvanule. On huvitav, et ohtliku õpilase puhul ei seletata käitumise tausta nt ebaküpsuse või ohvrikogemusega, viidates nii lapse olemuslikule ohtlikkusele, mis piirideta väljub kontrolli alt (laps kui ohustaja). Lapse kui ohustaja kujund omakorda toimib täiskasvanu tegevuste õigustusena – last peab piirama ja karistama, vastasel juhul tekib lapsel karistamatuse tunne. Seevastu lapsest kui õpetaja vägivalla ohvrast räägitakse palju harvem (PM 96/05/25b, PM 17.04.2008).

Erikoolist on juttu seoses Puiatu õpilaste väärkohtlemise juhtumiga (PM 14.05.2008a, PM 14.05.2008b, PM 13.05.2008, PM 19.06.2008a). Tulenevalt artiklite fookuses olevast lapse õiguste rikkumisest on erikooli õpilased tugevalt konstrueeritud ohvritena, täiskasvanute väärkohtlemise objektidena. Täiskasvanud ei täida siinkohal oma rolli hoolitseja ja kaitsjana, vaid kahjustavad last ning loomulikult on see negatiivselt hinnatud. Selle kõrval on erikooli õpilased aga aktiivsed seoses eakaaslastevahelise vägivalla ja kriminaalse subkultuuriga. Kirjutatakse, et vägivald on erikoolis *norm* ning seal toimub *kurjategijate tootmine*, sest *kriminaalse taustaga õpilased annavad kriminaalset subkultuuri edasi teistele ning vägivald kuulub nende elustiili*

juurde (PM 14.05.2008). Eelnev iseloomustab hästi erikooli laste aktiivsuse konstrueerimist – kui see avaldub, siis selgelt ohtlikuna.

Suhted eakaaslastega

On huvitav, et lastevaheliste suhetega seonduvat on artiklites esitatud domineerivalt negatiivse subjektsuse vormina – nt viiteid lastevahelistele konfliktidele ja tegevuste ohtlikkusele on sagedasemad ja selgemad. Positiivses valguses on laste suhetest juttu seoses *arenguliste vajadustega*, mille puhul suhtlemine omaealistega on kasulik tuleviku seisukohalt (“saav” laps) (nt PM 19.06.2008a, PM 96/06/15). Laps tegutseb siinkohal küll täiskasvanust sõltumatusena, kuid jääb selle raamesse, mida täiskasvanud peavad lapsele heaks ja sobivaks:

Kriminoloogia professor: *Noorukieas muutuvad sõbrad inimese jaoks ülioluliseks ja võib näida, et vanematel polegi enam midagi teha või öelda. Sõpradega suhtlemine on osa sotsiaalsest treeningust ja täiskasvanuks saamise protsessist. /.../ Noor peab omandama endale grupisuhetes positsiooni ning seda saab harjutada ainult eakaaslastega suheldes.* (PM 19.06.2008a)

Õpetaja klassikollektiivi olulisusest: *Ainult paraja suurusega, kaua aega ühiselu pidavas rühmas saab noorel areneda ja süveneda lähedus- ning kollektiivsustunne, sealtkaudu aga tekib armastus oma kooli ja lõpuks oma kodumaa vastu. Eriti on selline kollektiiv vajalik 1-2-lapselisest perest tulnule, kel kodus puudub ideaalne mikrokliima hakkaja ja samas tolerantse isiksuse arenemiseks.* (PM 96/06/15)

Negatiivses valguses räägitakse nt koolivägivallast laste vahel (nt PM 96/03/09a, PM 17.04.2008, PM 02.04.2008, PM 20.03.2008a, PM 96/06/20). Seoses eakaaslastevahelise vägivallaga lisandub 2008. aasta artiklites veel üks teema – küberkiusamine (PM 22.05.2008, PM 20.03.2008a). Laps on siin negatiivses mõttes nii ohver kui ohustaja. Negatiivses valguses nähakse ka laste tegevusi kampades (või tänaval, mis on kampadega seostatud) (nt PM 96/05/25a, PM 96/07/13c, PM 96/05/25b, PM 19.06.2008a), kus lapsed on seotud ohtlike ja halbade asjadega, nt pannakse toime õigusrikkumisi (PM 19.06.2008a, PM 96/05/25b). Laste ohtlikku aktiivsust eakaaslaste grupis põhjendatakse siin ebaküpsuse või ohvrikogemusega: nt koolivägivallas ei tee lapsed vahet, *kus lõpeb süütu mäng ja algab tegelik vägivald*, näevad kiusamist *naljana* (PM 01.02.2008, PM 22.05.2008), samuti on kiusajal ja kampadesse kogunejatel endal probleemid (ohvrikogemus, täitmata jäänud vajadused) (nt PM 20.03.2008a). Ohtlikuna nähakse veel laste pidutsemise ja kogunemisega seonduvat, sest siis tarvitatakse nt alkoholi (PM 19.06.2008b, PM 19.03.2008),

samuti võivad lapsed olla kriminaalse subkultuuri kandjad ja edasiandjad eakaaslaste seas. Viimane ilmneb erikooli laste puhul (PM 14.05.2008).

Eelnevad laste tegevused ilmnevad seal, kus täiskasvanu kontroll puudub ning mille puhul täiskasvanu ei hinda aktiivsuse väljendusi lapsele sobivateks, õigeteks ja headeks. On väga iseloomulik, et koos laste tegevuste hukkamõistuga esitatakse samal ajal täiskasvanuid laste piirajatena: täiskasvanud peavad lastele rohkem aega pühendama, lapsi kuulama, õpetama, teostama hoolsamalt järelvalvet, tundma huvi lapse tegevuste ja sõprade vastu – teisisõnu piirama lapse subjektsuse avaldumist ja kaitsma last ohvriks langemise eest suurema kontrolli omamisega lapse üle.

Eakaaslastevaheliste suhete osas saavad sõna erinevad isikud: nt lapsevanemad, õpetajad, spetsialistid (nt psühholoog, lastekaitsetöötaja), politseinikud. Siinkohal eristub spetsialistide ja politseinike grupp, kes valdavalt saavad sõna seoses laste negatiivse aktiivsuse väljendumisega (lastevaheline vägivald, õigusrikkumised jm), samal ajal kui õpetajad ja lapsevanemad räägivad rohkem positiivsetest aspektidest (lapsed arenevad eakaaslaste grupis). Psühholoogid omakorda paistavad silma sellega, et seletavad lapse negatiivset aktiivsust ebaküpsuse ja ohvrikogemusega.

Vaba aeg ja muud nn lapsepõlvetegevused

Vaba aeg ja lapse tegevused lubavad lastele iseenesest palju aktiivsust, kuid see on suurel määral kontrollitud täiskasvanute poolt: nt tegutsevad lapsed huvikoolis (nt muusikakool, klaverimäng, käsitööring, kunstiring), on seotud harivate tegevustega (nt teatris, botaanikaaias käimine, klassiekskursioonid, kooliteater, keskkonnaprojektides osalemine jms), osalevad lasteüritustel (nt laagrid, võistlused, etluskonkursid, võistlused) jne. Neid tegevusi nähakse positiivselt, sest need arendavad, õpetavad ja kasvatavad lapsi, võimaldavad hoolitseda nende arenguliste vajaduste eest ja ennetavad halba. Siin on ainult üks näide sellisest esitusest: *Säre [väikelaste filosoferimisringi juhendaja] usub, et kui laps neljandast eluaastast on filosoferinud, ei pea ta 14-aastaselt hakkama omal nahal proovima, kuidas suitsetamine, narkootikumide tarbimine või teisele peksa andmine välja näeks* (PM 21.05.2008b).

Lapse mäng kui üks lapse aktiivsuse avaldumise viis on võrdlemisi vähe nähtav, kuna mängust on juttu muude teemade raames. Näiteks viidatakse palju mängule seoses lasteürituste ja laagrite tegevusega või õppemetoodikaga hariduse vallas (nt PM 96/02/29, PM 96/05/30b, PM

96/07/19, PM 22.01.2008). Siinkohal on mäng organiseeritud ja kontrollitud täiskasvanu poolt, kusjuures hariduse vallas on sel ka teatud eesmärk ja sisu (s.t. on õpetlik). Lisaks räägitakse mängust kui lapse *arengulisest vajadusest* (PM 27.08.2008) ja *lapse tööst*, kusjuures viimasel juhul on mäng lapse sõltumatu aktiivsuse väljendus:

Maastikuarhitekt: *Mäng on väikese inimese töö, ütleb laulusalm. Ja nii see on. Ainult et sellel tööl ei peaks olema piire, tasandeid, kellegi selle töö unustanud töötaja (täiskasvanu) kehtestatud, sellesse töösse mittepuutuvaid reegleid.* (PM 08.01.2008)

Täiskasvanust sõltumatust mängust räägitakse huvitaval kombel ka negatiivses valguses. Mäng võib olla ka ohtlik. Näiteks kaotavad lapsed mängides valvsuse ja satuvad liiklusõnnetustesse või põhjustavad neid (PM 96/04/09a, PM 96/04/09b, PM 96/08/27); *välgumihkliga mänginud* poiss võib süüdata koolimaja ning vigastada ja surmata koolikaaslast (PM 96/05/30c) või lastevahelises vägivallas ei tee lapsed vahet *süütu mängul* ja *tegelikul vägivallal* (PM 01.02.2008). Eelnevate näidete puhul aga püütakse mängu ohtlikkust “pehmendada”, selgitades, et tegemist pole kavatsedud või pahatahtliku aktiivsusega. On ka märgatav, kuidas ohtliku mängu puhul rõhutatakse täiskasvanu rolli laste aktiivsuse piiramisel (nt õpetamise, seletamise ja hea eeskuju näitamise kaudu).

Lapse töö kui lapse aktiivsuse väljendus on veel vähem nähtav kui mäng. Tööst on juttu kui tuleviku-subjektsusest (laps hakkab kunagi tööle, nt PM 96/02/10), töö “siin ja praegu” on artiklites esitatud muuga kaasnevana ning on kohati ainult aimatavalt olemas, nt paljulapselise perekonna isa mainib, et lapsed on töödes-tegemistes abivalmid (PM 96/11/23b). Töö osas värvivad lapsed ka lastelaagri ajal riuleid (PM 96/07/19) ning kooliskäimist ja õppimist nähakse lapse tööna (PM 11.01.2008). Võib öelda, et lapse tööd esitatakse artiklites täiskasvanute poolt seatud piirides toimuvana.

Eraldi tõuseb esile laps tarbijana, mille puhul peegeldub laste suurem sõltumatus täiskasvanust. Last kui tarbijat käsitletakse eelkõige seoses teabe ja meedia tarbimisega (PM 96/11/23a, PM 96/07/27a, PM 96/07/27b, PM 28.05.2008, 30.04.2008, PM 15.02.2008, PM 22.05.2008), vähem nt moekaupade, alkoholi jm tarbimise raames. Siin on laps esitatud nii tarbija kui tarbimise tõttu ohvriks langevana, omades selgelt negatiivset tähendust. Mõlemal juhul tarbimine ohustab lapse arengut, heaolu ja turvalisust. Positiivsena esitatakse ainult seda, et laps

vaatab lastesaateid (PM 28.07.2008) ning otsustab, milliseid vahetusjalatseid osta (PM 08.09.2008).

Lapse tarbimise negatiivses valguses esitamine seostub andmetes “saava” lapse kujundiga. Näiteks nähakse last meedia ohvrina: laps on *hingetu meedia küüsis* (PM 96/11/23a), televisioon *röövib* lapselt lapsepõlve (PM 96/07/27b), laps langeb interneti-pettuse (PM 28.05.2008, PM 30.04.2008) ja küberkiusamise ohvriks (PM 22.05.2008) jne. Samuti, vaadates asja teistpidi, võimaldab meedia tarbimine lastel üle võtta vägivaldseid käitumismudeleid. Siin on üks näide sellisest esitusest: *arvutite virtuaalne maailm on täiesti ohjeldamatult vägivaldne ja kui see maailm reaalsusega sassi läheb, võivad haiglad tilguteid vaid juurde muretseda* (PM 01.02.2008). Nii ohvriks langemine kui ohtlikuks muutumine on seostatud lapse ebaküpsusega.

Käsitletakse ka lapse tarbimise “eale ja arengule mittesobivust”: lapsed tarbivad nt ajakirju, mänguasju, video- ja helisalvestiti, telesaateid jms, mis on erootilise ja vägivaldse sisuga (PM 96/11/23a, PM 96/07/27a). Ka meediast pärit lapsepõlve fiktiivsed tegelased, nt Batman ja Mootorratturhiired, on negatiivselt hinnatud, kuna esindavad “lapsele ebasobivaid” väärtusi (*action, power, cool, in*, vägivaldsus) (PM 96/07/27a, PM 96/11/23a). Eelnev näitab, kuidas laste tarbimine on konfliktis täiskasvanute kujutlusega lapsest kui süütust ja rikkumata olendist.

On huvitav, kuidas toimub laste tegevuste vastandamine *soovitud* ja *probleemse* subjektsuse osas: nt vaatavad lapsed telerit ja mängivad arvutimänge, mitte ei loe raamatuid ja muinasjutte, tee sporti või suhtle täiskasvanuga (PM 96/07/27a, PM 96/07/27b). Meedia tarbimine on nähtud probleemseks, vastandpoolus aga tagab lapse vajaduste täitmise ja “normaalse” arengu. Näiteks on televisioon (vastandatuna lugemisega) lapsele ohtlik, kuna seab ohtu lapse arengulised vajadused:

Lugema õppides omandab laps teatud käitumisviisid. Ta ootab oma küsimustele vastuseid ja peab varemloetut meeles. Teleri puhul piisab passiivsest vaatamisest, ei ole vaja ei mõistmist, koolitust ega intelligentsi. Saladusi ei ole ja seega ka lapsepõlve mitte - uudishimu asendab küünilisus ja halvemal juhul üleolek. Telemaanidest lapsed ei looda targale täiskasvanule, vaid uudistele, sest vastused on olemas juba esitamata küsimustele. Televisiooni ajastu inimesel on kolm eluperioodi: varane lapsepõlv, laps-täiskasvanu iga ja vanadus (PM 96/07/27b).

Eelnev näide iseloomustab hästi seda, kuidas artiklites rõhutatakse alati laste tarbimise negatiivseid tagajärgi. Samuti on alati nähtav, kuidas täiskasvanute rolli esitatakse lapse aktiivsuse piirajana: täiskasvanud peaksid teostama laste üle rohkem järelvalvet, pöörama neile

tähelepanu, lapsega rohkem tegelema, lapsi õpetama. Täiskasvanu tegevus on vajalik, et laps ei langeks ohvriks, ei puutuks kokku “ebasobivaga”, areneks “normaalselt” ega muutuks ohtlikuks.

Viimaks räägitakse ka lastest kui alkoholi, tubakatoodete ja narkootikumide tarbijatest, kuid see teema omab siiski artiklites kõrvalist tähtsust ning kaasneb muuga. Loomulikult on aktiivsus siin negatiivse tähendusega ning rõhutatakse täiskasvanu rolli lapse aktiivsuse piiramisel (nt 19.03.2008, 19.06.2008b, 29.10.2008).

Vaba aja ja laste tegevuste valdkonnas on sõna saanud erinevad inimesed: lapsevanemad, politseinikud, õpetajad, huviringide ja laagrite juhendajad, psühholoogid, teadlased. Lapsevanemad, õpetajad ja laste huvitegevusega seotud isikud räägivad laste tegevustest positiivses valguses (nt mäng ja huvitegevused arendavad last). Psühholoogid, teadlased ja politseinikud räägivad lapsest valdavalt tarbimise kontekstis, esitades lapse aktiivsust seega negatiivses valguses. Samas eristuvad siinkohal psühholoogid, kes seletavad lapse ohtlikku aktiivsust lapse ebaküpsuse ja ohvrikogemusega.

Liiklus

Liikluse valdkonnas on sõna saanud eelkõige liiklusspetsialistid, aga ka politsei esindajad. Liiklus on valdkond, kus kaldutakse indiviidi käsitlema pigem objektsena selles mõttes, et ta peab alluma liiklusreeglitele. Mis puudutab konkreetsemaid subjektsuse ja objektsuse väljendusi, siis on laps kõigepealt käsitletud objektsena kui liiklusõnnetuse ohver. Selle kõrval on laps aga konstrueeritud ka kui subjekt – oma tegevusega põhjustab ta liiklusõnnetusi. Viimasel asetsebki artiklites ka põhiline fookus. Näiteks ühes artiklis rõhutatakse laste ohtlikkust liikluses faktiga, et *lapsed põhjustavad rohkem liiklusõnnetusi kui ebakained juhid* (PM 96/04/30).

Laps liiklusõnnetuste põhjustajana ei märka ohtu, kaotab tähelepanu ja valvsuse (PM 96/08/27, PM 96/04/09a, PM 96/04/09b, PM 06.11.2008). Liikluse puhul tuuakse esile ka laste *mäng* negatiivses tähenduses: mänguhoos ei pane lapsed ümbrust tähele, kipuvad *jooksma ja üksteist taga ajama ning mänguruumi sõidutee arvel suurendama, paljudel lastel on parim mängupaik just tiheda liiklusega tänava vahetus läheduses* (PM 96/08/27). Lisaks juhitakse tähelepanu laste loomuomasele spontaansetele käitumisele, nt võib laps otsustada turvalisest kodulest kõrvale pöörata, sattudes *liikluses temale esialgu veel tundmatusse olukorda* (PM 96/08/27). Eelnevad näited peegeldavad seda, et liikluse valdkonnas esitatakse probleemseks

aktiivsust, mida peetakse lapsele loomuomaseks. Teisisõnu võib ka öelda, et liikluse valdkonnas tuleb esile laste sisemine, loomupärane ohtlikkus. Samas pole see loomuomane aktiivsus nähtud mitte “sisemise kurjusena”, vaid tuleneb ebaküpsusest. Näiteks seletatakse laste ohtlikku aktiivsust siin kasvatamatuse, teadmatuse, järelvalvetuse, täiskasvanute halva eeskuju ja ükskõiksusega (PM 96/04/09a, PM 96/04/09b) (“saav” laps). Teisisõnu on täiskasvanu süüdi selles, et ta pole lapse aktiivsust liikluse kontekstis piiranud. Artiklites juhitaksegi alati tähelepanu sellele, et vajalik on lapse suurem objektsus, s.t. liiklusalane harimine ja järelvalve turvalisuse tagamiseks.

Meditisiin

Meditisiin valdkonnas saavad sõna sel alal töötavad inimesed – arstid ja noortekabinettide nõustajad. Siinkohal on märgatav erinevus selles, kuidas lapsega seonduvat konstrueeritakse sõltuvalt spetsialistide töö spetsiifikast. Nimelt esitavad seksuaaltervise ja muu meditsiini valdkonnas töötavad isikud lapse aktiivsust erinevalt.

Meditisiinivaldkonnas kaldutakse indiviidi üldiselt käsitlema pigem objektsena – ravitavana. Selles mõttes tuleb ka laste puhul esile nende objektidena esitamine: arstid tegelevad laste tervisehädadega ning lapsed on esitatud haigete, vigastatute ja ravitavate rollis, haiglate ja arstide patsientidena. Laste subjektsus aga väljendub siin aga käitumisena, mis ohustab teiste inimeste või laste enda tervist. Näiteks põhjustavad lapsed purjus peaga õnnetusi, kaklevad, teevad enesetapukatseid, hüppavad hulljulgelt tundmatus kohas vette jms (PM 19.06.2008b). Siinkohal rõhutavad arstid ka seda, et täiskasvanud peaksid laste tegevusruumi rohkem piirama, et selliseid tervisekahjustusi ära hoida.

Eelnevast erinevalt tõuseb meditsiinis esile seksuaaltervise valdkond, mille puhul lapsed on käsitletud aktiivsematena kui muus meditsiinis. Seoses noortekabinettide tööga on kajastatud laste seksuaalkäitumisega seonduvat (PM 96/09/28, PM 96/03/09b). On huvitav, kuidas siinkohal on laste seksuaalne aktiivsus esitatud pigem neutraalsel toonil. Justkui tõdetakse fakti, et reaalsuses on lapsed juba “siin ja praegu” seksuaalsed olendid, kas täiskasvanule see meeldib või mitte. Spetsialisti ülesandeks on seega vastata seksuaalselt käituva lapse vajadustele: noortenõustaja *ei viibuta näpuga*, vaid näitab *võimalusi, mis abivajajal on* (PM 96/09/28), annab nõu ja osutab meditsiiniteenuseid. Siinkohal vastandavad spetsialistid end lapsevanematega.

Nimelt räägitakse sellest, et vanemad ei mõista lapse seksuaalelu küsimusi ja probleeme: *kui laps küsib vanemalt rasedusvastaste vahendite kohta või tahab minna rasedustesti tegema, reageerib vanem tavaliselt impulsiivselt* (PM 96/09/28). Seksuaalelu on spetsialistide sõnul teema, millest lapsed ja vanemad omavahel ei räägi, sellest tulenevalt pole lapsevanemad ka kursis nt lapse probleemidega selles vallas. Teisisõnu rõhutatakse, et lapsed ei saa oma vanematelt seksuaalelu aspektides abi ja tuge, mida pakuvadki noortekabinetid. Noortekabineti lugudes on nähtav ka lapse subjektsus seoses abordi või lapse sünnitamise otsuse vastuvõtmisega. Noortenõustajad rõhutavad, et valik selles osas jääb lapsele: *nad ei hakka kedagi veenma ega ümber pöörama, vaid kui keegi soovib aborti teha, siis on see tema otsus* (PM 96/09/28). Arstid näevad laste aktiivsust seega selgelt negatiivses valguses, võrreldes noortekabinettide nõustajatega, kes jäävad neutraalseks.

Erinevad lapsed – erinevad aktiivsuse väljendused

Lapse subjektsuse ja objektsuse käsitlemisel on oluline vaadelda ka sotsiaalseid kategooriaid nagu vanus, sugu, sotsiaalne klass, rahvus jms. Artiklites muutusid lisaks nendele nähtavaks veel sellised kategooriad nagu võimekus, elukoht ja puue, mis mõjutavad seda, kuidas lapse aktiivsus väljendub või ei saa väljenduda. Eespool sai juba kirjeldatud erinevusi tulenevalt kooli- ja peretüübist, mida ei hakka siin enam käsitlema (vt *Perekond* ja *Haridus*).

Tuleb selgelt esile, kuidas laste subjektsuse nähtavus kasvab **vanusega**, kusjuures aktiivsuse avaldumine muutub vanusega ka ohtlikumaks. Ilmekaks näiteks on teismelised lapsed, keda esitatakse probleemsetena: teismelised satuvad ohtlikesse mureea kriisidesse (PM 96/03/09b), ei ole enam kuulekad ja head lapsed (PM 96/05/30a), sooritavad õigusrikkumisi, annavad noorematele lastele edasi kriminaalset subkultuuri, sõbrad muutuvad nende jaoks vanematest tähtsamaks (PM 19.06.2008a), nad kogunevad kampadesse, tarvivad alkoholi (PM 19.03.2008), rikuvad kooli sisekorda, ohustavad õpetajaid (PM 16.02.2008b) jne. Samas ei ole vanemate laste aktiivsus ainult negatiivse tähendusega. Näiteks on vanemate laste *hää*l sagedamini uudislugudes kuuldav, mis võib viidata sellele, et ajakirjanikud näevad vanemaid lapsi pädevamatena.

Soo puhul on poiste aktiivsus selgemalt nähtav ja ka ohtlikum. Näiteks on just poisid need, kes panevad toime õigusrikkumisi, rikuvad kooli sisekorda, ohustavad õpetajaid,

ropendavad, suitsetavad jms (nt PM 96/12/14, PM 96/06/03, PM 29.10.2008, PM 19.06.2008a, PM 16.02.2008b). Poiste puhul toimub ka traditsiooniliste soorollide esitamine. Näiteks nähakse poisse loomuosaselt (füüsiliselt) aktiivsematena:

Poistest koolikatsete päeval: *Poisid hüppavad ühelt punaselt põrandaplaadilt teisele. Valgetest hüppavad nad üle. Mõnel silm sinine, mõnel kriimud näos. Poiste värk.* (PM 20.03.2008b).

Kolmanda keskkooli 7b klassi poisid tulevad koolist, lärmi ja lumesõjaga nagu koolipoisid ikka. (PM 96/04/09a)

Tüdrukute tegevused on seevastu vähem nähtavad ja jäävad täiskasvanute poolt seatud raamidesse (nt huvialade tegevused, tubli õpilane jm, nt PM 96/10/14). Ainult üksikutel juhtudel on nähtav tüdrukute probleemse aktiivsuse väljendumine, kuid võrreldes poistega ei ole see nii ohtlik: nt otsivad tüdrukud vabandusi kehalise kasvatus tunnist puudumiseks (PM 96/03/09a) ja ropendavad (PM 16.02.2008b).

Sellised kategooriad nagu **võimekus ja sotsiaalne klass** on omavahel osaliselt läbi põimunud. Võimekuse puhul räägitakse *andekatest* ja *õpiraskustega* lastest (nt PM 96/05/25a, PM 96/05/30a, PM 96/05/25b, PM 19.06.2008a), sotsiaalne klass muutub märgatavaks seoses *asotsiaalsest, kesk- ja kõrgklassi* või *intelligentide* perest pärit lastega (nt PM 96/05/30a, PM 96/05/09). Võimekuse puhul on nähtav just *õpiraskustega* laste aktiivsuse väljendumine: õpiraskustega lapsi esitatakse ohtlikena seoses käitumisprobleemide, koolist puudumise, kampadesse ja tänavale kogunemisega jm sellisega. Sotsiaalse klassi laste puhul leitakse ühest küljest lastevahelisi sarnasusi, mis väljendub ohvrikogemuse kaudu: *lapse hooletusse jätmine pole sugugi ainult asotsiaalsete perede probleem, vaid just kesk- ja kõrgklassi peredes, kus vanemad pühenduvad oma karjäärile, unustatakse tihtipeale oma võsuke ära* (PM 96/05/30a). Selline eripära tuleb esile just 1996. aasta artiklites, kus lapse hooletusse jätmine on tajutud suure probleemina. Teisest küljest on laste aktiivsuse väljendumine ikkagi nähtav just madalama sotsiaalse klassi puhul. *Asotsiaalsete* perede lapsed on probleemsemad: nad on nt vägivaldsed, neil on probleemid kodus ja koolis. Omavahel on seega seotud madalam võimekus ja madalam sotsiaalne klass, tuuakse ka sarnaseid põhjendusi *õpiraskustega* ja *asotsiaalsete* perede laste probleemsele aktiivsusele. Nimelt on iseloomulik, et mõlemal juhul põhjendatakse ohtlikku aktiivsust ohvrikogemusega – laste vajadused on jäänud täitmata.

Rahvus on nähtav ainult seoses konkreetse teemaga – vene laste keeleõppega lasteaedades (PM 06.02.2008, PM 22.01.2008). Selles mõttes jääb vene laste aktiivsus esitatuks hariduse raamides ja seotuks täiskasvanute tegevustega. Küll aga märgitakse seoses rahvusega erinevust *temperamendis* ja *avatuses*, mis võib viidata vene laste suuremale aktiivsusele, võrreldes eesti lastega.

Elukoha puhul nähakse maa- ja äärealade piirkonna lapsi olude ohvritena: nt on võimalused hariduse omandamiseks maal kehvad (PM 96/05/25a, PM 96/09/02), maapiirkondadega on seotud vaesus, vanemate tööpuudus jm probleemid, mis mõjutavad laste elu (PM 96/07/13b). Lisaks eelnevale võib laps maapiirkonnas langeda ka ebapädeva spetsialisti ohvriks:

Psühholoog: *Üks neiu elab maakohas, kus kõik üksteist tunnevad. Kas sealne sotsiaaltöötaja on nii usaldusväärne, et ei lähe uudisest naabrinaisele rääkima? Malle Roomeldi pole selles kindel, sest paljud sotsiaaltöötajad on juhuslikud, spetsiaalse hariduseta inimesed.* (PM 96/03/18)

Kui eelnevate kategooriate uurimisel tuli otsida tekstidesse laiali pillutatud viiteid, siis **puuetega lastest** on ilmunud mitmeid artikleid. Näiteks kirjutatakse Maarja koolist (PM 96/02/29), puuetega laste lastekodust Käopesa (PM 96/07/25) ja Heleni koolist (PM 29.01.2008). Võib märgata erinevust laste aktiivsuse väljendumises nende asutuste lõikes. Erinevus tuleneb sellest, et puuetega lapsed võivad olla seotud nii *hariduse* (rohkem aktiivsust) kui *meditsiini* (objektsem) valdkonnaga. Näiteks Käopesa lastekodus on palju raske liitpuudega lapsi, kes vajavad meditsiinilist ravi. Puudega lapsed on küll täiskasvanu tegevuste objektid (õpilased, tugi- või raviteenuste saajad), kuid Maarja ja Heleni kooli puhul on laste aktiivsus palju märgatavam: rõhutatakse laste iseseisvat toimetulemist võimete piires, kirjeldatakse laste tegevusi õpilastena. Käopesa puhul on laste aktiivsuse avaldumine minimaalne, nähtavad on pigem laste meditsiiniliste diagnooside kirjeldused (PM 96/07/25). Siin ongi lapsed selgelt objektid – arsti patsiendid ja raviteenuste kliendid.

Vahekokkuvõte

Lapse subjektsusel ja objektsusel on erinevaid konkreetseid väljendusviise. Subjektne laps osaleb nt pere ühistevõttes, erinevates tegevustes õpilase ja lasteaialapsena, arendavates ringides, laagrites, projektides, lasteüritustel, võistlustel, veedab vaba aega, tal on huvialad, suhtleb

eakaaslastega, avaldab arvamust, mängib, töötab, on tarbija, käitub seksuaalselt, tal on õigused ning oma viis mõelda, tunda ja näha; samuti on ta impulsiivne ja spontaanne käitumises, teeb pahandusi, sooritab õigusrikkumisi, on vägivaldne, sõnakuulmatu jne. Laps objektsena on õpilane, spetsialisti klient või patsient, teenuse saaja, üldises mõttes täiskasvanu poolt õpetatav, kasvatatav, arendatav, kaitstav ja kontrollitav laps, aga ka karistatav ja ohver.

Need subjektsuse ja objektsuse väljendused omakorda ilmnevad täiskasvanu juuresolekul või täiskasvanust sõltumatult. Lapse aktiivsus võib avalduda või olla piiratud siis, kui nähtav on täiskasvanu tegevus (nt tegevused lastele korraldatud üritusel, õpilase või lasteaialapse tegevused, kliendiks või patsiendiks olemine, karistatav laps, täiskasvanu ohver jm). Subjektsus ja objektsus võivad aga avalduda ka täiskasvanust sõltumatult (nt laps kui eakaaslaste ohver, iseseisev mäng, laps tarbijana, õigusrikkumised jm).

Nagu selgus, siis konkreetsed väljendusviisid on seotud kuue laiemaga eluvaldkonnaga, mis pakuvad lastele erinevaid võimalusi aktiivsuse väljendamiseks. Üldistatult pakub kõige rohkem võimalust aktiivsuse väljendamiseks eakaaslaste grupp, kuid ka meditsiin seksuaalkäitumise osas. Liikluse valdkonnas on lapsed esitatud aktiivsetena seoses õnnetuste põhjustamisega. Vaba aja ja nn lapseõlvetegevused pakuvad iseenesest palju võimalusi subjektsuse väljendamiseks, kuid suur osa sellest on täiskasvanute poolt kontrollitud. Hariduse, perekonna ja muu meditsiini valdkond on eelmistega võrreldes lapse jaoks piiravamad keskkonnad.

Ka erinevatel lastel on erinevad võimalused aktiivsuse väljendamiseks. Näiteks vanemad, õpiraskustega, madalamast sotsiaalsest klassist pärit lapsed, poisid, Waldorfkooli õpilased ja puuetega lapsed hariduse valdkonnas on subjektsemad, samal ajal kui kesk- ja kõrgklassi, vene rahvusest lapsed, tava- ja erikooli õpilased, paljulapselise pere ja lastekodu, maa ja äärealade lapsed ning puuetega lapsed meditsiini valdkonnas on esitatatud objektsetena.

Analüüsist selgus, et lapse subjektsuse ja objektsuse väljendustele antakse ka hinnang. Nimelt on täiskasvanu poolt antav hinnang lapse subjektsuse ja objektsuse väljendustele seotud sellega, kas need ilmnevad täiskasvanu poolt seatud raamides või väljaspool seda. Siinkohal tuleb *täiskasvanu poolt seatud raamistikku* käsitleda hoopis laiemalt kui ainult täiskasvanu juuresolekut või puudumist aktiivsuse väljendumisel. On nähtav korduv muster hinnangu andmisel: need lapse subjektsuse ja objektsuse väljendused, mis vastavad täiskasvanu arusaamale lapse olemusest, tema vajadustest ja “lapsele sobivast”, on hinnatud positiivselt; väljaspool seda

arusaama omistatakse negatiivne hinnang. Teisisõnu muutub siinkohal oluliseks kujund lapsest, mille alusel hinnang antakse. Nii võib ka ühel ja samal aktiivsuse väljendusel olla vastandlik tähendus. Näiteks lapse iseotsustusele ja suuremale vabadusele koolis anti vastandlik hinnang: lapse iseseisvust “siin ja praegu” nähakse positiivses valguses ja sellest tulenevalt lapse piiramist negatiivselt seoses “oleva” lapse kujundiga, “saava” lapse kujundi puhul on tegemist vastupidise esitusega. Üheks oluliseks iseärasuseks on *ohtliku aktiivsuse* seotus ainult “saava” lapse kujundiga. Näiteks seab laps “mittesobivate” vaba aja tegevuste (teleri vaatamine, arvutimängud), õpetaja ohustamise jm kaudu ohtu “saava” lapse kujundi. Siinkohal toimub ka alati täiskasvanu rolli rõhutamise – täiskasvanu on esitatud lapse tegevusruumi piiraja ja kontrollijana.

Eluvaldkondade võrdluses on nt liikluses ja eakaaslaste grupis lapsed küll subjektsemad, kuid see on käsitletud ohtlikuna (lapsed põhjustavad õnnetusi, vägivallatsevad jne). Hariduse ja perekonna valdkonnas on lapsed küll objektsemad, kuid seda hinnatakse positiivsena – nt õpilase roll on lapsele kasulik ja hea. Erinevate laste võrdluses võib üldistatult öelda, et subjektsemad lapsed väljendavad aktiivsust, mida kaldutakse pigem käsitlema ohtlikuna, objektseid lapsi nähakse valdavalt negatiivses valguses – ohvritena.

Muutused lapse subjektse ja objektse konstrueerimises

Ajalises plaanis on märgatavad huvitavad muutused selles osas, kuidas 1996. ja 2008. aastakäigu artiklites esitatakse lapsega seonduvat. Esiteks peegeldavad muutusi juba teemad, mida kajastatakse. Näiteks on 2008. aastal käsitletud teemasid, mis varasemalt puudusid (koolivägivald, internet ja küberkiusamine, laste õiguste rikkumine, ohtlik õpilane, mitmed haridusteemad jms). Teiseks on muutused seotud teemade käsitlemise sisulise teisenemisega. Toon järgnevalt välja kõige olulisemad aspektid ajalises dünaamikas.

Võib öelda, et lapsed on ajalises perspektiivis muutunud subjektsemateks. On positiivne, et nähtavamaks on muutunud laste aktiivsuse väljendumine: näiteks on laste hää 2008. aasta artiklites kuuldavam ja kirjutatakse rohkem lastele mõeldud üritustest, laagritest, konkurssidest jms, mis toob esile laste tegevusi ja loomingulisust. Samas on selle kõrval 2008. aastal rohkem tähelepanu saanud laste probleemsed tegevused. Võib ka öelda, et sellele keskendutakse rohkem kui eelnevalt kirjeldatud positiivse tähendusega subjektsele. Näiteks on 2008. aasta artiklites käsitletud eakaaslastevahelise koolivägivalla, küberkiusamise ja ohtliku õpilasega seonduvat,

samuti on nähtavamad nt noorte pidutsemise, kogunemiste jms probleemidega seonduv, mis ei omanud tähtsust 1996. aastal. Seega on lapsed küll muutunud subjektsemateks, kuid samal ajal ka *ohtlikumaks*, mis on ajakirjanduses rohkem esile tõstetud.

Laste ohtlik aktiivsus on seotud eelkõige eakaaslaste grupis toimuvaga, kuid selle kõrval on 2008. aastal muutunud nähtavaks ka *ohtliku õpilase* kujund. Siin tulebki esile ajaline eripära probleemse lapse kujutamisel. Kui 1996. aastal on juttu probleemsetest lastest, siis on iseloomulik, et laste negatiivset aktiivsust (nt õpi- ja käitumisraskusi, agressiivsust, kampadesse kogunemist jm) põhjendatakse ohvrikogemusega. See tähendab, et laps on ilma jäänud vajalikust ning seetõttu muutunud probleemseks. Põhjendusi esitavad just psühholoogid ja psühhiaatrid. 2008. aastal on probleemse käitumise põhjendamine ohvrikogemuse ja ebaküpsusega endiselt nähtav psühholoogide seletustes (nt koolivägivalla käsitlemisel), kuid märksa vähem esitatud. Selle asemel on fookuses *karistamatuse tundega* laps, kelle puhul probleemset käitumist ei põhjendata nagu varasemalt. *Karistamatuse tundega* laps ohustab täiskasvanut, tal on liiga palju õigusi (vabadusi) ja liiga vähe kohustusi (piiranguid). Siin peegeldub lapse kui ohustaja kujund: lapsele on loomupäraselt omane ohtlik aktiivsus, mis ilma täiskasvanupoolsete piiranguteta väljub kontrolli alt. 1996. aasta artiklites selline lapse käsitus puudub. Seoses lapse ohtliku aktiivsusega tõuseb esile ka täiskasvanu roll lapse tegevusruumi piiraja ja kontrollijana. Selles mõttes on probleemse lapse puhul fookus ohvrikogemuselt ja abistamiselt liikunud tema ohtlikule aktiivsusele ja selle piiramisele.

Fookuse muutus on ilmekalt nähtav ka lapse *õiguste* tähenduse teisenemises. Nimelt, nagu juba *karistamatuse tundega* lapse puhul sai märgitud, on lapse õigused omandanud 2008. aasta artiklites ohtliku piiramata vabaduse tähenduse, minetades algupärase positiivse mõtte. Õigused millelegi ja millekski, mis kaitsevad õigussubjekti huve, on muutunud õigusteks, mille eest peab (täiskasvanu) end hoopis kaitsma. Lapse õigused liigse vabaduse mõttes rikuvad siinkohal täiskasvanu seatud reegleid ja ohustavad tema autoriteeti. Sellest tulenevalt toob ohtliku õpilase kujund kaasa ka *karistamise* teema, mis ei leidnud kajastamist 1996. aastal. Näiteks tõstatatakse küsimus sellest, kuidas kaitsta ohtliku õpilase eest abituid õpetajaid, kellel pole õigust õpilast karistada, samuti kaalutakse koolidele karistusõiguse andmist trahvimise näol (nt PM 29.10.2008, PM 16.02.2008b).

Eespool kirjeldatu kõrval on toimunud teine, eelnevale vastandlik muutus: lapsed on muutunud hoopis objektsemateks, kuna neid konstrueeritakse tugevamalt tuleviku perspektiivis (“saava” lapsena) ning selle kaudu on lapsed rohkem allutatud täiskasvanute tegevustele. Selline lapse esitamine seostub eelkõige muutustega hariduse temaatika käsitlemisel. Lapse nägemine tuleviku perspektiivist peegeldub ka 1996. aasta artiklites, kuid 2008. aastal on märksa rohkem esile tõusnud. Näiteks on toimunud lapse tulevikuks ettevalmistamise nihkumine varasemasse ikka. Last ei valmistata ette mitte ainult tuleviku eluks koolis käimise kaudu, vaid ka *kooliks* endaks. 2008. aastal räägitakse palju varajasest ettevalmistusest, nt keeleõppest vene lasteaedades, eelkoolist, sellest, mida laps peab juba enne kooli teadma ja oskama, koolikatsetest, arendavatest ringidest jms. Eelnevast tulenevalt on lapse tegevused juba väga varakult täiskasvanute poolt organiseeritud – need on sihipärased, eesmärgistatud ja korraldatud tegevused lapse arendamise eesmärgil. Lapse aktiivsus on 2008. aastal märgatavalt rohkem seotud täiskasvanu tegevustega, millest võib järeldada, et laste aeg iseolemiseks ja tegutsemiseks on muutunud piiratumaks. Lapseks olemine on väga suurel määral seotud *õpilase* rolliga, aega ja võimalusi lihtsalt *lapsena* olemiseks on vähem.

Seoses eelnevaga on 2008. aasta artiklites muutunud keskseks küsimuseks laste *edukus* nii koolis kui tulevikus. See õigustab samal ajal lapse tegevusruumi piiramist ja ka laste heaolu ignoreerimist “siin ja praegu”. Näiteks on lapse tuleviku edukuse nimel tegutsedes lubatud täiskasvanu nõudlikkus lapse suhtes ja konkurentsi tekitamine, kuigi võistlemine eakaaslaste vahel võib nt kahjustada lapse närvikava (PM 17.04.2008, PM 07.02.2008). Samuti on lapse tuleviku nimel muutunud oluliseks *hea haridus*, mis ei tähenda mitte igasugust haridust. Waldorfkooli esitatakse siinkohal *kehva* koolina, kus õpivad lapsed, kes tavakoolis toime ei tule ega ole edukad. Selline koolide edukuse alusel pingeritta seadmine ja võistlemine on muutunud nähtavaks just 2008. aastal. Ehkki ka 1996. aastal on alternatiivpedagoogikast juttu, ei toimu koolide võrdlemist. 1996. aastal on fookuses pigem alternatiivsete haridusvõimaluste väljatoomine, mille puhul erinevad koolid annavad lastele lihtsalt erinevat haridust. 2008. aastal aga rõhutatakse kooli *edukust*, mis on paika seatud kõrgete akadeemiliste õppetulemuste alusel. Selles mõttes on toimunud liikumine olukorrast, kus erinevatel lastel on erinevad võimalused omandada haridust ja olla edukas (lapsekesksem), olukorrani, kus tegelikkuses on edukus väga

kitsalt piiritletud teatud koolis õppimise või teatud viisil väljenduva edukuse kaudu (nn edukuse standardi keskne lähenemine).

Kolmandaks võib esile tuua muutuse lapse õiguste käsitlemises. Ehkki lapse õigusi on nii 1996. kui 2008. aastal esitatud õiguste rikkumise (ohvrikujundi) kaudu, siis 2008. aastal pööratakse sellele palju enam tähelepanu. Seoses Puiatu erikooli õpilaste väärkohtlemise juhtumiga räägitakse lapse põhiõigustest, mida täiskasvanud rängalt rikuvad (õigus turvalisusele, arstiabile, võimetekohasele haridusele jm). Lapse põhiõigused on siinkohal seostatud lapse *vajadustega*, mis üldiselt iseloomustabki lapse õiguste esitamist nii 1996. kui 2008. aastal. Samas on lapse õigused vaatamata sellele saanud suurema tähelepanu osaliseks: kui 1996. aastal jäi õigustega seonduv käsitletuks nt lugejakirjades ja pigem kõrvalisena, siis 2008. aastal on toimunud liikumine kõrgemale, riiklikule tasandile – laste õiguste rikkumise probleemiga tegeleb õiguskantsler. 2008. aastal on esile kerkinud ka lapse *autonoomsusega* seotud õiguste teema (seoses eraelu puutumatuse küsimusega), mis puudus 1996. aastal. Sellised muutused õiguste käsitlemisel peegeldab asjaolu, et on hakatud rohkem märkama last kui subjekti, kellel on oma õigused. Samuti märgatakse, et laste õigusi tuleb kaitsta, kuna neid rikutakse täiskasvanute poolt.

Üldistades paistab silma, et 1996. aastal on lapsepõlv seotud paljude probleemidega, kuid selle keskmes on laste ohvrikogemus, millega seletatakse laste ohtlikku aktiivsust. Selle kaudu on fookus laste negatiivselt objektsetena konstrueerimisel. Ohvrikogemus omakorda on tugevalt seostatud nn äraunustatud lapsepõlvega – laste hooletusse jätmise probleemiga. 2008. aastal domineerib kirjeldustes seevastu pigem vägivaldne ja samas üleorganiseeritud lapsepõlv. Ühest küljest konstrueeritakse lapsi tugevalt objektsetena tuleviku perspektiivi ja hariduse temaatika kaudu, teisest küljest räägitakse ohtlikult aktiivsetest lastest eakaaslaste grupis ja koolis. Ajaliste muutuste puhul ei jää märkamata laiem vastuolu selles, kuidas on hakatud rohkem rääkima nt lapse õigustest ja iseseisvast tegutsemisest, kuid samal ajal on toimunud liikumine laste tegevusvabaduse piiramise poole, mis eriti selgelt väljendub hariduses.

Laste hääl: lapsed lapsepõlve konstrueerijatena

Laste hääl on artiklites kuuldav kas lapse enda sõnavõtu (nt lugejakiri, laste kirjutiste kajastamine artiklis) või täiskasvanu küsitluse kaudu, kus vahendatult on edastatud laste arvamust. Võrreldes täiskasvanutega on laste hääl ajakirjanduses kahtlemata vähem kuuldav, kuid 2008. aastal on lapsi siiski rohkem uudislugudesse kaasatud. 1996. aastal kajastub lapse arvamus lugejakirjade kaudu, s.t. lapsed ise on endale sõnaõiguse võtnud. On iseloomulik, et kuuldav on pigem vanemate (gümnaasiuminoor, 15-17-aastane) kui nooremate laste hääl, mis viitab ilmselt sellele, et vanemaid lapsi nähakse ajakirjanike poolt pädevamatena. Samas võiks lugejakirjade näitel öelda, et vanemad lapsed võivad ka ise olla aktiivsemad sõna võtma.

1996. aasta artiklites on lapsed rääkinud oma elust lastekodulapse pilgu läbi, kommenteerinud koolinoorte etluskonkursi korraldust ning väikelaste vastutustundetut hülgamist ema poolt (seoses ühe lapse hülgamise juhtumiga). 2008 artiklites on lapsed avaldanud arvamust seoses erinevate teemadega (laste nimede avalikustamine koolide veebilehel ja ajakirjanduses, koolitantsu konkurss, koolivägivald, koolikatsed, vahetusjalatsid jms). On märgatav, et laste hääl jääb sagedamini kuuldavaks nendes raamides, mille täiskasvanu paika paneb – nt küsitakse lastelt selle kohta, mida *ajakirjanik* peab sündmuse või teema puhul oluliseks. Teiseks on märgatav, et laste hääl on seotud pigem lühikeste kommentaaride ja kirjelduste kui pikema arvamuse avaldamise või probleemide üle arutlemisega. Siiski on ilmunud mõned artiklid, kus lapsed on pikemalt rääkinud nt oma muredest, ootustest, ka esitanud kriitikat täiskasvanute käitumise kohta (nt PM 96/12/24, PM 96/12/11, PM 96/02/10, PM 17.04.2008). Järgnevalt annan ülevaate sellest, mida lapsed on ajakirjanduses rääkinud. Siinkohal keskendungi just nendele artiklitele, kus lapsed on pikemalt sõna saanud.

Huvitav on asjaolu, et laste poolt räägitus on kesksel kohal see, kuidas täiskasvanud neid kohtlevad või kohtlema peaksid. Lapsed viitavad siin asjaolule, et täiskasvanud nendega vähe arvestavad. Esitatakse ka otsest kriitikat täiskasvanute käitumise osas seoses konkreetsete olukordadega. Näiteks mõistab lugejakirja noor autor hukka emad, kes loobuvad lastest vastutustundetult ning nende turvalisele tulevikule mõtlemata (PM 96/12/24). Tegemist on vastukajaga ühele leidlapse juhtumile, kus ema jättis väikelapse maantee äärde maha, seades nii ohtu tema elu. Teiseks näiteks on koolinoorte etluskonkursi korralduse kritiseerimine (PM

96/12/11), kus laps kirjeldab, kuidas konkurss oli korraldatud lapsi kui võistlejaid mitte arvestades. Täiskasvanud (korraldajad) väljendasid siinkohal halbade konkursitingimuste (nt umbne ruum, segav lärm jm) kaudu lugupidamatust laste suhtes. Mõlema näite puhul edastavad lapsed sõnumi selle kohta, et täiskasvanud peaksid lastega rohkem arvestama.

Lisaks räägivad lapsed sellest, et täiskasvanud ei võta arvesse nende arvamust:

Lastekodulaps: *Mäe-kodu koosolekutel küsivad kasvatajad ka meie arvamust, kuid sellest pole mingit kasu. Ikka teevad nad oma tahtmise järgi. Meie seisukohtadega arvestatakse minimaalselt.* (PM 96/02/10)

See leid on oluline, kuna viitab lapse hääle *arvesse võtmise* olulisusele – lapse arvamuse kuulamine iseenesest ei tähenda veel midagi. Lapsed kirjutavad ka sellest, kuidas nende iseseisvus tegutsemisel on piiratud, mille tõttu nad omakorda kardavad tuleviku iseseisvust:

Lastekodulaps: *Lastekodu elu juures on halb see, et minu eest tehakse ja otsustatakse palju asju ära. Nii ma ei puutugi kokku paljude eluprobleemidega. Sellepärast on mul üha suurem hirm tuleviku ees. Mis minust saab, kui ma kooli lõpetan? Kas ma saan iseseisva eluga hakkama?* (PM 96/02/10)

Eelnev võib viidata asjaolule, et täiskasvanud käsitlevad last ebaküpse ja ebapädevana, millest tulenevalt on vajalik täiskasvanupoolne juhtimine ja otsused. Laps “siin ja praegu” peab niisiis olema täiskasvanu hoolitsuse ja kontrolli all, et olla täisväärtuslik inimene tulevikus (“saav” laps). Paradoksaalsel kombel aga oodatakse lapselt tulevikus just seda, mida ta lapsepõlves õppida ja kogeda ei saa – iseseisvust.

On veelgi huvitavam, kuidas laste kohtlemise puhul ilmnevad vastuolud selles, kuidas täiskasvanu ja laps näevad “lapse vajadusi”. Nähtavaks muutub see nt koolivägivallateemalise ümarlaua arutelus (PM 17.04.2008), kus osalesid lapsevanem, Lapsevanemate Liidu esindaja, kooli direktor ja Õpilasesinduste Liidu esindaja (lapse hääl).

Kui täiskasvanud räägivad sellest, et lapsed vajavad koolis *konkurentsi tunnetamist*, *võistlusmomenti*, et olla tuleviku perspektiivis edukad (antud artiklis räägib sellest lapsevanem, kuid see väljendub ka teistes 2008. aastal ilmunud haridust puudutavates artiklites, nt PM 07.02.2008), siis laps räägib hoopis sellest, et see on üks koolivägivalla põhjustest:

Õpilasesinduste liidu esindaja: *Ühiskond on väga edukusele suunatud ning nii kool kui ka lapsevanemad sisendavad õpilasele, et kogu aeg tuleb püüda olla teistest parem, saada paremaid hindeid. See tekitab võistlust, mis mingi piirini on arendav, aga sealt edasi soodustab seegi koolivägivalla teket. /.../ Meie klassides valitseb sageli selline rünnakuõhustik, kus kõik on*

kaitses ja suletud, ei võta üksteiselt informatsiooni vastu. Kui selle tagajärjeks on järjekordne halb hinne, siis lähebki õpilane vihasena koju ja tee peal kiusab mõnda nõrgemat. (PM 17.04.2008)

Teiseks räägivad täiskasvanud sellest, et *rasked ja väga nõudlikud* õpetajad on head õpetajad (arvamus, et lapse karm kohtlemine koolis on lapsele hea, avaldub ka teistes artiklites, nt PM 96/07/23, PM 96/06/15):

Lapsevanemate Liidu esindaja: *Ma teeksin ikkagi selget vahet õpetaja nõudlikkusel ja õpetaja kiuslikkusel. Need on erinevad asjad ja õpilased ka tajuvad seda erinevalt. On ju aru saada, milline õpetaja on raske sellepärast, et ta on väga nõudlik. Sellise õpetaja vastu ei saa lapsevanemal küll midagi olla. (PM 17.04.2008)*

Samas räägib laps hoopis sellest, et karmi kohtlemise asemel vajab ta positiivset tunnustust, mida on vähe:

Õpilasesinduste liidu esindaja: *Enamasti on õpetajate suhtumine selline, et panen halvema hinde, siis õpid eksamiks rohkem – raske õppustel, kerge lahingus. Ent lõpuks see muserdab õpilast: ta õpib ja pingutab, aga ikka ja jälle saab halva hinde. Kuigi koolid on erineva suhtumisega, on õpetajaid, kes on lahked jagama positiivset tunnustust, paraku üsna vähe. (PM 17.04.2008)*

Eelnevate näidete puhul näevad täiskasvanud lapsi tuleviku perspektiivis (“saav” laps), muretsevad lapse tuleviku edukuse pärast. Selle nimel on lapsed ka täiskasvanute tegevuste objektideks. Samal ajal unustatakse tuleviku edukuse nimel tegutsedes ära laste heaolu ja õnnelikkus “siin ja praegu”. Teisisõnu ignoreeritakse lapse tegelikke vajadusi ja huvisid. Lapsed langevad selles mõttes hoopis täiskasvanu tegevuse ohvriks.

Eraldi võiks esile tuua veel mõned aspektid. Näiteks peavad lapsed oluliseks kodu ja lähedaste toetust, võimalusi huvialadega tegelemiseks, isikliku rahakoti omamist, edasiõppimise võimalust (PM 96/02/10). Näiteks huvialadega tegelemine ja majandusliku iseseisvuse omamine annab lastele võimaluse väljendada oma iseseisvust. Samas tõdevad lapsed, et võimalused selleks on piiratud. See on iseloomulik just lastekodulastele, mis võib viidata erinevate laste erinevatele eludele – seega ka võimalustele väljendada oma aktiivsust.

Laste hääl toob esile vastuolu selles, kuidas täiskasvanud esitavad last ja enda rolli lapse-täiskasvanu suhtes ning kuidas asju näeb laps. Täiskasvanud esitlevad end hoolitseja ja kaitsja rollis, kus tegutsetakse lapse huvides ning lapse vajadusi arvestades. Laste hääl edastab sõnumit aga sellest, et täiskasvanud tegelikkuses seda rolli ei täida. Näiteks näevad täiskasvanud ja lapsed

erinevalt “lapse vajadusi”, mis tuleneb sellest, et täiskasvanud näevad lapsi tuleviku perspektiivist. Täiskasvanud siinkohal ignoreerivad last, tema tegelikke vajadusi ja heaolu “siin ja praegu”.

Seevastu on ilmunud ka artikkel, kus keskendutakse täiskasvanu ja lapse vahelisele suhtlemisele. Heaks näiteks on kolumnisti kirjutus (PM 07.06.2008), kus on esitatud ema ja lapse vaheline dialoog nn lapsesuu kõneluse vormis (artikli tekst on esitatud Lisas 3). Artikkel on heaks näiteks sellest, kuidas kuuldav on väikelapse hää, mis tavaliselt ajakirjanduses ei kõla. Siinkohal ei võeta lapsesuu kõnelusi “tõsise” lapse aktiivsuse väljendusena, vaid seda nähakse teatud arenguetapi eripärana, millele tulevikus on huvitav tagasi vaadata. Samas edastab artikkel siiski ka teist väga olulist sõnumit. Kõigepealt peegeldub dialoogis lapse aktiivsus ja loomingulisus “siin ja praegu” oma tõlgenduste pakkumisel teda ümbritseva maailma asjadele. Teiseks on nähtav, mida see dialoog tähendab täiskasvanu ja lapse jaoks. Täiskasvanu jaoks on suhtlemine lapsega ühtaegu nii keeruline ja tähelepanu nõudev kui huvitav. Ema suhtub lapse küsimustesse tõsiselt ja püüab nendele vastata, isegi kui küsimuste eesmärgiks pole niivõrd teadmiste saamine, kuivõrd *suhtlemine* täiskasvanuga. Lapse jaoks on selline partnerlussuhe, kommunikatsioon täiskasvanuga üks põhivajadusi, mille kaudu ta osaleb ümbritsevas elus.

V PTK: ARUTELU

Magistritöö eesmärgiks oli analüüsida, kuidas ajaleheartiklites esitatakse lapse subjektsuse ja objektsusega seonduvat. Lähtudes põhimõttest, et meedia peegeldab arusaamu lapse ja lapsepõlve kohta (Berkowitz 1997), võimaldas ajaleheartiklites käsitletav uurida, millised kujundid lapsest Eesti ühiskonnas eksisteerivad. Selle kaudu muutus nähtavaks, millised võimalused aktiivsuse väljendamiseks nende lapsepõlve kujundite kaudu lastele kättesaadavad on – kuidas laps võib ja saab (ei või ja ei saa) väljendada oma sotsiaalset aktiivsust Eesti kultuuriruumis.

Lapse ja lapsepõlve kujutamisel kerkisid esile kaks kesket lapse kujundit, mille nimetasin “saavaks” ja “olevaks” lapseks. “Saava” lapse kujund kannab traditsioonilise ja “oleva” lapse kujund lapsepõlvesotsioloogilise käsitluse jooni. “Saav” laps on esitatud mitte-veeltäiskasvanuna (-täisväärtuslikuna), kes on sõltuv täiskasvanu tegevustest. Selle kujundi puhul toimubki pidev täiskasvanu rolli rõhutamine, nt täiskasvanuga seotud lapse vajaduste või tegevuste õigustamise kaudu. Selles mõttes on “saava” lapse kujund, nagu ka traditsioonilised käsitlused üldiselt, täiskasvanukeskne (Jenks 2005b). “Olev” laps on seevastu autonoomne isiksus, kelle iseolemist ja tegevust märgatakse ja tunnustatakse ning lapsega arvestatakse lapse kohtlemisel. Näiteks ei esinenud selle lapse kujundi puhul täiskasvanu rolli rõhutamist. Teisisõnu keskendub “oleva” lapse kujund lapsele ja tema tegevustele, mitte täiskasvanule, nagu on lapsepõlvesotsioloogilise lapse kontseptsiooni puhul välja toonud Meyer (2007) ja Devine (2002). Lisaks nendele lapse kujunditele konstrueeritakse lapsi ka *süüitute* ja *ohtlikena* (Goldson 1997, Meyer 2007, Scraton 2005). Kui *süüitust* lapsest (nt loomupäraselt haavatav olend, mitte-erootiline ja -vägivaldne) räägitakse “saava” lapse kujundi raames, siis *ohtlik laps* tõuseb selgemini esile seoses “tänapäeva lapsepõlve” käsitlusega. Siinkohal kõneldakse *karistamatuse tundega* lastest, millega ühtlasi viidatakse kunagise “helge ja kuldse lapsepõlve” möödumisele.

Ajakirjanduses domineerib “saava” lapse kujundi esitamine, võib seega öelda, et Eesti kultuuriruumis mõistetakse last pigem traditsioonilisest perspektiivist. Lapse kujundid on käesolevas töös omakorda käsitletud kontekstina, milles määratletakse lapse aktiivsuse tähendus ja väljendumise võimalused (James ja James 2004). Traditsioonilist käsitlust võib siinkohal seostada lapse kui objektiga (Jenks 2005a, Meyer 2007, Devine 2002), lapsepõlvesotsioloogilist perspektiivi lapse kui subjektiga (James ja James 2004, Corsaro 1997). Eelnevast tulenevalt võib

järeldada, et Eestis kalduvad laste võimalused oma aktiivsuse väljendamiseks olema pigem piiratud. Tõepoolest võib leida kinnitust sellele, et laste aktiivsus on Eestis suurel määral surutud nendesse raamidesse, mis on määratletud “saava” lapse kujundi kaudu.

Laste piiratus väljendub näiteks lapse õiguste käsitlemisel. Traditsioonilist lähenemist lapsepõlvele seostatakse *lapse vajaduste* rõhutamisega, mis jätab varju lapse õigused osalemiseks ja iseseisvaks tegutsemiseks (Meyer 2007, Devine 2002). Näiteks on “saava” lapse kujundi domineerimise kaudu ilmselt seletatav asjaolu, et lapse õigusi esitatakse ja märgatakse eelkõige lapse vajaduste kontekstis ja selle varju jäävad õigused, mis on seotud lapse autonoomsuse, iseseisva tegutsemise ja osalemisega. Tähtsustatakse küll laste kaasatust lapse-täiskasvanu suhtesse, tegutsemisvabadust, iseotsustust jm sellist (nt lapse kohtlemisel koolis ja kodus), kuid seda ei esitata *laste õiguste* raamistikus. Kuigi Eesti riiklik-õiguslikul tasandil (nt lastekaitseaduses, noorsootöö dokumentides) on lapse õigused osalemiseks ja tegutsemiseks määratletud, ei ole need vähemalt ajakirjanduses kajastatava põhjal nähtavad. Laste piiratus Eestis väljendub ka muudes aspektides, mis tulevad esile nt seoses ajaliste muutustega. Seda käsitlet lähemalt aga veidi hiljem.

Laste subjektsuse ja objektsuse väljendumine oli ajakirjanduses seotud kuue laiema eluvaldkonnaga, milleks on perekond, haridus, suhted eakaaslastega, vaba aeg ja muud nn lapsepõlvetegevused, liiklus ja meditsiin. Lapsed on esitatud aktiivsematena eakaaslaste grupis, liikluses ja meditsiinis seksuaaltervise valdkonnas. Vaba aja ja nn lapsepõlvetegevused pakuvad lastele iseenesest palju võimalusi subjektsuse väljendamiseks, kuid suur osa sellest on täiskasvanute poolt kontrollitud. Perekonna, hariduse ja muu meditsiini valdkond on eelmistega võrreldes keskkonnad, kus lapsed on esitatud objektsematena. Siinkohal on huvitav, kuidas ”aktiivsemad” eluvaldkonnad pole seotud mitte sellega, et täiskasvanu võimaldab lapsele rohkem aktiivsust ja vabadust. Tegemist on pigem sellega, et lapsed nendes valdkondades tegutsevad ise täiskasvanust sõltumata, mis tähendab ka ”lubatud piiridest” üleastumist. Näiteks on selgelt nähtav, kuidas laste tegevused nendes valdkondades on täiskasvanute poolt negatiivselt hinnatud, sest ei vasta täiskasvanute arusaamale lapse olemusest, tema vajadustest ja “lapsele sobivast” (nt lapsed põhjustavad õnnetusi, sooritavad õigusrikkumisi, vägivaldsevad, tarbivad vägivaldset ja erootilist meediat jne). Seevastu objektsemates eluvaldkondades on lapse tegevused piiritletud täiskasvanu poolt ning see on hinnatud positiivselt (nt õpilase roll on lapsele hea ja kasulik).

Eluvaldkondade võrdluses võib haridust tavakooli osas pidada lapse jaoks üldse kõige piiravamaks keskkonnaks. Sellisele eripärale on viidanud ka Wyness (1999) ja Devine (2002), kelle sõnul laps jääb koolikeskkonnas selgelt täiskasvanu ootustele ja tegevustele allutatuks.

Analüüsides laste aktiivsuse väljendumist, muutusid nähtavaks ka erinevad lapsed, kellel on erinevad võimalused oma aktiivsust väljendada. Näiteks vanemad, õpiraskustega, madalamast sotsiaalsest klassist lapsed ja poisid on subjektsemalt konstrueeritud (ohtlikud), samal ajal kui kesk- ja kõrgklassi, tavakooli ja erikooli õpilased, paljulapselise pere, lastekodu ja maapiirkonna lapsed on esitatud objektsetena (ohvrid). Siin peegeldub tõepoolest see, et erinevatel lastel on erinevad lapsepõlved, nagu seda on rõhutanud Gittins (1998).

Rääkides sellest, kuidas erinevad isikud (elualade esindajad) konstrueerivad lapsega seonduvat, siis võib kinnitada, et nende nägemused on erinevad (Jenks (2005b)). Näiteks lapsevanemad ja tavakooliga seotud isikud konstrueerivad last domineerivalt traditsioonilisest perspektiivist (laps kui tuleviku täiskasvanu). Tavakooli esindajad näevad last ka ohustajana (*ohtlik õpilane*), nii nagu seda käsitleb Scraton (2005). Alternatiivpedagoogikaga seotud isikud esindavad siinkohal lapsepõlvesotsioloogilist käsitlust lapsest – tunnustavad ja toetavad lapse loomupärase aktiivsuse avaldumist “siin ja praegu”. Politseinikud näevad lapsi negatiivses valguses – nii ohvrite kui ohtlikena, samal ajal kui arstid käsitlevad lapsi pigem objektsetena (patsiendid). Siin on erandiks noortenõustajad, kes esitavad lapsi aktiivsetena. Psühholoogid ja psühhiaatrid erinevalt teistest spetsialistidest konstrueerivad lapsi objektsetena ohvirolli kaudu, millega põhjendatakse lapse probleemset aktiivsust.

Sellised erinevused on seletatavad ilmselt spetsialistide igapäevase töö iseloomuga. Näiteks tavakooli õpetajad näevad oma rolli lapse ettevalmistamises tulevaseks eluks ja puutuvad kokku ka probleemsete õpilastega. Politseinikud ja arstid peavad tegelema laste kui ohvrite, ohustajate või patsientidega, samal ajal kui psühholoogi ülesandeks on aidata probleemset last ja süüvida tema probleemide põhjustesse. Noortenõustajate neutraalne hoiak laste seksuaalkäitumise osas võib siinkohal olla seotud nende erialase töö õigustamise ja positsiooni tõstmisega. Näiteks rõhutavad noortenõustajad oma rolli erapooletute kuulajate ja abistajatena, kes ei mõista lapsi hukka nagu nt lapsevanemad. Neutraalsus kuulub seega töö juurde – see võimaldab abistada lapsi probleemides, mis mujal lahendust ei leia.

Lapsed ise pööravad tähelepanu sellele, et täiskasvanud nendega sageli ei arvesta. Täiskasvanud, kes esitavad end hoolitseja ja kaitsjana ei vasta laste tegelikele vajadustele. Siinkohal tuleb esile, et täiskasvanud näevad last tuleviku perspektiivis ja kipuvad jätma tähelepanuta lapse heaolu ja õnnelikkuse “siin ja praegu”. Selles mõttes muutub laste hääle kaudu nähtavaks ka “saava” lapse kujundi reaalne mõju laste eludele. Seevastu lapse hääle nn lapsesuu kõneluse näitel (PM 07.06.2008) on positiivseks näiteks sellest, kuidas täiskasvanu võtab suhet ja suhtlemist lapsega tõsiselt.

Ajalised muutused toovad esile vastuolu. Ühest küljest on lapsed muutunud objektsemateks. Lapsi on hakatud tugevamalt esitama tuleviku perspektiivist vaadatuna (“saav” laps), mille tõttu on muutunud eriti oluliseks lapse arendamine ja ettevalmistamine tulevaseks eluks. Seejuures on toimunud lapse ettevalmistamise nihkumine varasemasse ikka: lapsed on juba väga varases eas seotud *õpilase* rolliga, mille tõttu lihtsalt *lapsena* olemiseks jääb vähem võimalusi. Näiteks ei valmistata last ette mitte ainult tuleviku eluks koolis käimise kaudu, vaid ka *kooliks* endaks. Keskseks on muutunud laste edukuse küsimus, kusjuures laste edukuse nimel on õigustatud ka laste karm kohtlemine. Siinkohal jääb kõrvale lapse enda tegelike vajaduste ja heaoluga arvestamine, nagu annavad mõista ka ajakirjanduses sõna saanud lapsed. Samal ajal on edukus võimalik väga kitsastes piirides – ainult heade akadeemiliste õppetulemuste või “heades” koolides õppimise kaudu, mis omakorda piirab laste võimalusi alternatiivseteks viisideks edukas olla (nt Waldorfkoolis). Seega võib öelda, et ajalises mõttes on liigutud eemale lapsega arvestamisest. Nihe laste suurema objektsuse suunas on siin ilmselt seletatav Eesti ühiskonna üldise orientatsiooniga indiviidi edukusele.

Teisest küljest on lapsed muutunud subjektsemateks, nt räägitakse rohkem laste õigustest, mis minu arvates peegeldab Eesti demokraatliku ühiskonna arengut. Lapse õigustele on hakatud rohkem tähelepanu pöörama (nt õigus eraelule, põhiõigused), seejuures on ka riikliku tasandi tähelepanu suunatud laste õiguste rikkumise probleemile. See näitab, et on hakatud rohkem märkama last kui subjekti, kellel on oma õigused. Võib ka öelda, et kuigi domineerib lapse “saavana” konstrueerimine, siis seoses lapse õiguste temaatika käsitlemisega on ajalises võrdluses “oleva” lapse kujund rohkem esile tõusnud. Meyer (2007) räägib teatavatest ajaloolistest nihetest lapsepõlve kujundite valitsemise osas ühiskonnas. Siinkohal võivad ajalised

muutused olla märgiks kontseptuaalsest nihkest objektselt traditsiooniliselt lapse mõistmiselt lapse kui subjekti tunnustamise suunas.

Samas aga jäävad lapse õigused ikkagi “juhuslikult” käsitletavaks, pigem seoses esilekerkivate teemade või sündmusega (artiklites nt seoses Puiatu erikooli õpilaste väärkohtlemise juhtumiga). Puudub teadlik ja juhitud laste õiguste temaatika käsitlemine, seejuures jäävad märkamatuks need õigused, mis puudutavad lapse enda tegutsemist ja osalust. Selles mõttes on laste õiguste diskursus, millest räägib Meyer (2007), Eestis siiski veel kahjuks nõrgalt esindatud. Siin peegeldub minu arvates ka tõsiasi, et laste kohtlemise mõttes on Eesti alles ehitamas demokraatlikku ühiskonda, kus hinnatakse laste kui praeguste ja tulevaste kodanike iseseisvust ja osalust (Vandenbroeck ja Bouverne-De Bie 2006, Davies 2005).

Seoses lapse õigustega on huvitav märkida, kuidas nende tähendus on ajas teisenenud. Lapse õigused on seoses ohtliku õpilase kujundiga (*karistamatuse tundega* laps) omandanud negatiivse piiramata vabaduse tähenduse (nt PM 16.02.2008b, PM 29.10.2008). Positiivse tähendusega õigused millelegi ja millekski, mis kaitsevad õigussubjekti huve, on muutunud õigusteks, mille eest peab (täiskasvanu) end hoopis kaitsma. See omakorda õigustab lapse allutamist suuremale kontrollile, ka karistamist. Tähenduse muutusele on keeruline seletust leida, kuid see võib olla seotud asjaoluga, et on hakatud rohkem rääkima lapse õigustest iseseisvusele ja tegutsemisele, mida tajutakse ohuna täiskasvanu autoriteedile, kontrollile ja “senisele korrale”. Ohtliku lapse puhul on õigustatud tema piiramine, mille kaudu täiskasvanud tugevdavad nägemust täiskasvanule alluvast lapsest.

Lapsed on subjektsemaks muutunud ka seoses sellega, et ajakirjanduses on muutunud nähtavamaks nende ohtlik aktiivsus. Näiteks räägitakse 2008. aastal koolivägivallast, küberkiusamisest ja ohtlikust õpilasest koolis. Sellega seoses tõuseb ka esile lapse aktiivsuse kajastamise eripära. Tuleb tõdeda, et tunnustatud aktiivsele ja pädevale lapsele lapsepõlvesotsioloogilises mõttes pole ajakirjanduses erilist tähelepanu pööratud. Selle asemel on nähtav hoopis ohtlikult aktiivne laps. Kui ajakirjanduses räägitakse aktiivsest lapsest, siis kaldub aktiivsus olema esitatud negatiivses valguses – see on nii mõlema aastakäigu artiklites. Seda, miks just laste ohtlik aktiivsus ajakirjanduses nähtavam on, võib minu arvates seletada asjaoluga, et ohtlikud lapsed pakuvad ainet kõmulistele teemadele, mis “müüvad”, nagu on viidanud ka Vaik (2003a, 2003b). Seetõttu annab meedia ohtlike lastega seonduvale ka kõrge uudisväärtuse.

Ohtliku aktiivsuse nähtavamaks muutumisele ajalises võrdluses on keerulisem seletust pakkuda. See võib tuleneda sellest, et lapsed ongi muutunud agressiivsemaks. Nagu juba eelnevalt juttu oli, siis lastelt oodatakse pidevat konkureerimist teiste lastega, mistõttu neil lasub edukuse surve koorem. Laste elud on muutunud piiratumaks seoses täiskasvanute poolt organiseeritud tegevustega, mille eesmärgiks on laste arendamine. Selle kaudu on lastele jäetud vähe ruumi lihtsalt lapsena olemiseks ja tegutsemisvabaduseks. Agressiivsus võib olla laste reageering sellele, pingete väljaelamise viis. Näiteks ka üks ajakirjanduses sõna saanud laps viitab sellele, et pidev võistlemine koolis on üheks koolivägivalla põhjuseks (PM 17.04.2008).

Käesoleva töö üheks teoreetiliseks lähtepunktiks on see, et meedia mitte ainult ei peegelda ühiskonna arvamust asjadest, vaid meedial on ka võim ja võime seda muuta (Berkowitz 1997). Ajakirjandusel (ja meedial laiemalt) oleks minu arvates siinkohal oluline positsioon aktiivse ja pädeva lapse esiletõstmisel avalikkuse ees ning lastele suurema tegevusvabaduse nõudmisel ja andmisel. Näiteks selle asemel, et kirjutada ohtlikest lastest ning nende tegevusruumi piiramise vajalikkusest, võiks ajakirjandus algatada ja juhtida diskussiooni laste õiguste teemal ja keskenduda laste positiivsetele tegevustele. Teiseks saaks ajakirjandus olla eeskujuks lastele suurema sõnaõiguse andmisel ja laste kuulamisel. Võiks luua lastele rohkem võimalusi rääkida sellest, mis on *neile* oluline (nt laste enda kirjutiste, ümarlaua vm vormis) ning kaasata lapsi neid puudutavate probleemide aruteludesse, millega tegelevad ajakirjanduses enamasti täiskasvanud. Laste nägemine Eestis domineerivalt traditsioonilises perspektiivis võib olla seotud just sellega, et avalikkus näeb vähe tunnustatud aktiivset ja pädevat last, kelle iseolemisel, osalemisel ja vabal tegutsemisel on väärtus.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö fookuses on laste subjektsuse ja objektsuse väljendumise uurimine ajakirjanduses kajastatava põhjal. Töö teoreetiliseks raamistikuks on lapsepõlvesotsioloogiline perspektiiv, mille järgi laps ja lapsepõlv ning sellest tulenevalt ka lapse subjektsus ja objektsus on sotsiaalselt konstrueeritavad nähtused. Töö eesmärgiks oli põhistatud teooria meetodi kaudu esitada analüüs lapse subjektsuse ja objektsuse konstrueerimisest laste kujutamisel Postimehes 1996. ja 2008. aastakäigu artiklite põhjal. Uurimisküsimused puudutasid lapse ja lapsepõlve kujutamist ajakirjanduses, subjektsuse ja objektsuse avaldumisviise ja väljendumist erinevates eluvaldkondades, esitamist erinevate ajakirjanduses sõna saavate isikute poolt ning ajalisi muutusi konstrueerimises.

- Esile tõusevad kaks paralleelselt eksisteerivat kesket lapse kujundit – “saav” ja “olev” laps. “Saava” lapse kujund on täiskasvanukeskne ja last piirav, “oleva” lapse puhul märgatakse last kui autonoomset isiksust, kelle iseolemist ja tegutsemist tunnustatakse. Ajakirjanduses domineerib “saava” lapse kujundi esitamine, kuid ajalises mõttes on märgatav “oleva” lapse kujundi tugevam esiletõus.
- Subjektne laps tegutseb nt hariduse, lasteasutuste, ürituste jm raames, tegeleb huvialadega, suhtleb eakaaslastega, mängib, töötab, on tarbija, käitub seksuaalselt, sooritab õigusrikkumisi, on vägivaldne, tal on õigused jne. Laps objektsena on õpilane, spetsialisti klient või patsient, õpetatav ja kasvatatav laps, karistatav ja ohver. Aktiivsete laste puhul on nähtavam ohtlik aktiivsus, mille varju jääb laste pädevus ja tunnustatud tegutsemine. Laste objektsus on esitatud nii positiivses kui negatiivses valguses (ohver).
- Eakaaslaste grupis, liikluse ja meditsiini valdkonnas seksuaaltervise osas on lapsed esitatud aktiivsematena, samal ajal kui hariduse, perekonna ja muu meditsiini valdkonnas on lapsed konstrueeritud pigem objektsetena. Vaba aja ja nn muud lapsepõlvetegevused lubavad lastele palju aktiivsust, kuid suur osa sellest on kontrollitud täiskasvanu poolt.
- Erinevate laste aktiivsus väljendub erinevalt. Näiteks vanemad, õpiraskustega, madalamast sotsiaalsest klassist lapsed ja poisid on subjektsemalt konstrueeritud (ohtlikud), samal ajal kui kesk- ja kõrgklassi, tavakooli ja erikooli õpilased, paljulapselise pere, lastekodu ja maapiirkonna lapsed on esitatatud objektsetena (ohvrid).

- Lapsevanemad ja tavakooliga seotud isikud konstrueerivad last domineerivalt objektsena (“saav” laps), tavakooli esindajad näevad last ka ohtlikuna (ohtliku õpilase kujund). Alternatiivpedagoogika valdkonnas on laps esitatud positiivselt subjektsena. Politseinikud esitavad last negatiivses valguses nii ohvri kui ohustajana, samal ajal kui arstid konstrueerivad last pigem objektsena. Siin eristuvad noortenõustajad, kes näevad last aktiivsena ja hindavad seda neutraalselt. Psühholoogid ja psühhiaatrid esitavad last läbi ohvrikogemuse, mis seletab lapse probleemset aktiivsust.
- Ajalised muutused toovad esile vastuolu. Ühest küljest on lapsed muutunud subjektsemaks, nt räägitakse rohkem laste õigustest ja nähtavam on laste ohtlik aktiivsus. Teisest küljest on lapsed muutunud objektsemateks seoses hariduse temaatikaga, kus neid konstrueeritakse tuleviku perspektiivis.
- Lapsed räägivad sellest, et täiskasvanud nendega sageli ei arvesta. Täiskasvanud kipuvad nägema last tuleviku perspektiivis ja selle tõttu ei märka tema tegelikke vajadusi, heaolu ja huvisid “siin ja praegu”. Lapsed annavad mõista, et lapsepõlv on piiratud sotsiaalne ruum, kus jääb vajaka võimalustest iseseisvalt tegutseda ja kaasa rääkida neid puudutavates asjades.

Viidatud allikad

- Auväärt, K. (2007) Lastekaitse erialadiskursus lastekaitse käsiraamatutes. Lapse arvamuse kuulamine ning koostöö lapsega. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond, sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond
- Berkowitz, D. (toim.) (1997) Social Meanings of News: A Text-Reader. Thousand Oaks: Sage
- Bird, S. E., Dardenne, R. W. (1997) Myth, Chronicle and Story: Exploring the Narrative Qualities of News – Berkowitz, D. (toim.) Social Meanings of News: A Text-Reader. Lk 333-350. Thousand Oaks: Sage
- Bryman, A. (2004) Social Research Methods. Second Edition. Oxford: Oxford University Press
- Burman, E. (2005) Discourses of The Child – Jenks, C. (toim.) Childhood. Critical Concepts in Sociology III, lk 26-41. Routledge
- Charmaz, K. (2006) Constructing Grounded Theory. A Practical Guide Through Qualitative Analysis. Sage Publications
- Corsaro, W. A. (1997) The Sociology of Childhood. Pine Forge Press, Thousand Oaks
- Coveney, P. (2005) The 'Cult of Sensibility' and 'the Romantic Child' – Jenks, C. (toim.) Childhood. Critical Concepts in Sociology I, lk 403-415. Routledge
- Davies, B. (2005) The Fairy Who Wouldn't Fly: A Story of Subjection and Agency. Journal of Early Childhood Literacy 2005, 5, 151
- Davis, H., Bourhill, M. (1997) 'Crisis': The Demonization of Children and Young People – Scruton, P. (toim.) 'Childhood' in 'Crisis?', lk 28-56. UCL Press
- Devine, D. (2002) Children's Citizenship and the Structuring of Adult-child Relations in the Primary School. Childhood 2002, 9, 303
- Evans, R., Spicer, N. (2008) Is Participation Prevention?: A Blurring of Discourses in Children's Preventative Initiatives in the UK. Childhood 2008, 15, 50
- Fasulo, A., Loyd, H., Padiglione, V. (2007) Children's Socialization into Cleaning Practices: a Cross-cultural Perspective. Discourse Society 2007, 18, 11
- Forrester, M. (2002) Appropriating Cultural Conceptions of Childhood: Participation in Conversation. Childhood 2002, 9, 255
- Gittins, D. (1998) The Child in Question. Macmillan Press Ltd

Goldson, B. (1997) 'Childhood': An Introduction to Historical and Theoretical Analyses – Scraton, P. (toim.) 'Childhood' in 'Crisis?', lk 1-27. UCL Press

Dev Griesel, R., Swart-Kruger, J., Chawla, L. (2002) 'Children in South Africa Can Make a Difference': An Assessment of 'Growing Up in Cities' in Johannesburg. *Childhood* 2002, 9, 83

Hendrick, H. (2005) Constructions and Reconstructions of British Childhood: An Interpretative Survey, 1800 to the Present – Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology I*, lk 376-402. Routledge

Hungerland, B., Liebel, M., Liesecke, A., Wihstutz, A. (2007) Paths To Participatory Autonomy: The Meanings of Work for Children in Germany. *Childhood* 2007, 14, 257

Ilves, K. (2006) Karistamine – vajalik kasvatusmeetod või vägivald? Põhikooli õpilaste essee ja esseekonkursi konteksti analüüs. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond, sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond

James, A., James, A. L. (2004) *Constructing Childhood. Theory, Policy and Social Practice*. Palgrave Macmillan

James, A., Jenks, C., Prout, A. (2005) Theorizing Childhood – Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology I*, lk 138-160. Routledge

Jans, M. (2004) Children as Citizens: Towards a Contemporary Notion of Child Participation. *Childhood* 2004, 11, 27

Jenks, C. (2005a) General Introduction – Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology I*, lk 1-22. Routledge

Jenks, C. (2005b) Constituting Childhood – Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology I*, lk 30-55. Routledge

Järva, I. (2007) Laps ja lapsepõlv muutuv maailmas: Eestis elavate vene perekondade näitel. Eesti sotsiaalteaduste VII aastakonverentsi ettekande täistekst. Kättesaadav Internetis (01.11.2008):
<http://www.ut.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=302903/J%E4rva+29.10.pdf>

Järve, L. (2008). Eesti eelteismeliste ja teismeliste tarbimise analüüs uuringu "Noorte elustiil 2007" põhjal. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond, sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Kalmus, V. (2008). Riskialtid tiigrikutsud: Eesti lapsed kui (uue) meedia kasutajad. Ots, L. (Toim.). Uued ajad - uued lapsed: Teadusartiklite kogumik (35 - 62). Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus

Kalmus, V. (2007). Estonian Adolescents' Expertise in the Internet in Comparative Perspective. Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace, 2007(1), Online

Fail kättesaadav (17.05.2009):

<https://www.etis.ee/portaal/publicationInfo.aspx?PubVID=15&LanguageVID=1&FullTranslate=false>

Kalmus, V., Keller, M. (2008). Teen Consumption in Estonia: Brands, Consumerism and Sustainability. In: Child and Teen Consumption 2008; Trondheim, Norway; 24–25 April 2008. Trondheim: Norwegian Centre for Child Research

Kikas, E. (2006) Laste teadmiste ja seletuste areng. Taevas, Maa ja päike laste seletustes. Mäetagused, 30, lk 33-58

Kraav, I. (2008) Perekond lapse kasvukohana XXI sajandi alguses – Kadajas, I., Kraav, I., Maanso, V., Saar, A., Unt, I. (toim.) Eesti pedagoogika ja kool. Õpetajailt õpetajale. Lk 74-87. Tallinn: Ühiskondlik Pedagoogika Uurimise Instituut

Kutsar, D., Harro, M., Tiit, E-M., Matrov, D. (2004) Children's Welfare in Estonia from Different Perspectives – Jensen, A. M., Ben-Arieh, A., Conti, C., Kutsar, D., Nicghiolla Phadraig, M. Children's Welfare in Aging Europe. Lk 81-141. Trondheim: Norwegian Centre for Child Research. Kättesaadav Internetis (05.11.2008): <http://www.sv.ntnu.no/iss/an-magritt.jensen/card/Childrens%20Welfare/Volume%20I/Estonia.pdf>

Kõiv, K. (2007) Koolist väljelingenute vaatenurk: väljalangevuse peamised põhjused ja agressiivse käitumise kogemus koolist väljalangenute hinnangul. Haridus, 11-12, 58-64.

Kõiv, K. (2003) Antisotsiaalse käitumisega õpilased. Artiklite kogumik III. Tartu: Eesti Lastekaitse Liit, Põltsamaa: Vali Press

Kõiv, K. (2002) Antisotsiaalse käitumisega õpilased. Artiklite kogumik II. Tartu: Eesti Lastekaitse Liit

Kõiv, K. (2001) Antisotsiaalse käitumisega õpilased. Artiklite kogumik I. Tartu: Eesti Lastekaitse Liit

Kõiv, K. (1997) Lapse probleemid ja probleemid lapsega: artiklite kogumik. Tartu: VALI trükikoda

Langer, B. (2005) Research Note: Consuming Anomie: Children and Global Commercial Culture. Childhood 2005, 12, 259

- Mannion, G., P'anson, J. (2004) Beyond the Disneyesque: Children's Participation, Spatiality and Adult-Child Relations. *Childhood* 2004, 11, 303
- Martens, L., Southerton, D., Scott, S. (2004) Bringing Children (and Parents) into the Sociology of Consumption: Towards a Theoretical and Empirical Agenda. *Journal of Consumer Culture* 2004, 4, 155
- Mayall, B. (2005) Studying Childhood – Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology I*, lk 119-137. Routledge
- Meyer, A. (2007) The Moral Rhetoric of Childhood. *Childhood* 2007, 14, 85
- Pollock, L. (2005) Past Children. A Review of the Literature on the History of Childhood – Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology I*, lk 337-368. Routledge
- Prout, A., James, A. (2005) A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems – Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology I*, lk 56-80. Routledge
- Reay, D., Lucey, H. (2003) The Limits of 'Choice': Children and Inner City Schooling. *Sociology* 2003, 37, 121
- Schudson, M. (1997) The Sociology of News Production – Berkowitz, D. (toim.) *Social Meanings of News: A Text-Reader*. Lk 7-22. Thousand Oaks: Sage
- Scruton, P. (2005) Whose 'Childhood'? What 'Crisis'? – Jenks, C. (toim.) *Childhood. Critical Concepts in Sociology III*, lk 69-94. Routledge
- Strömpl, J., Selg, M., Soo, K., Šahverdov-Žarkovski, B. (2007) Eesti teismeliste vägivallatõlgendused. Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2007. Tallinn: Sotsiaalministeerium Kättesaadav Internetis (01.02.2009):
http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/nr_203_2007_20Teismeliste_20v_C3_A4givald_1.pdf
- Taimalu, M., Kraav, I. (2006) Televisiooni mõju koolieeliku turvatundele kiiresti muutavas ühiskonnas – Kraav, I., Mikser, R. (toim.). *Rahvuslik ja rahvusvaheline eesti hariduses*, lk 135-145. Tartu: VALI trükikoda
- Toomela, A., Kikas, E., Mõttus, E. (2006) Ability grouping in schools: A study of academic achievement in five schools in Estonia. *Trames: Journal of the Humanities and Social Sciences*, 32 - 43

Tulviste, T., Koor, M. (2005) Hands off the car, it's mine! and "The teacher will be angry if we don't play nicely": Gender-related preferences in the use of moral rules and social conventions in preschoolers' dyadic play. *Sex Roles*, 53, 1-2, 57

Urbas, R. (2007) Minu unistuste isa. Põhikooli õpilaste kirjandite temaatiline analüüs. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond, sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond

Vaik, K. (2003a) Laps kirjutava ajakirjanduse meelevaldas. Lastekaitse Liidu ja UNICEF Eesti Rahvuskomitee projekti "Meedia ja lapse õigused" ümarlaua "Laps kommunikatsioonivõrgus" materjalid. Kättesaadav Internetis (01.11.2008):

www.lastekaitseliit.ee/OLD/materjalid/projektide_kokkuvotted/laps_kommunikatsiooni_vorgus.doc

Vaik, K. (2003b) Mida tegi ajakirjandus koolipoisiga? Eesti Päevaleht 09.10.2008

Vandenbroeck, M., Bouverne-De Bie, M. (2006) Children's Agency and Educational Norms: A Tensed Negotiation. *Childhood* 2006, 13, 127

Verhellen, E. (1996) The Convention on the Rights of the Child – Verhellen, E. (toim.) Understanding Children's Rights, lk 27-43. Belgium: University of Ghent

Walkerdine, V. (2005) Developmental Psychology and the Study of Childhood – Jenks, C. (toim.) Childhood. Critical concepts in sociology III, lk 13-25. Routledge

Wyness, M. G. (1999) Childhood, Agency and Education Reform. *Childhood* 1999, 6, 353

Interneti-allikad:

Lastekaitse seadus (1992) <http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=741888> (05.01.2009)

Eesti noorsootöö seadus (1999) <http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=741158> (05.01.2009)

Eesti noorsootöö kontseptsioon (2001)

<http://www.lepe.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=585/Eesti+noorsoot%C3%B6+kontseptsioon.doc> (05.01.2009)

Eesti noorsootöö strateegia aastateks 2006-2013 (2006)

<http://www.entk.ee/noorsootoo%20strateegia.pdf> (06.01.2009)

Postimehe elektroonne arhiiv www.postimees.ee

Postimehe artiklid:

10.02.1996 Kristiina Tõnnisson *Päriskodu ei asenda miski*

16.02.1996 Olev Toomet *Kellele jätame oma Eestimaa?*

29.02.1996 Eva Luts *Maarja kool vallandab elurõõmu*

09.03.1996a Signe Päär *Kooliarst ravib laste hinge- ja ihuhädasid*

09.03.1996b Ene Puusemp *Raske südamega trepist üles*

18.03.1996 Made Laas *Kui last rõhub sünge saladus*

04.04.1996 Lugejakiri. *Laste arvelt ei tohiks kokku hoida*

06.04.1996 Rita Jääger *Eralasteaed pole rikaste lõbu*

09.04.1996a Peeter Rehema *Lapsed ei märka ohtu*

09.04.1996b Andrus Lipand *Vanemad ei kontrolli lapse liiklemisost*

30.04.1996 Sirje Lilleorg *Lapsed põhjustavad rohkem liiklusõnnetusi kui ebakained juhid*

09.05.1996 Lugejakiri. *Tugevama õigusega ei saavuta midagi*

11.05.1996 Ragne Kõuts *Lapsed inkubaatoritesse kasvama?*

25.05.1996a Kristel Rõss *Tavakooli tunnistus ei ole hoolsuse mõõdupuu*

25.05.1996b Anu Susi *Kas vägivald algab lapsest, õpetajast, vanemast või riigist?*

30.05.1996a Heiki Pant *Lapse hooletusse jätmine on vägivald*

30.05.1996b Glaidi Olesk *Vabakool avab lapses peituvad väärtused*

30.05.1996c Lugejakiri. *Kättemaks ja seadus*

03.06.1996 Lugejakiri. *Andestamine on võimalik*

15.06.1996 Krista Piirimäe *Gümnaasium ei ole ülikool*

20.06.1996 Toomas Liivamägi *Üleminek klassideta koolile*

22.06.1996 Andrus Laansalu *Ikka viik, viik, viik...*

13.07.1996a Eva Luts *Lapsendamise vaevad: halastusest hoolimiseni*

13.07.1996b Kristel Rõss *Muutuste hind – laste kannatused*

13.07.1996c Aare Kirsipuu *Meie kõikide kodune ülesanne*

19.07.1996 Eva Luts *Lapse suvelaager – vanema jõukuse mõõdupuu?*

23.07.1996 Krista Piirimäe *Klass viib õpilase ühiskonda*

25.07.1996 Eva Luts *Vanemad loobuvad raskete puuetega lapsest – mõistetav või mitte?*

27.07.1996a Silja Kabral *Vägivald – laste kasvatusvahend?*

27.07.1996b Kristel Rõss *Kui teler asendab vanemaid*

27.08.1996 Sirje Lilleorg *Lapsele võimalikult ohutu koolitee*

31.08.1996 Silja Kabral *Pedagoogid õpivad õpilastega suhtlema*

02.09.1996 *Postimehe juhtkiri. See jääb neile meelde*

28.09.1996 Eva Luts *Noorte probleemid üllatavad vanemaid*

14.10.1996 Aivar Aotäht, Alo Lõhmus *Pala vald leinab oma lapsi*

26.10.1996 Made Laas *Hingeabi südametunnistuse järgi*

23.11.1996a Kristel Rõss *Laps hingetu meedia küüsis*

23.11.1996b Silja Kabral *Perekond Anni: neliteist last saatuse tahtel*

11.12.1996 Lugejakiri. *Kuidas ma etlemiskonkursil käisin*

14.12.1996 Aivar Aotäht *Rapla Ühisgümnaasiumi rõivistu pani põlema koolipoiss*

24.12.1996 Lugejakiri. *Seekord lapse vaatenurgast*

08.01.2008 Karin Bachmann *Mängud võitjate lauas – kuhu see meid välja viib*

11.01.2008 Alli Aigro *Arstitõendid tuleb taastada*

22.01.2008 Kai Kalamees, Agnes Kuus *Kõiki vene lasteaedade mudilasi ootavad eesti keele tunnid*

29.01.2008 Maarja Kirsberg *Lastevanemate unistus on luua liitpuudega noortele kodu*

31.01.2008 Raimu Hanson *Laps vajab muinasjutte iseendaga toime tulekuks*

01.02.2008 *Juhtkiri: verine kool*

06.02.2008 Aleksei Ivanov *Narva lapsed õpivad eesti keelt alates kolmandast eluaastast*

07.02.2008 Aime Jõgi *Waldorfhariidus hirmutab. Kas on põhjust?*

15.02.2008 Kerttu Jänese *Helesinise ekraani taga varitseb lapsi oht*

16.02.2008a Kerttu Rakke *Trahvime kõiki*

16.02.2008b Agnes Kuus *Õpetajad kaebavad roppuste pritsijad politseisse*

19.03.2008 Hanneli Rudi *Välismaal töötavate vanemate lastel tekivad käitumisprobleemid*

20.03.2008a Sigrid Kõiv *Vägivalla juured – lapsi ei kuulata ega tunnustata*

20.03.2008b Agnes Kuus *Väikesed poisid hõivasid Tallinna Inglise kolledži*

31.03.2008 PM Online *Andmekaitsja tunnistab abitust*

02.04.2008 Agnes Kuus *Koolivägivald sunnib peret kodu vahetama*

17.04.2008 Sigrid Kõiv *Vestlusring: huvi koolilapse vastu peaks olema suurem*

26.04.2008 Raul Sulbi *Lastekaitse liit tahab lastele ombudsmani*

30.04.2008 Martti Kass *Politsei hoiatab Rate.ee mängurahaga seotud pettuse eest*

06.05.2008 Agnes Kuus *Eesti inimesed on hakanud julgemalt lapsendama*

13.05.2008 Hanneli Rudi *Õiguskantsler: Puiatu erikooli lapsed elavad hirmu all*

14.05.2008 Dagne Hanschmidt *Õiguskantsler võrdleb Puiatu erikooli keskaegse vanglaga*

21.05.2008a Jaanika Meier *Põnnid mõlgutavad Descartes'i mõtteid*

21.05.2008b Jaanika Meier *Vastused pidurdavad mõtlemist*

22.05.2008 Sigrid Kõiv *Küberkiusaja käib varjuna lapse kannul*

23.05.2008 Priit Rajalo *Repliik: seda ei tohi lugeda*

28.05.2008 Alo Raun *Rate.ee's tegutsevad petturid sihivad ka Lõuna-Eestit*

02.06.2008 Andres Ellamaa. *Laps kalli raha eest*

04.06.2008 Maret Maripuu *Iga laps on kingitus*

07.06.2008 Epp Petrone *Kõnelusi lapsesuuga ehk kingitus tulevikuks*

19.06.2008a Sigrid Kõiv *Jüri Saar: kuritegevusega vara alustamine ennustab pikka karjääri*

19.06.2008b Dagne Hanschmidt *Politsei valmistub kuumaks hooajaks*

02.07.2008 Rasmus Kagge *Isa, miks sa mind ei toeta?*

28.07.2008 Martin Pau *Eesti Televisioon jälle laste kallal*

27.08.2008 Mari-Liis Pintson *Mänguplatside rajamine takerdub vandaalihirmu*

25.08.2008 *Kirjad. Mis on meiega juhtunud?*

08.09.2008 Mari-Liis Pintson *Suss ja kõrge konts kohtuvad koolipingis*

24.09.2008 Marju Himma *Koolijuhid jäid kimbatusse õpilaste nimedega*

29.10.2008 Ivi Drikk, Marju Himma *Kas oleksite nõus koolidirektorina võtma endale karistusõigust?*

06.11.2008 Tõnis Lukas *Vastukaja: laste ohutus on meie kõigi südameasi*

Lisa 1

Valimisse kuuluvate artiklite kirjeldus, Postimees 1996 ja 2008

Artiklite žanriline formaat

	1996	2008
Uudis	3	4
Juhtkiri	1	1
Arvamus	9	12
Intervjuu	-	4
Juhtumi kirjeldus	3	4
Olemuslugu	24	23
Lugejakiri	8	4
Kolumn	-	1
Arvustus	1	-
Kokku	49	53

Artiklite temaatiline fookus

	1996	2008
Puuetega lapsed	2	1
Heaolu, toimetulek	2	2
Kool	6	15
Liiklus	4	1
Probleemne laps	6	2
Rahvas, järeltulevad põlvned	4	-
Lastehoid, teenused	3	2
Laps kui ohustaja	4	3
Ohver	3	2
Perekond, hooldamine	6	4
Tervis, meditsiin	3	2

Rahvus, muulased	-	2
Lastevaheline vägivald	-	4
Vaba aeg, laste tegevused	6	6
Muu	-	7
Kokku	49	53

Lisa 2

Lapsega seotud kesksed kategooriad

Lapse olemus, eripära

Laps erineb täiskasvanust

“Saav” laps

“Olev” laps

Lapse vajadused

Lapsekesksed vajadused

Täiskasvanu rolliga seotud vajadused

Lapse õigused ja kohustused

Lapse vajadustega seotud õigused

Lapse autonoomsusega seotud õigused

Lapse õigused kui vabadus ja kohustused kui piirangud

Lapse kohtlemine

Last arvestav kohtlemine

Täiskasvanu tegevusele keskenduv lapse kohtlemine

Lapse täitmata jäänud vajadused

Karistamine

Erinevad lapsed

Kategoriaalsed erinevused

Laste hierarhia

“Tänapäeva lapsepõlv”

Positiivsed muutused

Negatiivsed muutused

“Hukkaläinud noorus”

Lapse ja täiskasvanu suhte muutumine

Ühiskondlik orientatsioon

Lapse subjektsus

Aktiivsuse väljendumine

Täiskasvanuga seotud aktiivsus

Täiskasvanust sõltumatu aktiivsus

Aktiivsuse hinnang

Positiivselt hinnatud aktiivsus

Negatiivselt hinnatud aktiivsus

Lapse objektsus

Objektsuse väljendumine

Täiskasvanuga seotud objektsus

Täiskasvanust sõltumatu objektsus

Objektsuse hinnang

Positiivselt hinnatud objektsus

Negatiivselt hinnatud objektsus

Lisa 3

Kõnelusi lapsesuuga ehk kingitus tulevikuks

PM 07.06.2008

Epp Petrone

Emme, kas tead, kaka on poiss ja piss on tüdruk!

«Tõsi või? Miks siis nii?»

«Sest kaka haiseb!»

Huvitav (tütar)lapseloogika, fikseerin ma ära.

«Emme, miks inimestel käed on?»

«Sest... sest... siis me saame hästi süüa näiteks.»

«Ähh, emme, me sööme ju suuga!»

Jah, täiesti loogiline. Mida talle aga nüüd vastata? Miks meil on käed?!

«Aga miks sääsed hammustavad?» pärib ta siis.

«Nad tahavad ju ka süüa.»

«Miks nad just meid tahavad süüa?»

«Sest me oleme maitsvad!»

«Aa. Aga miks?» Ja enne kui vastata jõuan, tuleb juba uus: «Aga kust sina tead, et me maitsvad oleme?»

«Sest me maitseme sääskedele?!» tuleb mulle vastus pähe. Leidlikkust lihtsatele küsimustele vastuseid otsides harjutab elu nelja-aastasega küll.

«...Marta, ära näri küüsi!»

«Aga miks?!» tulistab ta jälle.

«Sest küünte all on ussimunad ja siis sa sööd need ära. Uhh!»

«Aga emme, miks kanamunad on head ja ussimunad on pahad? Miks?»

Ohkan ja hakkan vastust otsima...

«Emme, miks ma puuksutan, miks?» küsib ta mõni aeg hiljem.

«See on õhk, mis sa alla neelad,» ütlen ma, ise mõeldes, et minu teadmised maailmast on nii hõredad ja vaja oleks hakata lugema abimaterjale, mis miks-küsimustele adekvaatselt vastata aitaksid.

«Aga miks puuksul paha hais on, miks?»

«See on sellepärast, et kõhus on sul söök ja see läheb natuke haisema.»

«Aga miks? Miks ta haisema läheb?»

«Mmmm... ma ei tea.» Enamasti jõuavad meie miks-vestlused ikkagi selleni välja. Võib-olla see ongi tema hasart, mind selle piirini viia, kus ma lihtsalt ei tea.

«Aa.»

Nii ta tavaliselt vastabki, aktsepteerides seda, et emme ei tea. See muidugi ei sega teda pärast väikest pausi uut küsimust esitama.

«Emme, aga miks puuks haiseb, aga kõõks ei haise? Miks?»

Mina ise olin ju talle kunagi varem seletanud, et kõõks on õhk, mille ta alla neelab. Nüüd siis viis ta kaks infot kokku ja protsessis seda.

«Kõõks ei ole veel halvaks läinud, kõõks tuleb kõhust kiiresti välja, aga puuks on kauem kõhus ja jõuab halvaks minna?» pakkusin ma, üsna küsival toonil.

Paus.

«Emme, tead, puuks on poiss! Aga kõõks on tüdruk! On ju! Jutusta mulle puuksust ja kõõksust!» ...Olen seda ajakirjanikuna reportaaže kirjutades kogenud: detailid ja dialoogid tuleb kohe kirja panna, muidu lähevad need meelest ära. Laps kasvab ja kogu aeg tulevad uued teemad ja uued argiaskeldused, mitte kunagi ei hakka mul olema palju aega, kui seda kõike hiljem üles tähendada saaks. Esialgu jääb küll alles emotsioon: näed, meil oli temaga kord miksi-ajastu ja kaka-ajastu ja poiste-tüdrukute ajastu. Jäävad ehk pähe ka mõned detailid: oli aeg, kui ta arvas, et hematogeen on «emata pelmeen», vitamiin on «titamiin» ja vett «printsitakse», mitte ei pritsita. Aga tasapisi hajuivad need naljakad killud õhku, sest aeg ju läheb ja palju sa ikka peast mäletad!

Järelikult tuleb need kirja panna, kohe. See on minu loogika.

Ma tean, et seltskonnas, nii lasteta kui lastega inimeste hulgas, on neid, kes oma lapseteemaliste blogide peale nina kirtsutavad. Mina aga olen arvamusel, et lapse arengut kirja pannes (olgu siis blogis või mõnes kaustikus) annate talle parima võimaliku kingituse tulevikuks.